Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Bc. Lucie Trojanová

Diplomová práce

Mladí lidé s poruchou autistického spektra na sociálních sítích

Young people with autism spectrum disorder on social networks

Mgr. Michaela Slussareff, Ph.D.

Studia nových médií

2018

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce Mgr. Michaele Slussareff, Ph.D. za její trpělivé vedení práce a cenné komentáře, které mi v průběhu vypracování poskytla. Chtěla bych rovněž poděkovat zaměstnancům Národního ústavu pro autismus, jež mi pomohli s realizací výzkumu i klientům a jejich rodinám, kteří se mnou sdíleli své zkušenosti. Závěrem chci poděkovat své rodině a přátelům, kteří mi byli oporou během celé doby psaní diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

……..

Lucie Trojanová

Abstrakt

Navštěvování internetu a zejména sociálních sítí patří mezi nejoblíbenější volnočasové činnosti dnešních dospívajících. Pro dospívající s poruchou autistického spektra (PAS) mohou sociální sítě představovat jednodušší způsob, jak komunikovat s ostatními a snáze překonávat překážky stavěné diagnózou. Poruchy autistického spektra nejvíce ovlivňují sociální dovednosti, komunikaci a představivost. Diplomová práce se zabývá vztahem dospívajících chlapců s PAS k internetu a sociálním sítím. Cílem práce je popsat zda a jakým způsobem dospívající s PAS komunikují online a jestli si tak mohou zlepšovat své sociální dovednosti v reálných interakcích s vrstevníky. Prostřednictvím kvantitativního zkoumání míry osamělosti a získáváním osobních výpovědí účastníků s PAS a kontrolní skupiny byly zjišťovány souvislosti ovlivňující každodenní sociální interakce v online i offline prostředí. Ze získaných poznatků vyplynulo, že dospívající chlapci s PAS mají zájem o sociální sítě ve chvíli, kdy mají stabilní sociální síť v reálném prostředí. Účastníci se slabšími sociálními dovednostmi s menší sociální sítí, nemají o online sítě velký zájem, a na internetu vyhledávají zábavný obsah (online hry nebo videa). Dospívající s PAS sdílí s kontrolní skupinou preferenci osobního setkávání s vrstevníky před elektronickou komunikací a zájem o prostředí online her. Dospívající s PAS vykazovali vyšší míru osamělosti než kontrolní skupina, přičemž účastníci aktivní na sociálních sítích měli výsledné hodnoty nižší nezávisle na přítomnosti diagnózy PAS.

Klíčová slova: poruchy autistického spektra, dospívání, internet, sociální sítě, sociální dovednosti, osamělost, komunikace

Abstract

Online social networking along with computer mediated communication (CMC) has become a crucial part of teenagers' everyday life. Today it is vital to be a member of online peer community in order to stay in touch and maintain friendships. For teenagers with autism spectrum disorder (ASD) social networks are undoubtedly a way to create and maintain friendships without the difficulties that come along with the diagnosis. Autism spectrum disorders affect mainly social competencies, communication skills and imagination.

The thesis is focusing on how social networking could help to improve social competencies of teenagers with ASD. In order to examine this topic it is important to focus on the connection between offline and online relationships that teenagers with ASD maintain in their peer group. Therefore a quantitative measurement of loneliness and social dissatisfaction was used in combination with semi-structured interviews covering the topics of relationship with peers, using social networks and internet in general. Results of an ASD group were then compared with a group of a neurotypical control group.

The comparison between the groups showed that ASD group does not have a great interest in participating in social networking sites, except for online messengers. That could be due to a smaller offline social network and the fact that their peers may not be active there either. Some of the participants however are using online messengers to stay in touch with their friends. Both groups prefer meeting their peers in person, despite the control group's greater activity on social networks. ASD participants however have reached higher scores than the control group in the loneliness measurement. It appears that social networks may lower the level of loneliness, because all users of social networks have reached lower scores in comparison with those who do not use them. Both groups are also very interested in the online gaming world. For ASD participants it could be a new channel where they can reach their peers by sharing the same area of interest. Also, being in an environment that is close to teenagers with ASD could make the opportunities to improve their social competencies much more accessible.

Key words: autism spectrum disorder, social competencies, adolescence, social media, electronic communication, loneliness

Obsah

Úvod ... **8**

1. Poruchy autistického spektra ... **10**

1.1 Diagnostika a symptomatika ... 10

1.2 Charakteristika problémových oblastí ... 11

1.2.1 Sociální interakce ... 12

1.2.2 Komunikace a řeč ... 13

1.3 Shrnutí kapitoly ... 14

2. Dospívání jako vývojová etapa člověka ... **15**

2.1 Pubescence neboli hledání nové „rodiny“ ... 15

2.2 Adolescence a tvorba identity ... 16

2.3 Dospívání s poruchou autistického spektra ... 17

3. Dospívání na sítích ... **19**

3.1 Dospívající a elektronická média ... 19

3.2 Elektronická komunikace jako médium č. 1 ... 20

3.3 Propojení mezi offline a online životem ... 22

3.4 Zrcadlení identity v online prostředí ... 24

4. Přehled výzkumných poznatků o lidech s PAS na sociálních sítích ... **25**

4.1 Osamělost, sociální sítě a dospívající nejen s poruchou autistického spektra ... 26

4.2 Shrnutí klíčových poznatků pro vymezení tématu diplomové práce ... 27

5. Metodologie ... **29**

5.1 Popis výzkumné a kontrolní skupiny účastníků ... 30

5.2 Etika výzkumu ... 31

5.3 Metoda sběru dat ... 32

5.4 Metoda vyhodnocení dat z dotazníkové části ... 32

5.5 Metoda vyhodnocení polostrukturovaných rozhovorů ... 33

6. Výsledky dotazníkového šetření o míře osamělosti a sociální spokojenosti ... **34**

6.1 Vyhodnocení dat ... 34

7. Individuální rozhovory s adolescenty: Radek a Pavel ... **37**

7.1 Radek ... 37

7.1.1 Přátelé a vrstevníci ... 38

7.1.2 Trávení času na internetu ... 39

7.1.3 Vztah k sociálním sítím ... 40

7.1.4 Interpretace a shrnutí ... 41

7.2 Pavel ... 42

7.2.1 Přátelé a vrstevníci ... 42
7.2.2 Internet a jeho využití ... 43
7.2.3 Vztah k sociálním sítím ... 45
7.2.4 Interpretace & shrnutí ... 46
7.3 Porovnání témat Radka a Pavla ... 47
7.3.1 Vztahy s vrstevníky ... 47
7.3.2 Internet a sociální sítě ... 49
7.3.3 Elektronická komunikace ... 52
7.3.4 Shrnutí individuálních rozhovorů Radka a Pavla ... 52
8. Skupinové rozhovory s pubescenty ... 54
8.1 Vztahy s vrstevníky ... 56
8.2 Sociální sítě a komunikace online ... 58
8.3 Internet a volný čas ... 60
8.4 Interpretace a shrnutí ... 63
9. Závěry výstupů účastníků s PAS ... 65
9.1 Shrnutí závěrů dle věkových skupin pubescentů a adolescentů ... 66
10. Porovnání postojů dospívajících s PAS a kontrolní skupinou ... 68
10.1 Srovnání postojů výzkumné a kontrolní skupiny: Adolescenti ... 69
10.1.1 Vztahy s vrstevníky ... 71
10.1.2 Sociální sítě a komunikace online ... 73
10.1.3 Volný čas a internet ... 76
10.1.4 Shrnutí výpovědí adolescentů ve výzkumné (PAS) a kontrolní skupině (NT) ... 79
10.2 Srovnání postojů výzkumné a kontrolní skupiny: Pubescenti ... 80
10.2.1 Vztahy s vrstevníky ... 81
10.2.2 Sociální sítě a komunikace online ... 83
10.2.3 Volný čas a internet ... 86
10.2.4 Shrnutí poznatků ze skupinových rozhovorů ... 90
11. Diskuze a shrnutí poznatků výzkumné části ... 92
11.1 Limity diplomové práce ... 98
Závěr ... 100
Přehled použité literatury ... 101
Přílohy ... 105

Úvod

Internet se stal důležitým komunikačním nástrojem dospívajících, kde pomocí sociálních sítí vytvořili nový prostor pro sdílení témat a problémů, které tato důležitá vývojová etapa přináší. Pro dospívající s poruchou autistického spektra (PAS) je to příležitost, jak se zapojit do vrstevnické skupiny bez omezení diagnózou. Dosavadní výzkum věnující se vztahu internetu a lidí s PAS se zabýval zejména dospělými, přestože hlavní skupinou sledující trendy v online prostředí a mající potřebu zapadnout do skupiny, jsou právě dospívající.

Každodenní osobní kontakt s vrstevníky může dospívajícím s PAS způsobovat senzorickou zátěž, a spolu s potížemi porozumět sdělení „mezi řádky“ nebo neverbální složce komunikace, činit komunikaci náročnou pro obě strany. Lidé s PAS si ale mohou své komunikační dovednosti rozvíjet formou terapie nácviků sociálních dovedností. Je otázkou zda prostředí sociálních sítí může vytvářet obdobně bezpečné prostředí jako v průběhu nácviků, kde si dospívající mohou tyto dovednosti zlepšovat.

Práce se zaměřuje na možnosti sociálních sítí jako prostoru k rozvíjení sociálních dovedností a zvýšení pocitu přijetí do vrstevnické skupiny. Provázanost online a reálného prostoru, kde dospívající tyto dovednosti používají, bude zkoumána kvalitativním přístupem. Ten umožní zachytit postavení ve vrstevnické skupině a aktuální vztah dospívajících s PAS k sociálním sítím a internetu. Práce se rovněž věnuje vlivu aktivity na sociálních sítích na pocity osamělosti nebo přijetí ve vrstevnické skupině, která je klíčovým elementem v rozvoji identity jedince.

Cílem teoretické části práce je vymezit terminologii a popsat dosavadní výzkumné poznatky týkající se tématu. První část je věnována charakteristice poruchy autistického spektra a období dospívání jako vývojové etapy jedince. Druhá část shrnuje závěry výzkumů zabývajících se dospívajícím nejen s diagnózou PAS a jejich vztahu k sociálním sítím a internetu.

Výzkumná část práce se skládá z kvantitativní a kvalitativní části. Cílem kvantitativní části bylo zjistit míru osamělosti a sociální spokojenosti účastníků s PAS a kontrolní skupiny. Kvalitativní část práce obsahuje analýzu polostrukturovaných rozhovorů

s oběma skupinami účastníků. Rozhovory se zabývají tématy vztahů s vrstevníky, využíváním internetu a komunikací v rámci sociálních sítí. Kombinací obou přístupů tak bude možné nahlédnout potenciál sociálních sítí v zlepšování sociální dovedností dospívajících s poruchou autistického spektra.

1. Poruchy autistického spektra

Poruchy autistického spektra patří mezi vývojové poruchy, které jsou charakteristické nedostatky v komunikaci a sociálních dovednostech. Cílem kapitoly je představit symptomy a diagnostiku poruchy a spolu s tím i revizi současného stavu diagnostiky. Ta se neustále zpřesňuje kvůli skutečnosti, že jednotlivé symptomy se mohou překrývat a měnit během vývoje člověka a nejsou vždy přesně definovatelné kupříkladu oproti hodnotě IQ. Přesnější diagnostika přináší i novou terminologii, s níž současné americké výzkumy již pracují v rámci DSM-V. Evropská diagnostika i výzkum vychází z původní Mezinárodní klasifikaci nemocí verze 10 a může tak docházet k překrývání pojmů jednotlivých výzkumů. Práce čerpala z větší části právě z amerických výzkumů, proto je věnován aktuálním proměnám terminologie větší prostor.

1.1 Diagnostika a symptomatika

Diagnostika PAS v současnosti prochází obdobím redefinování a konkretizování termínů. Aktuálně dostupné diagnostické manuály se více zaměřují na složku nedostatků v rámci komunikace a deficitů v oblasti představivosti. Ve Spojených státech platí od roku 2013 pátá verze Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM). V této verzi jsou všechny diagnózy PAS v rámci evropské desáté verze Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) sloučeny pod zastřešující termín „autistic spectrum disorders“ (poruchy autistického spektra) bez dalšího rozlišování podtypů diagnózy. Americký manuál pracuje s dyádou popisující dvě zasažené oblasti vývoje (Cottini et al., 2017, s. 24):

- **Deficit v oblasti sociální komunikace a interakce s druhými -** zahrnuje nedostatky v komunikaci verbální i neverbální a deficit ve schopnosti zahájit a udržet interakci s druhými.

- **Nedostatek v oblasti představivosti** neboli nízká schopnost organizovat flexibilně své vlastní chování. Projevuje se stereotypním chováním a omezenou škálou zájmů.

DSM-V ve vymezení diagnózy rovněž zahrnuje i „funkčnost“ neboli míru, do jaké je jedinec schopný reagovat na každodenní jevy v běžném prostředí (Cottini et al., 2017, s. 25). Podle míry samostatnosti je pak diagnóza doprovázena přívlastkem vysoce-funkční, středně-funkční a nízko-funkční.

Ekvivalentním termínem pro poruchy autistického spektra z DSM-V je v evropské MKN-10 diagnóza *dětského autismu*, která spadá do kategorie skupiny pervazivně vývojových poruch[1]. Symptomy těchto poruch se projevují napříč psychologickým profilem jedince. V evropském diagnostickém manuálu se stále pracuje se symptomatickou triádou, kterou stanovila Lorna Wing v sedmdesátých letech 20. století (Gillberg; Peeters, 2008, s. 35):

- Porucha v oblasti reciproční sociální interakce v oblasti komunikace
- Omezené a stereotypní chování či činnosti
- Nedostatky v oblasti abstraktního uvažování a představivosti.

Triáda rozlišuje abstraktní uvažování a představivost od stereotypních činností, což je v americkém manuálu prezentováno společně. Každý ze symptomů se u jedinců projevuje jiným způsobem s různou intenzitou postižení a často bývá doprovázen i komorbidními diagnózami jako mentální retardace (až 75%) nebo obsedantně kompulzivní porucha či ADHD (Thorová, 2012, s. 283). Světová zdravotnická organizace v současnosti pracuje na novém vydání Mezinárodní klasifikace nemocí, která vešla v platnost 18. června 2018. Nový manuál prezentuje v rámci diagnostiky PAS pět kombinací intelektových a komunikačních nedostatků např.: *Porucha autistického spektra s poruchou vývoje intelektu bez poruchy funkčního užití jazyka*[2] nebo *Porucha autistického spektra s poruchou vývoje intelektu a absence funkčního užití jazyka*. Stejně jako v případě amerického manuálu se tak upouští od podtypů diagnóz typu „Aspergerův syndrom“ a nové pojmenování diagnóz by měly umožnit přesnější vymezení poruchy i zajištění následné péče.

1.2 Charakteristika problémových oblastí

Problémy v **komunikaci** a v **sociálních interakcích** jsou úzce propojené. Komunikační schopnosti se rozvíjejí v rámci procesu **socializace** a socializace je zase možná díky komunikaci. Kontakty mezi lidmi jsou pro dítě modelem, má o ně a osoby ve svém okolí už od prvních týdnů vrozený zájem a interakce vyhledává (Vágnerová, 2012, s. 302 - 303). V průběhu vývoje se do interakcí stále aktivněji zapojuje a od okolí vyžaduje reakce. Děti s PAS mají vlivem poruchy tento zájem od narození nižší, a tudíž mají mnohem méně příležitostí naučit se předvídat a interpretovat chování druhých, a také porozumět jazyku

[1] Do kategorie těchto poruch patří hned několik diagnóz: dětský autismus, Aspergerův syndrom, atypický autismus, Rettův syndrom, jiná dětská dezintegrační porucha a hyperaktivita sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby.

[2] Originální znění diagnózy: “Autism spectrum disorder without disorder of intellectual development and with impaired functional language”

(Cottini et al., 2017, s. 30). Nicméně je potřeba zdůraznit, že děti s PAS o sociální kontakt stojí, ale vlivem poruchy mají potíže ho samy navázat (Thorová, 2012, s. 77).

1.2.1 Sociální interakce

Porucha v zaměření se na sociální podněty znemožňuje dětem naučit se číst a interpretovat chování druhých. Děti s PAS nemají přirozenou tendenci navazovat oční kontakt, sdílet radost nebo napodobovat ostatní (Cottini et al., 2017, s. 30; Hrdlička et al., 2014, s. 36). Nižší potřeba napodobovat ostatní může mít vysvětlení v abnormalitě části mozku, kde jsou zrcadlové neurony, které se aktivují při sledování druhých při vykonávání činnosti (Cottini et al., 2017, s. 33). Dítě intuitivně sleduje, kam se jeho matka dívá – tento jev se nazývá *joint attention*. Učí se tak porozumět úmyslům druhých lidí (Vágnerová, 2012, s. 135).

Dle A. Bandury (1979) socializace je dlouhodobý proces vývoje osobnosti člověka, v jejímž rámci se jedinec vyrovnává s požadavky společnosti a učí se získávat diferencované vzorce chování. Nástrojem socializace je sociální učení, jehož produktem jsou role, postoje, hodnoty a ideály (Bandura, 1979 in Nakonečný, 2009, s. 103 - 104). U lidí probíhá sociální učení nejtypičtěji formou imitace. Děti se tak učí řeč, gesta, mimiku, projevování emocí, ale i problémové chování. Jedinec si totiž vybírá, jaké chování bude imitovat a hledá ve svém okolí „vzory“ (Kozáková et al., 2013, s. 28). V procesu socializace si vytváří očekávání, že některé chování je odměněno a jiné potrestáno a buduje tak interní kontrolu nad svým chováním. Tento princip akce-reakce je základním pilířem sociálního učení, s jehož pomocí děti zkoumají reakce rodičů na své počiny. Děti s PAS touží po stejnosti v sociálních interakcích a vyhledávají předvídatelné situace (jako je například stisknutí vypínače) i u lidí. Reakce, která může mít i podobu trestu nebo výčitek, je pak pro ně odměnou, jelikož úspěšně navázaly kontakt a udržely pozornost druhého. Toto je zároveň kořenem problémového chování, které se ignorací pouze stupňuje ve snaze docílit předpokládané reakce (Thorová, 2012, s. 86).

Sociální interakce má tendenci se u dětí s PAS s věkem zlepšovat a krystalizovat v jeden z tzv. „typů sociální interakce“, které vymezila rovněž Lorna Wing (1979). Jde o typ osamělý, pasivní, aktivní-zvláštní a smíšený.

Osamělý typ se sociálním interakcím vyhýbá, není motivován je vyhledávat a ve snaze se jim vyhnout může být až agresivní. Preferuje spíše interakci s předměty.

Pasivní typ se zapojí do sociální interakce, pokud jsou upraveny podmínky, ale sám kontakt neiniciuje.

Aktivní-zvláštní typ je druhým extrémem vůči osamělému typu. Je nadměrně iniciativní v navazování kontaktu, ale nebere v potaz sociální normy. Jejich chování je proto často hodnoceno jako nevhodné. (Cottini et al., 2017; Thorová, 2012).

Smíšený typ sociální interakce lze pozorovat u dětí s diagnózou Aspergerova syndromu nebo atypického autismu. Velmi v tomto případě záleží na kontextu a lidech, s nimiž kontakt navážou. V kolektivu cizích lidí působí uzavřeně a samotářsky, ale se známým člověkem, nebo v rozhovoru na téma zájmu komunikují velmi snadno. Společnost vrstevníků jim nevadí, ale kontakt aktivně nevyhledávají a dávají přednost kontaktu s dospělým (Thorová, 2012, s. 74).

1.2.2 Komunikace a řeč

Komunikace je variantou sociální interakce, v níž se naplňuje potřeba sociálního kontaktu, potřeba sebepotvrzení, potřeba potvrzení své konformity, a také výměna informací (Vágnerová, 2012, s. 297-298) Podle Thorové (2012) jsou u lidí s PAS primární poruchy komunikace, jelikož opožděný vývoj řeči bývá prvním vodítkem pro rodiče, že vývoj dítěte probíhá nestandardně. Poruchy řeči jsou jak receptivní (porozumění), tak expresivní (vyjádření) povahy. Lidé s PAS mají tendenci doslovně chápat instrukce i situace[3]a vlivem rigidního myšlení nejsou schopni zobecňovat. Dělá jim potíže porozumět metakomunikaci (neverbální komunikace) a neprojevují se empaticky ale spíše egocentricky (Thorová, 2012, s. 78).

Kolektiv italských autorů kolem Lucia Cottiniho (2017) tvrdí, že lidé s PAS často nemusí mít potíže s verbálním vyjádřením, ale spíše s pragmatickým smyslem komunikace. Vývoj tohoto smyslu v raném dětství závisí na sociální interakci s rodičem, který jejich výpovědím (žvatlání) přisuzuje sociální platnost. Děti se sníženým zájmem o své okolí na tuto odpověď rodičů nereagují (Slančová, 2000b in Průcha, 2011, s. 116). Pokud si dítě není vědomé pragmatické funkce řeči, tedy předání informací mezi osobam, nemůže pak jazyk za tímto účelem používat. Jeho projev je složen z opakování slov, otázek nebo i celých rozhovorů, neboli echolálie (Gillberg, Peeters, 2008, s. 24). Veškeré projevy ve verbálním

[3] Lidé s PAS mohou mít potíže porozumět sarkasmu a ironii.

sdělení (včetně echolálie) jsou přirozenou součástí vývoje řeči, ale u lidí s PAS přetrvávají delší dobu (Thorová, 2012, s. 106).

V oblasti neverbální komunikace děti s PAS necítí potřebu kompenzovat potíže ve vyjádření jinými prostředky komunikace, a tudíž nerozumí gestům, mimice vyjadřující emoční prožívání, či prozodii řeči (Cottini et al., 2017, s. 29; Thorová, 2012, s. 100). Porozumění neverbální komunikaci je spojeno i s vlastním vyjádřením emocí, kde mají děti s PAS potíže vybrat správné slovo a uchylují se např. ke knižním nebo naopak hanlivým výrazům (Thorová, 2012, s. 110).

1.3 Shrnutí kapitoly

Z jednotlivých charakteristik poruch autistického spektra lze vyvodit, že lidé s PAS mají potíže především v interpersonálních vztazích. Klíčem k sociálním interakcím a socializaci je komunikace. Pokud má dítě v průběhu vývoje potíže s porozuměním a jejím použitím, komplikuje se tak sociálních dovedností. Ty jsou nutné k navazování a upevňování vztahů s okolím, jelikož jedinci efektivně komunikovat své potřeby a emoce druhým společensky přijatelným způsobem (Hartl, Hartlová, 2009). Vlivem celé triády symptomů PAS se tyto dovednosti nemohou dostatečně rozvíjet během procesu socializace a potíže pak přetrvávají po celý život.

2. Dospívání jako vývojová etapa člověka

Práce se soustředí na jednu z důležitých vývojových etap v životě člověka – dospívání. Období dospívání je z hlediska vývoje člověka velmi komplexní proces, během něhož dochází k rychlým změnám po stránce fyzické i psychické. Je posledním krokem k plné dospělosti člověka. Tato kapitola se věnuje především novým výzvám v rámci procesu socializace a změnám v oblasti vývoje osobnosti, které s touto etapou souvisí.

Dospívání lze dělit na pubescenci a adolescenci. Pubescence je první fází dospívání, která začíná přibližně v 11 letech a trvá do 15 let, období adolescence pak trvá od 15 let do 22 let. Každé z období má svá specifika, a na konci každé z nich je člověk trochu jiný, proto práce klade důraz na jejich odlišení. Pro období pubescence je hlavním cílem nalezení svého místa ve vrstevnické skupině a v období adolescence se dospívající zaměřuje více na sebe a tvorbu své identity. Tato kapitola se rovněž věnuje specifikům dospívání u lidí s PAS a způsobům, jakým se vyrovnávají s touto vývojovou etapou.

2.1 Pubescence neboli hledání nové „rodiny“

Pubescence (či raná adolescence) je obdobím, jehož hlavním cílem je pomalé odpoutání od jistoty rodinného zázemí a začlenění se do širší společnosti, kterou v této etapě života tvoří především skupina vrstevníků (Říčan, 2014, s. 181; Vágnerová, 2012, s. 338). Přijetí ve vrstevnické skupině patří mezi nejsilnější potřeby dospívajícího, a její prostředí je oporou pro vytvoření individuální identity později ve fázi adolescence (Vágnerová, 2012, s. 423).

Uvádí se, že toto období provází rebelství vůči autoritám (rodina a učitelé), kritizování jejich nedostatků a chyb za účelem vymanit se z emoční závislosti. Díky vyžadování rovnoprávnosti se dospívající pak může autoritou sám stát (Vágnerová, 2012, s. 395; Říčan, 2014, s. 182). Dospívající však nekritizuje jen autority, stejně přistupuje ke svým vrstevníkům, ale i vůči sobě samotnému v rámci vnitřního prožívání.

Skupina vrstevníků je „cvičná společnost“, kde se každý snaží získat pocit vlastní autonomie (Macek, 2003, s. 58). Dospívající hledají pro sebe přijatelnou pozici ve skupině a mohou usilovat o popularitu mezi ostatními nebo naopak o to nevybočovat. Trávení času s vrstevníky umožňuje dospívajícímu testovat sám sebe. Ve skupině se dospívající porovnávají, napodobují se a objevují své odlišnosti, což v další fázi dospívání hraje

významnou roli rovněž při utváření identity (Macek, 2003, s. 57; Vágnerová, 2012, s. 423). Vrstevnická skupina má na dospívajícího velký vliv, a to nejen názorový, ale i socializační. Ve srovnání s rodinou je v rámci této skupiny kladen důraz na jiné vlastnosti, a také zde platí jiná pravidla. Ve třídě nebo v partě díky tomu dospívající získává nové role a učí se spolupráci, sebeovládání a komunikaci.

Pubescenti vytváří spíše izosexuální skupiny (Říčan, 2014, s. 184) a dospívající v nich navazují první důvěrná kamarádství. To významně ovlivňuje schopnost pozdějšího navazování hlubších přátelství v adolescenci, ale i partnerských vazeb. Je to jiný druh vztahu než v rodině, jelikož kamaráda si každý může vybrat a sdílet s ním úplně jiné zážitky, než se svou rodinou.

Diplomová práce se soustředí především na dospívající chlapce, kteří mají v období dospívání jinou úroveň sociálních dovedností než dívky, a také jiné komunikační vzorce. Chlapci navazují spíše kolektivní přátelství, která jsou postavena na společných zájmech (Macek, 2003, s. 59; Janošová, 2008 s. 141). Chlapecká přátelství jsou vícečetná, stabilnější a dlouhodobější, zatímco dívčí převážně dyadická (Janošová, 2008, s. 218).

2.2 Adolescence a tvorba identity

Hlavním cílem vývojové etapy je vybudování identity. Ve skupině adolescenti navazují intimnější přátelství a první partnerské vztahy, je proto významným zdrojem sebedůvěry dospívajícího. Intimita v rámci skupiny vytváří stabilní zázemí, které umožňuje experimentovat s rolemi. Dospívající může během přechodů mezi rolemi zkoumat, kým je nad rámec všech svých rolí (např. syn, žák nebo bavič). Vrstevnická skupina mu v tomto slouží jako rámec, který mu pomáhá v definování sebe sama. Dospívající v tomto období také experimentuje s rolemi i s koníčky a snaží se tak realisticky odhadnout své schopnosti. Sebevědomí je proto v tomto období velmi zranitelné (Říčan, 2014, s. 218).

Erik Erikson (1968) považoval ujasnění vztahu k sobě samému jako klíčový úkol období adolescence – samotnou vývojovou etapu nazývá „identita vs. konfuze rolí“. Identitu dospívající získává v průběhu celého období dospívání pomocí selektivního potvrzování a zavrhování dětských identifikací (Erikson, 2015, s. 76). Nejprve v rámci skupiny získává tzv. *identitu sociální*, díky které má pocit začlenění a přijetí ze strany vrstevníků. V adolescenci se soustředí na rozvoj *identity osobní*, k čemuž slouží sebereflexe a sebehodnocení dospívajícího (Macek, 2003, s. 63). Dospívající vlivem nového náhledu na

sebe i okolí dojde k závěru, že okolí o nich smýšlí stejným způsobem jako oni sami o sobě. Domnívá se, že je středem pozornosti všech ostatních a vytváří si představy o tom, jak o něm ostatní uvažují. Tento zvýšený egocentrismus je doprovázen také přesvědčením o vlastní výjimečnosti (Macek, 2003, s. 23).

Významným tématem je také příprava na budoucnost a nalezení vhodného uplatnění na pracovním trhu, s čímž souvisí i případná akademická příprava. V druhé polovině dospívání dochází k uvědomění si kontinuity vlastního života a důraz na budoucnost je kladen rovněž ze strany institucí a autorit (Macek, 2003, s. 70). Chlapci se na budoucnost zaměřují dříve než dívky a jejich očekávání mají tendenci s věkem narůstat. Dívky se v evropské kultuře tradičně orientují na rodinu, nicméně rozdíly mezi pohlavími se zejména v otázce vzdělání začínají postupně stírat čím dál zvyšujícím se počtem absolventek vysokých škol (Macek, 2003, s. 72).

Přítomnost vrstevníků v tomto období neleží podle Vivian Seltzer (1989) jen v přátelských vazbách, ale v samotné fyzické přítomnosti. Dospívající hledají tzv. *sounding board*, neboli prostor, kde mohou s ostatními rezonovat – vyjádřit své názory nebo naslouchat jiným (Seltzer, 1989 in Macek, 2003, s. 22). Hledání společného „svobodného“ prostoru zmínila také Danah Boyd, která popsala oblíbená místa schůzek dospívajících, jako jsou obchodní centra nebo parky (Boyd, 2017, s. 241). Mezi nejefektivnější a nejrychlejší *sounding board* však zcela určitě patří sociální sítě, které nabízí novou formu sebereflexe i posílení egocentrismu typického pro toto vývojové období.

2.3 Dospívání s poruchou autistického spektra

Dospívání u lidí s PAS probíhá stejně individuálním způsobem jako u lidí s typickým vývojem. Může docházet ke zlepšení v oblastech komunikace nebo sociálních vztahů, ale často v tomto období k velkým změnám nedochází. Stává se, že dojde ke zhoršení problémového chování nebo zhoršení řečových dovedností. Někteří dospívající se mohou vrátit k echolálii nebo úplně ztratí o řeč zájem (Gillberg & Peeters, 2008, s. 25). Dospívající s PAS prožívají změny stejně jako většina dospívajících, touží po vztazích i kamarádství a chtějí být kladně přijímání ze strany okolí. Jsou si často vědomi vlastní odlišnosti a hraje u nich velkou roli sebehodnocení, které je často velmi nízké. Sebepodhodnocování a sebepohrdání jsou častým jevem a reakce na poznámky okolí, před kterým si pak vytváří vlastní svět a uzavírají se (Thorová, 2012, s. 251; Gillberg & Peeters, 2008, s. 28).

V tomto období se promítají nedostatečné zkušenosti se sociálními interakcemi předchozích vývojových etap. Dospívající s PAS se často snaží své nedostatky maskovat a kompenzovat například pomocí nácviku sociálních dovedností (viz. Příloha I.), které umožňují působit *normálním* dojmem (Gutstein, 2003, s. 109). V sociálních interakcích se také objevují potíže s vyjadřováním emocí a jejich rozpoznáváním u druhých. Lidé s PAS s jistotou rozeznají základní emoce, ale rozeznání komplexnějších emocí znemožňují nedostatky v oblasti *teorie mysli*[4], jelikož rozeznání emocí jako je pýcha nebo stud stojí na představě nás samotných v myslích druhých (Cooley, 1922, s. 184).

Vágnerová (2012) popisuje důležitost přátelských vazeb nejen jako zdroj emoční podpory, ale také jako prostor pro rozvoj sociálních dovedností. Dospívající s PAS mají vrozenou nižší kapacitu pro udržení interakce s druhými lidmi a preferují spíše stručnou a instrumentální komunikaci (Gutstein, 2003, s. 110). Mají proto *nižší* motivaci k navazování přátelství a nevnímají obavy rodičů o jejich sociální život jako oprávněné. (Durkin et al., 2009; Carrington et al., 2003). Další skutečností je, že dospívající s PAS ne vždy rozumí emocionálním aspektům samoty nebo přátelství. Tony Attwood (2007) ve své knize popisuje, že lidé s PAS mohou chápat kamaráda jako spolehlivý „stroj“. Jakmile se kamarád chová nevypočitatelně, vnímají to jako zradu a jejich zájem o navazování nového vztahu se tím pádem snižuje.

Sociální deprivace dospívajících s PAS může negativně ovlivnit rozvoj sociálních dovedností a ústit v problémové navazování kontaktů, společně s potížemi v chování v rámci vztahů přátelských i partnerských. Složitost situací uvádí dospívajícího do izolace, což dále znemožňuje získávání nových zkušeností s lidmi a potíže si pak dospívající přenáší do dospělosti. Problematické navazování vztahů ve vrstevnické skupině může nejen negativně ovlivnit vývoj sociálních dovedností, ale také ztížit proces vytváření identity.

[4] Teorie mysli popisuje Kateřina Thorová jako kognitivní schopnost umožňující vytvářet systém úsudků a názorů o duševních stavech, které nelze pozorovat přímo (Thorová, 2012, s. 332)

3. Dospívání na sítích

Označení „na sítích“ v diplomové práci odkazuje k virtuálnímu životu, který dnešní dospívající žije díky elektronickým médiím. Středem zájmu je nepochybně internet nabízející komunikační kanály i prostor pro sdílení multimediálního obsah. Kapitola se zabývá přehledem výzkumů, věnujících se vztahu dospívajících k internetu. V mnoha výzkumech lze nalézt překrývající se terminologii pro elektronickou komunikaci, proto kapitola nabízí i přehled termínů a snaží se jednotlivá označení sjednotit.

V druhé části kapitoly se práce věnuje shrnutí dosavadních poznatků o vztahu elektronických médií a dospívajících s PAS, které zároveň slouží jako odrazový můstek pro položení výzkumných otázek i metodologického přístupu v této práci. Důležitým aspektem těchto výzkumů je nepochybně jejich rychlé zastarání, jelikož trendy mezi dospívajícími jsou velmi proměnlivé a s tím se mění i oblíbenost vybraných online platforem.

3.1 Dospívající a elektronická média

Přijímání i vytváření mediálního obsahu se pomalu stává hlavní náplní volného času dospívajících a zvláště internet se stal hlavním nástrojem dospívajících k poznávání světa i sebe sama (Šmahel & Konečný, 2006). Mária Vašutová a Michal Panáček (2013) ve své knize představují médium jako nástroj ke komunikaci a média dělí na primární a sekundární. Primárním médiem je přirozeně jazyk, který lidem na interpersonální rovině umožňuje výměnu myšlenek a informací. Sekundární komunikační média překonávají čas i prostor, a mohou nabývat masových rozměrů (Vašutová & Panáček, 2013, s. 46). Do této kategorie spadá veškerý tisk, analogová i digitální média.

V roce 2010 trávili dospívající na internetu, sledováním televize, poslechem hudby nebo hraním her průměrně 3,5 hodiny denně. Oblíbenost jednotlivých médií se u chlapců lišila v závislosti na období dospívání. V roce 2010 preferovali mladší pubescenti ve věku 11 - 14 let televizi jako hlavní náplň volného času, následované časem s kamarády a pak hraním her (Vašutová & Panáček, 2013).

Častější trávení času s vrstevníky i pobyt na internetu se stal hlavní náplní volného času spíše u adolescentů. Pro tuto věkovou skupinu je internet prostředím bez zábran, kde dospívající není kontrolován ze strany autorit a má větší odvahu experimentovat (Šmahel, 2003, s. 14; Šmahel & Konečný, 2006, s. 165). Internet je prostřednictvím sociálních médií prostředím bez závazků, kde mohou kdykoliv s kýmkoliv navázat i ukončit kontakt.

Sociální média jsou zdrojem zábavy i sociálních vazeb a dospívající zde mohou zažívat pocit podobný *flow* (Šmahel, 2003; Boyd, 2017).

Internet dospívající často chápou jako hlavní zdroj informací. Zde strávený čas se během přechodu z pubescence do adolescence, dle průzkumu z roku 2010, zvýšil ze 74 minut na 106 minut denně (Vašutová & Panáček, 2013, s. 53). Měření délky času stráveného na internetu však není vždy přesné. Sami dospívající často nepočítají do času stráveného na internetu tzv. *multitasking*, kdy konzumují více mediálních obsahu najednou, neboli, kdy jsou aktivní na sociálních sítích a zároveň sledují video nebo si hledají informace (Vašutová & Panáček, 2013, s. 53; Subrahmanyam & Greenfield, 2008).

Klíčovou skupinou pro diplomovou práci jsou dospívající chlapci. Ti ve věku 16 - 17 let preferují hraní online her a jsou také ohroženější skupinou v otázce závislosti na této činnosti (Spilková et al., 2017). To potvrdil i výzkum o kanadské mládeži, kde se ukázalo, že u chlapců je hraní her nejpopulárnější[5] činností. Hraní her přitom může být chápáno jako individuální aktivita, která neumožňuje posilovat sociální vazby (Roberts et al., 1999). Blais (2008) ve svém výzkumu prokázala, že výběr online aktivity může predikovat kvalitu vztahů dospívajícího s jeho okolím a hraní her online může naplnit pouze některé aspekty přátelství, jako je například pocit soudržnosti (companionship). Mezi dospívajícími nicméně převažuje touha po propojení s přáteli a v užívání sociálních sítí nejsou mezi dospívajícími chlapci a děvčaty velké rozdíly (Blais et al., 2008).

3.2 Elektronická komunikace jako médium č. 1

Užívání sociálních sítí je v současnosti nejpopulárnější činností online mezi mladými lidmi (Spilková, et al., 2017). Mnohé výzkumy zařazují činnost na sociálních sítích pod termín *computer mediated communication* (CMC)[6]. Do této kategorie spadá chatování (*instant messaging*) emailová komunikace, chatovací místnosti, online hry nebo virtuální světy (např. Second Life). Jiné výzkumy preferují označení *electronic communication* (elektronická komunikace)[7], pod níž spadají spolu s chatováním i internetové stránky zprostředkující sdílení fotografií a videí (např. Facebook, Twitter, Flickr nebo Youtube).

[5] Kanadský výzkum zjistil, že chlapci na internetu nejčastěji hrají hry (86%), vyhledávají si informace na školní projekty (68%), poslouchají hudbu (66%) a píšou si s kamarády online (63%) (Blais et al., 2008).

[6] Burke et al. (2010); Gillespie-Lynch et al (2014)

[7] Subrahmanyam & Greenfield (2008); Teppers et al. (2014)

V diplomové práci se bude pracovat s termínem **elektronická komunikace** a pro software umožňující online komunikaci bude používán termín **online messenger**. Sociální média populární mezi dospívajícími jako Facebook, Instagram, Snapchat nebo Twitter budou označeny termínem **sociální sítě**. Ty uživateli nejčastěji umožňují prezentování vlastního obsahu více uživatelům a zároveň komunikaci pouze s jedním uživatelem.

Nejpopulárnějšími nástroji elektronické komunikace mezi dospívajícími je mobilní telefon a počítač. Oblíbenost elektronické komunikace může dle Julie J. Blais (2008) pramenit z odstranění fyzické přítomnosti, čímž se rozhovor může zaměřit čistě na osobnost nebo intelekt jednotlivců. Elektronická komunikace zároveň usnadňuje dospívajícím důležitou složku jejich vývoje – tvorbu a utužení vztahů s vrstevníky. Výzkumy ukazují, že dospívající vyhledávají sociální média pro posílení existujících vztahů s lidmi, které znají *offline* (Valkenburg, 2007; Lampe et al., 2006; Reich et al., 2012)[8]. Sociální média umožňují dospívajícím domlouvat se s lidmi, které znají, a zároveň zůstat v kontaktu s těmi, s nimiž se často nevídají. Elektronická komunikace bývá nejosobnější, jelikož spojení s přáteli ve virtuálním prostředí pomáhá vytvořit intimní prostor, kde mohou dospívající sdílet s přáteli své obavy i plány. Většina dospívajících navíc nemá pocit, že by jim trávení času online snižovalo možnosti trávit čas se svými přáteli osobně (Lenhart et al., 2007).

V posledních letech některé výzkumy ukazují, že dospívající v současnosti komunikují mnohem více pomocí textu, než z očí do očí (Subrahmanyam & Greenfield, 2008). Vlastnosti elektronické komunikace přináší řadu výhod – asynchronnost a možnost oslovit větší množství lidí najednou. Elektronická komunikace také poskytuje více času si každou reakci rozmyslet, což může mít v běžné komunikaci podobu dlouhého mlčení, které je vnímáno spíše jako negativní jev. Dospívající během chatování komunikují na více kanálech a nechtějí čekat na odpověď – vyžadují ji okamžitě. V momentě, kdy komunikují na více kanálech (odpovídají v chatu a zároveň píší email), může mít dospívající pocit výkonnosti a vlastní důležitosti. Zároveň to ale přináší vyšší míru nervozity, jelikož nestíhá včas na všechny reagovat (Šmahel & Konečný, 2006).

Dalším aspektem elektronické komunikace je, že může měnit způsob, jakým člověk přemýšlí o sobě nebo o vztazích. Během psaní si totiž každý vytváří mentální obraz toho, s kým komunikuje a zároveň dokáže pozorovat sám sebe v komunikaci. Absence neverbální

[8] Starší výzkumy z poloviny 90. let prezentovaly spíše opačné výsledky – uváděly, že mladí lidé raději navazují online kontakty s neznámými lidmi. Bylo to způsobeno hlavně tím, že k internetu mělo v té době menší množství lidí. Čím byl počet internetových uživatelů vyšší, tím spíše lidé zůstávali v kontaktu s lidmi, které znají (Blais et al., 2008).

složky elektronické komunikace vede k tvorbě projekce, kdy jednotlivec vkládá do sdělení vlastní významy a snaží se pravý význam sdělení takto odhadovat (Suler, 2001 in Šmahel, 2003, s. 103; Vermeulen et al., 2018). Julie J. Blais (2008) zjistila, že jen málo dospívajících projevuje své emoce a názory prostřednictvím komentářů nebo funkce „Like" na sociálních sítích. Na druhou stranu Julie Blais také uvádí, že dospívající sdílejí své pocity v online prostředí snadněji.

David Šmahel (2003) považuje možnost propojit se s velkým množstvím lidí, jako výhodu. Nicméně častější kontakt s různorodými lidmi může naopak snižovat míru intimity jednotlivých interakcí. Někteří dospívající používají chat výhradně místo osobní komunikace navzdory tomu, že je to baví méně (Reich et al., 2012). Pociťují stejnou podporu přátel, jako kdyby s nimi komunikovali telefonicky a jedině ve chvíli, kdy dospívající neudržuje se svými přáteli vztahy osobně, je pro něj lákavější navštěvovat méně osobní hromadné chatovací místnosti (Reich et al, 2012).

3.3 Propojení mezi offline a online životem

Elektronická média jsou důležitou společenskou proměnnou, díky níž se propojují fyzické s virtuálními světy. Úkolem dnešního dospívajícího není jen najít své místo ve skupině vrstevníků a vytvořit si identitu, ale také naučit se přenášet tyto dva aspekty dospívání do online prostředí (Subrahmanyam & Greenfield, 2008). Jeho sociální dovednosti jsou ve virtuálním prostoru vystavovány novým možnostem.

Existují dva modely – dle jednoho jsou online a offline prostředí psychologicky propojeny a jedinec zde působí autenticky. Dle druhého naopak Internet poskytuje jen další prostor pro sebeprezentaci. Podle Kaveri Subrahmanyam a Stephanie Reich (2008) jsou obě prostředí propojené, ale nelze tvrdit, že jedno zrcadlí druhé. Některé výzkumy se shodují, že dospívající elektronickou komunikaci převážně používají ke kontaktování *offline* přátel, s nimiž se vídají často osobně (Subrahmanyam & Greenfield, 2008; Reich et al, 2012). V tomto případě může pomocí elektronické komunikace docházet k posílení vztahů a zvyšování intimity mezi dospívajícími.

Sociální dovednosti determinují úspěch v navazování vztahů, a každý je používá v offline i online prostředí. Stephanie Reich (2016) se sociálními dovednostmi[9] online zabývala

[9] S. Reich ve svém textu používá termín „social competence", ale definicí se překrývají s označením sociální dovednosti, které *Psychologický slovník* charakterizuje jako nástroj umožňující efektivně komunikovat své potřeby a emoce druhým společensky přijatelným způsobem. (Hartl, Hartlová: *Psychologický slovník*, 2009)

ve svém výzkumu. Rozdílná míra používání těchto dovedností určuje úspěšnost navazování a udržování vztahů online. Existují pro to tzv. hypotézy „rich-get-richer“ a „poor-get-poorer“[10]. Dospívající, kteří jsou zdatní v sociálních interakcích, tyto dovednosti přenášejí i do online sociálních sítí, kde si udržují svou offline sociální síť. Oproti tomu dospívající, kteří trpí sociální úzkostí nebo jsou stydliví, tráví v online prostředí více času, ale nikoliv za účelem udržování přátelských vazeb (Reich, 2016). Snaží se tímto své nedostatky v sociálních dovednostech kompenzovat, čímž je tato skupina dospívajících více ohrožena závislostí na internetu (Caplan, 2005). Důkazem pro možnost přenosu sociálních dovedností mezi online a offline prostředím je skutečnost, že dospívající se slabším sociální dovednostmi jsou častěji ohroženi šikanou. Dosavadní výzkumy potvrdily, že jak oběť šikany, tak agresor si přenáší své sociální nedostatky do online prostředí (Ybarra et al. 2006 in Subrahmanyam et al., 2008; Reich, 2016).

Opačný přenos sociálních dovedností z elektronické komunikace do osobní interakce je podle Davida Šmahela a Štěpána Konečného (2006) nemožný. Sociálně handicapování dospívající ale mohou vidět elektronickou komunikaci jako nástroj ke snadnějšímu navázání kontaktu s ostatními, jelikož jim pomáhá odbourávat strach z navázání kontaktu. Podobného názoru je také Danah Boyd (2017). Podle ní se mohou dospívající na sociálních médiích ve svých sociálních dovednostech „zdokonalit“ (s. 116). Elektronická komunikace umožňuje mnohé problémy reálné komunikace pouze obcházet (můžeme se kdykoliv odpojit) a je ve výsledku méně flexibilní než osobní kontakt (s. 167).

Dle Stephanie Reich (2016) skutečnost, že dospívající může být zdatnější v komunikaci online, svědčí o přítomnosti různých druhů sociálních dovedností v závislosti na typu prostředí. Důležitou roli hraje i pohlaví. Chlapci a dívky s dobrými sociálními dovednostmi v online prostředí zvyšují kvalitu existujících přátelství. Nicméně chlapci se sociální úzkostí používají elektronickou komunikaci ke kompenzaci sociálních vazeb – což se u dívek neprokázalo. Dívky měly v online prostředí větší pocit blízkosti s přáteli na Facebooku než s přáteli, které vídaly každý den.

[10] Aforismus od P. B. Shelley, který používá při popisu převážně ekonomicko-politických jevů.

3.4 Zrcadlení identity v online prostředí

Výzkumy se v otázce experimentování s identitou dospívajícího na internetu rozcházejí. Podle D. Šmahela dospívající se svou identitou na internetu experimentují a mění ji, což zároveň vede k tomu, že dospívající mezi 14 – 18 lety často lidem na internetu nedůvěřují (Šmahel, 2003, s. 31). Oproti tomu výzkum Kaveri Subrahmanyam a Patricie Greenfield (2008) tvrdí, že dospívající tuto potřebu vůbec nemají. Podle Stephanie Reich (2016) si dospívající pečlivě vybírají, které osobní informace o sobě zveřejní a také vybírají, které publikum tyto informace uvidí. Dospívající má navíc u každého sociálního média nastavenou jinou normu pro sdělování osobních informací – což ale nutně neznamená tvorbu různých identit na různých sociálních médiích (Boyd, 2017, s. 55).

4. Přehled výzkumných poznatků o lidech s PAS na sociálních sítích

Povaha poruchy autistického spektra nabízí otázky na téma, zda lidé s PAS používají online sociální sítě, jaké to pro ně má benefity a jestli mohou některé aspekty svého sociálního života zlepšovat. Existuje široká řada výzkumů, která se tímto tématem zabývá, a jejich výsledky se v mnoha ohledech shodují. Zejména ve skutečnosti, že komunikovat online je snadnější díky odstranění významných stresorů přímé komunikace, s nimiž se lidé s PAS setkávají, jako je oční kontakt, nutnost okamžité reakce bez rozmyšlení odpovědi nebo neporozumění neverbálním prostředkům komunikace.

Dosavadní výzkum tvrdí, že lidé s PAS komunikují častěji elektronicky a mají díky tomu i větší uspokojení ze sociálních kontaktů. (van der Aa et. al, 2016). Lidé s PAS navíc na obrazová média dobře reagují, jelikož počítač se chová předvídatelně a poskytuje uživateli čas pro formulování svého požadavku. Online komunikace je obdobně předvídatelná a uživatel má kontrolu nad průběhem rozhovoru, což v osobním setkání tváří v tvář není možné (van der Aa et al., 2016).

Většina výzkumů zabývající se vztahem lidí s PAS k využívání elektronické komunikace nebo sociálních sítí došly ke shodnému závěru, že všichni uživatelé komunikují online především kvůli navazování nebo upevňování existujících sociálních vazeb (Benford & Standen, 2009; Burke et al., 2010; Mazurek, 2013). Lidé s PAS velmi oceňují asynchronní povahu rozhovoru, který konverzaci zpomaluje a poskytuje jim čas na promyšlení odpovědi. Jako problematické vnímají fakt, že během komunikace je obtížné vnímat emoční ladění konverzace a že nemají možnost vidět mimiku či gesta komunikačního partnera. Tuto skutečnost uvedly tři výzkumy (Gillespie-Lynch et al., 2014; Benford & Standen, 2012; Burke et al., 2010), přičemž výjimkou byl výzkum Christine van der Aa (2016), který tvrdil opak. Ve výsledcích se objevilo tvrzení, že lidé s PAS nemají zájem o změnu identity online a spíše oceňují možnost vystupovat autenticky (Gillespie-Lynch et al., 2014).

Gwynette F. McLeod (2017) v rámci pilotní studie testovali Facebook jako terapeutický nástroj pro rozvoj sociální dovedností. Pomocí uzavřené skupiny během osmi týdnů účastníci výzkumu sdíleli fotografie a psali komentáře, přičemž výzkumníci plnili roli „přátel“ v této skupině. Zjistili, že sociální média neumožňují maskovat projevy PAS. Účastníci studie totiž

sdíleli jen své vlastní zájmy, o které ostatní členové skupiny neměli zájem. Výzkumníci došli k závěru, že pro zahájení konverzace s vrstevníky by potřebovali asistenci.

Odbourání stresu z osobního setkání a snadný přístup k internetu s sebou přináší možná rizika. Mezi ně patří nadměrné užívání sociálních sítí a prohloubení potíží v interakcích *offline*. Lidé s PAS jsou v online prostředí zranitelní vůči urážkám nebo zneužití (Sallafranque St-Louise et al., 2017). Určitá míra sociální naivity jim znesnadňuje odhadnout správnou míru osobních informací, které by o sobě měli sdělovat, a často pak nepoznají, kdy překročili hranici. Nečiní jim potíže sdílet velmi intimní témata s lidmi, které sotva znají. Stává se také, že nové „přátele" zahlcují nadměrným množstvím zpráv, kvůli čemuž pak tito bez vysvětlení mizí. Výzkumy naráží na skutečnost, že i v online sociálním prostředí existují normy, které lidé s PAS musí objevit a přijímat (Burke et al., 2010; Reich, 2016).

4.1 Osamělost, sociální sítě a dospívající nejen s poruchou autistického spektra

Ve výzkumech věnujících se osamělým dospívajícím a dospívajícím s nedostatky v sociálních dovednostech lze nalézt podobné charakteristiky jako u lidí s PAS. Například výzkum zabývající se vztahem mezi zvyšující se samotou a užíváním sociálních sítí vysvětlil paradox samoty u výzkumu Sarah Mazurek (2013) – pocity osamělosti ve vztahu k sociálním sítím se totiž dle jejích zjištění nemění. Podle Evelyn Teppers závisí na způsobu používání sociálních sítí. Aktivní komunikace s přáteli vede ke snížení osamění, zatímco pasivní konzumace příspěvků pocit osamocení zvyšuje. Osamělí dospívající používají online sociální sítě ke kompenzaci slabších sociálních dovedností a častěji se obracejí k elektronické komunikaci jako prostředku k navazování vztahů (Teppers et al., 2013; Hacking, 2010). Tato kompenzace však neumožňuje sdílet totéž, co osobní interakce a problém osamělosti se tudíž prohlubuje. Tomuto však oponuje výzkum P. Sheldon (2013) věnující se stydlivým a osamoceným lidem. Tito uživatelé nemají rozsáhlou offline síť přátel a tudíž nemají velký zájem o užívání online prostředků, aby si velikost offline sociální sítě kompenzovali (Ryan & Xenos, 2011).

Lidé s PAS v online sociálních sítích se mohou projevovat dle svého typu sociální interakce, jak vymezila Lorna Wing (1979). Například lidé, kteří se projevují dle aktivně-zvláštního typu, mohou ztrácet sociální kontakt tím, že druhé zahlcují svým nadšením sdílet své myšlenky, nebo mají mnoho povrchních známých. V obou případech chybí intimita, která je pro jedince s PAS zdrojem obav. Intimita ale umožňuje posilovat vztah a snižovat pocit

osamocení. Lidé s PAS hledají prostřednictvím svých zájmů nové nadšence, se kterými své zájmy rozebírají. Vztah online se však kvůli jejich obavám nedostane na hlubší rovinu a zájem virtuálního přítele opadne (Burke et al., 2010). Elektronická komunikace je sice pro uživatele s PAS nepochybně jednodušší než komunikace offline. Jak ale ukázal výzkum Moira Burke (2010), i tato forma komunikace má své normy, které musí lidé s PAS akceptovat.

4.2 Shrnutí klíčových poznatků pro vymezení tématu diplomové práce

Téma zabývající se vztahem mezi elektronickou komunikací a lidmi s poruchou autistického spektra se stalo tématem nemalého množství výzkumů. Inspirace pro nalezení výzkumných otázek i volby metodologie v této práci byly návrhy jednotlivých studií, jak pokračovat ve výzkumu tématu. Klíčové výzkumy měly společné charakteristiky, které se práce svým přístupem snaží reflektovat a reagovat tak na poznatky předchozích výzkumníků.

Ve většině výzkumů figurovali lidé s vysokofunkčním typem PAS, což lze vysvětlit tím, že se snižující se funkčností klesá u lidí s PAS zájem o aktivní užívání elektronických zařízení, natož jejich užívání k vytváření sociálních vazeb. Dalším společným prvkem je převaha dospělých mezi účastníky – ti mnohem častěji používají internet k sociálním interakcím i komunikaci, a benefity plynoucí z užívání online komunikace jmenují hlavně dospělí uživatelé (van der Aa, 2016; Mazurek, 2013; Pinchevski, 2015).

Dalším společným prvkem je absence kontrolní skupiny, na což upozorňuje i výzkum Sallafranque-St-Louis (2017), zabývající se užíváním sociálních médií lidmi s mentálním deficitem. Přítomnost kontrolní skupiny je důležitá především v momentě, kdy jsou účastníky lidé s vysokofunkčním PAS. Vysoká samostatnost a malý mentální deficit totiž může zakrývat vliv diagnózy na zkoumaný jev. Přítomnost kontrolní skupiny může ukázat na skutečný vliv diagnózy PAS a odhalit i případné podobnosti v postojích obou skupin. Kontrolní skupina se objevila pouze ve dvou výzkumech – kolektiv nizozemských výzkumníků Christine van der Aa (2016) a týmu amerických výzkumníků Kristen Gillespie-Lynch (2014). Výzkum nizozemských autorů, díky kontrolní skupině zjistil, že výhody elektronické komunikace hodnotí obě skupiny stejně – oceňují možnost komunikovat bez nutnosti osobního setkání a nelišily se ani v pojmenování nevýhod (absence neverbálních prvků komunikace, textová forma, technické potíže). Američtí výzkumníci zase zjistili, že skupiny se lišily v motivaci užívání online sociálních sítí –

lidé s PAS zde hledají nové kontakty, s nimiž mohou sdílet společné zájmy, zatímco lidem bez diagnózy sociální sítě pomáhají udržovat jejich „offline“ sociální síť.

Tématem kvality sociálních vztahů online nebo výhodami elektronické komunikace v souvislosti s offline životem účastníků se ve svých výzkumech přímo zabývali François Sallafranque-St.Louise a Stephanie Reich. Vlivem na sociální dovednosti mimo virtuální prostor internetu se ostatní výzkumy věnovaly spíše jen krátce v závěrečných diskuzích. Některé z nich se zajímaly o povahu diagnózy PAS a užívání internetu popisovaly jako „kompenzační pomůcku“ (van der Aa, 2016; Mazurek, 2013). Penny Benford a Penny Standen (2009) připustili, že pohodlí, jež elektronická komunikace nabízí, může nedostatky v sociálních dovednostech jen prohloubit.

Poslední společná charakteristika klíčových výzkumů se věnuje metodě sběru dat – za účelem lepší aplikovatelnosti výsledků použili výzkumníci ve většině případů kvantitativní přístup a data získávaly zejména pomocí dotazníkové metody. Jejich závěry lze tak lépe zobecnitelné, ale například Sarah Mazurek (2013) v diskuzi svého výzkumu i připustila, že další krokem je jít více do hloubky a doplnit získané výsledky osobními komentáři účastníků. Diplomová práce se snaží navázat na doposud získané poznatky o vztahu lidí s PAS a sociálních médií zvolením kvalitativního přístupu a začleněním kontrolní skupiny do výzkumného souboru.

5. Metodologie

Diplomová práce vychází z dosavadních poznatků a zkušeností předchozích výzkumů a snaží se přispět kvalitativní přístupem, jehož výsledky pak chce v diskuzi propojit s poznatky z existujících kvantitativních výzkumů. Kvalitativní metoda výzkumu umožňuje hlubší vhled do problematiky, a to i přes fakt, že v něm bude figurovat méně účastníků. Cílem práce je zkoumat vliv užívání online sociální komunikace na sociální dovednosti mladých lidí s PAS. Zkoumání těchto dovedností v online i offline prostředí lze učinit skrze zachycení sociální situací v obou prostředích. Kvalitativní metodologie umožňuje se dotazovat na to, jak dospívající navazují a udržují vztahy, jak komunikují a co vyhledávají u ostatních jako důležité pro navázání kontaktu. Diplomová práce klade tyto otázky:

1) Jaká sociální média preferují dospívající s PAS?
2) Má užívání sociálních médií pozitivní vliv na sociální dovednosti dospívajících s PAS?
3) Liší se motivace užívání internetu dospívajících s PAS a lidí s typickým vývojem?
4) Liší se motivace užívání sociálních médií dospívajících s PAS a lidí s typickým vývojem?
5) Jaká digitální zařízení mladí lidé s PAS nejčastěji využívají ve srovnání s kontrolní skupinou lidí s typickým vývojem?
6) Jak ovlivňuje užívání sociálních médií pocit osamělosti u dospívajících s PAS a dospívajících s typickým vývojem?

Práce bude také ověřovat následující hypotézy:

H1: Dospívající s PAS aktivně využívající sociální média, aktivně udržují přátelské vztahy i mimo internet.
H2: Vzhledem k symptomům PAS budou dospívající více preferovat webové stránky, které sociální kontakt primárně nezprostředkují.

V rámci zachování triangulace budou data získána pomocí kvalitativní i kvantitativní metodou sběru za použití standardizované škály pro určení míry samoty a sociální spokojenosti a polostrukturovaného rozhovoru. Na základě vytvořené skupiny lidí s PAS ve věku 12 – 20 let bude sestavena kontrolní skupina účastníků, kteří rovněž absolvují škálový dotazník i polostrukturovaný rozhovor. Výsledky obou skupin pak budou porovnány,

čímž se ukáže nejen na možnosti přesahu užívání sociálních sítí, ale také vlivu diagnózy na sociální dovednosti ve virtuálním prostoru.

5.1 Popis výzkumné a kontrolní skupiny účastníků

Výběr účastníků byl účelový, cílovou skupinou byli dospívající chlapci ve věku 13 - 18 let s diagnózou poruchy autistického spektra, kteří aktivně využívají internet. Věkové rozmezí pokrývá celé období dospívání, a chlapci[11] tvoří většinu mezi lidmi s diagnózou PAS.

Kritéria pro výběr účastníků do výzkumné skupiny naplňovali dospívající chlapci ve věku 13-18 let, kteří byli aktivní uživatelé internetu (alespoň jednou denně se k internetu připojí) a jejich mentální schopnosti umožňovali pochopit princip dotazníku i význam otázek v rozhovoru. Jednotlivé diagnózy byly vymezeny odborným diagnostickým procesem v rámci organizace NAUTIS.

Hledání účastníků probíhalo od podzimu 2017 do června 2018, emailovým nebo telefonickým oslovením klientů v rámci organizace NAUTIS. Kontakty byly získány na základě doporučení pracovníků NAUTIS, kteří účastníky už znali. Účastníci skupinových rozhovorů byli těmito pracovníky osloveni v rámci skupin nácviků sociálních dovedností. V případě, že splňovali věkové rozmezí. Účastníci se ve skupinách dobře znali, což mohlo přispět k určitému uvolnění a otevřenosti v zodpovídání otázek. Všichni účastníci žijí doma s rodiči, studují střední školy, učiliště nebo gymnázia a pochází z Prahy.

Účastníci kontrolních skupin byli vybráni ze základní školy a gymnázia tak, aby zrcadlili složení skupin účastníků s PAS – tedy stejné věkové rozmezí.

Přehled účastníků	Účastníci s PAS		Kontrolní skupina	
Individuální setkání	Pavel Radek Michael	18 let 17 let 13 let	Ivan Patrik	18 let 18 let
Mladší dospívající (S1)	Štěpán Lukáš Karel David Jirka	13 let 17 let 14 let 14 let 14 let	Jakub Ondřej Kryštof Pavel	14 let 15 let 14 let 14 let
	Průměrný věk	14,4 let	Průměrný věk	14,3 let
Mladší dospívající (S2)	Honza Zdeněk Luděk	14 let 14 let 13 let	Adam Jindra Vojtěch Jáchym	15 let 15 let 14 let 14 let
	Průměrný věk	13,6 let	Průměrný věk	14,5 let
Adolescenti (S3)			Martin Tomáš Richard Daniel Eduard	18 let

Tabulka 1: Přehled věkového rozložení všech účastníků

[11] Nejčastěji uváděný poměr výskytu PAS mezi chlapci a dívkami je 4:1 (Thorová, 2012, s. 226).

Ve výsledné kontrolní skupině byli chlapci ve věku 14 – 18 let, rovněž aktivní uživatelé internetu a sociálních sítí a zároveň studenti základní školy nebo gymnázia. Ve výzkumné části budou označení jako *neurotypičtí* (NT)[12], což označuje populaci s typickým průběhem vývoje.

Celkový počet účastníků (viz Tabulka 1) byl 26 s tím, že 11 účastníků s PAS bylo ve výzkumné skupině ve věku 13 – 18 let a 15 účastníků v kontrolní skupině ve věku 14 – 18 let. Většina účastníků výzkumné skupiny s PAS byla diagnostikována Aspergerovým syndromem a dva účastníci měli diagnózu atypického autismu – vysocefunkční.

Podle původního designu metodologie měla být porovnána pouze skupina účastníků s PAS s kontrolní skupinou a stejně tak porovnány dva individuální rozhovory. Na základě prvního skupinového rozhovoru (PAS-S1) byl změněn přístup ke sběru dat, jelikož se ukázalo, že dospívající do patnácti let mohou používat internet za jiným účelem než dospívající starší patnácti let. Sestava setkání s účastníky byla proto upravena na dva skupinové rozhovory (PAS-S1,S2) s pubescenty (13 – 15 let) a dva individuální rozhovory s adolescenty (16 – 18 let) a to jak ve výzkumné, tak i kontrolní skupině (celkem tedy čtyři individuální a čtyři skupinové rozhovory). Okolnosti průběhu výzkumu navíc zajistili jeden individuální rozhovor s 13letým účastníkem s PAS a jeden skupinový rozhovor (S3-NT) v kontrolní skupině. Oba navíc získané rozhovory byly analyzovány v kontextu výzkumné a kontrolní skupiny a jsou součástí analýzy. Úvodní dotazník zůstal zachován v původní podobě.

5.2 Etika výzkumu

V případě všech účastníků mladších osmnácti let byli o výzkumu vyrozuměni rodiče účastníků, kteří pak podepsali dvě kopie informovaného souhlasu o účasti (viz Příloha II.). Účastníci starší osmnácti let podepsali informovaný souhlas samostatně vždy ve dvou kopiích. Všichni účastníci nebo jejich rodiče byli ujištěni o anonymitě zpracovaných dat. Vzhledem k vyšší citlivosti skupiny účastníků s PAS a jejich rodin, bylo součástí informovaného souhlasu zaručení o poskytnutí kompletních přepisů rozhovorů pouze vybraným osobám (oponent a vedoucí práce), a tudíž nejsou součástí přílohy diplomové práce.

[12] Termín je převzatý z anglického „neurotypical“ – v zahraničních výzkumech se termín používá pro většinovou populaci bez diagnózy vývojové poruchy a termín se používá rovněž v komunitě lidí s PAS, kde se označuje člověk s „typickým propojením“ v mozku. (SILBERMAN, Steve. *Neurotribes: the legacy of autism and the future of neurodiversity*. New York: Avery, an imprint of Penguin Random House, [2015]. ISBN 9781583334676.

5.3 Metoda sběru dat

Získání dat probíhalo ve dvou fázích – první bylo vyplnění škálového dotazníku pro určení míry pocitu osamělosti a sociálního uspokojení (Asher, Hymel, Renshaw, 1984) a ve druhé fázi proběhl polostrukturovaný rozhovor v individuální a skupinové podobě. Škálový dotazník obsahoval 24 výroků (viz Příloha III.) a každý účastník dostal odpovídající list, v němž byla vymezena škála slovně (Rozhodně souhlasím, souhlasím, nevím, nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím) i obrazově a barevně (emotikony v zelené, světle zelené, oranžové, světle červené, červené). Otázky byly účastníkům čteny nahlas a byl jim ponechán čas na zaznamenání odpovědi. Dotazníky vyplnili všichni zúčastnění.

Po vyplnění dotazníku měli účastníci malou přestávku a po zajištění pohodlí všech účastníků se přešlo k polostrukturovanému rozhovoru. Základní struktura obsahovala 14 otázek, s nimiž se pracovalo podle potřeb dotazujícího i účastníka. Otázky se týkaly především užívání internetu, preferovaných aktivit online, sociálního života (přátel, spolužáků), porovnání online a offline světa a vztahu k internetu (viz Příloha V.). Ve chvílích, kdy účastníci měli potíže s formulováním odpovědi, byla otázka reformulována buď na konkrétní příklad, nebo naopak k obecnějšímu konceptu. V závěru se rozhovor věnoval tématu náplně volného času a oblíbených činností. Průběh rozhovoru byl nahráván na audiozáznam a posléze doslova přepsán. Skupinové rozhovory byly dlouhé přibližně 20 - 25 minut a individuální rozhovory 30 - 45 minut.

Celé setkání trvalo přibližně hodinu a to jak individuálně, tak i ve skupinách.

5.4 Metoda vyhodnocení dat z dotazníkové části

Dotazník byl vyhodnocen stejným způsobem, jakým pracovali původní autoři studie o pocitu osamění a sociální spokojenosti u dětí Asher, Hymel, Renshaw (1984). Výroky byly přeloženy a upraveny (viz Příloha III. a IV.). K vyhodnocení byla použita analýza Likertovy škály – jednotlivé výroky měly přiřazeny hodnoty 1 (Rozhodně souhlasím) až 5 (Rozhodně nesouhlasím) s výjimkou výroků týkající se určení míry samoty a sociální uspokojení, kde byly odpovědi hodnoceny inverzně (5 – Rozhodně souhlasím až 1 – Rozhodně nesouhlasím). Z celkového vyhodnocení byly vypuštěny doplňkové otázky týkající se zájmů. Výsledné skóre určovalo míru osamění a sociálního uspokojení (Asher et al., 1984).

5.5 Metoda vyhodnocení polostrukturovaných rozhovorů

Rozhovory výzkumné i kontrolní skupiny byly zpracovány stejným způsobem. Nejprve byly rozhovory doslova přepsány. Individuální rozhovory s účastníky s PAS byly analyzovány vertikálně i horizontálně. Vertikální obsahová analýza individuálních rozhovorů vymezila pomocí kódů jednotlivé kategorie témat, která se v rozhovorech vyskytovala s různou četností. Mezi kategoriemi se pak hledaly souvislosti v souladu s výzkumnými otázkami. Každý zpracovaný individuální rozhovor byl pak porovnán horizontálně s kontrolním rozhovorem, kde byla zaznamenána shodná témata a případné rozdíly v postojích účastníků.

Skupinové rozhovory byly rovněž kódovány, ale pozornost byla věnována hlavně četnosti jednotlivých kategorií během rozhovoru a také dynamice průběhu skupiny. Skupinový rozhovor prošel opět vertikální a pak i horizontální analýzou, jak ve výzkumné, tak v kontrolní skupině účastníků.

Výstupy z rozhovorů individuálních a skupinových (výzkumné i kontrolní skupiny) jsou nejprve prezentovány v podobě deskripce jednotlivých témat každého z rozhovorů spolu s konkrétními citacemi, a poté, v rámci shrnutí interpretovány spolu s výsledky dotazníkových výstupů. Propojení s kvantitativní částí má za účel podpořit závěry či nalézt vazby mezi odpověďmi z rozhovoru.

Poznatky z výzkumné a kontrolní skupiny jsou rozčleněny dle věkových skupin – adolescenti a pubescenti. V rámci skupin jsou čerpány z kombinace výstupů individuálních i skupinových rozhovorů výzkumné i kontrolní skupiny a porovnány mezi sebou. Nakonec jsou závěry výzkumu porovnány s doposud získanými poznatky ostatních výzkumů v rámci závěrečné diskuze.

6. Výsledky dotazníkového šetření o míře osamělosti a sociální spokojenosti

V úvodu setkání všichni účastníci (n=26) vyplňovali dotazníkové šetření. Dotazník byl sestaven na základě výzkumu kolektivu autorů Steven R. Asher, Shelley Hymel a Peter D. Renshaw (1984), kteří se zaměřili na zkoumání osamělosti a spokojenosti u dětí. Výzkumu se účastnilo zhruba 500 dětí, kterým byly v rámci třídy nahlas předčítány jednotlivé výroky a děti vyplňovaly tabulku se svými odpověďmi. Původní dotazník (viz Příloha IV.) měl formu sebehodnotících výroků, které účastníci hodnotili na škále od „Always True“ po „Not True at all“ s prostřední možností „Sometimes True“.

V této diplomové práci byl seznam původních výroků přeložen a výroky byly hodnoceny od „Rozhodně souhlasím“ po „Rozhodně nesouhlasím“ s prostřední možností „Nevím“. Prostřední možnost byla zvolena tak, aby se účastníci cítili komfortně při vyplňování a neměli pocit, že jsou nuceni odpovídat na témata, které pro ně mohou být příliš citlivá. Tato možnost byla zvolena i přes riziko zkreslení výstupů. Průběh získání odpovědí byl zachován dle původního výzkumu – jednotlivé výroky byly účastníkům nahlas předčítány a měli dostatek času pro zaznamenání své odpovědi.

6.1 Vyhodnocení dat

V seznamu bylo celkem 24 výroků, z nichž se 16 věnovalo pocitům osamělosti, sociálním dovednostem nebo hodnocení sociální statutu ve vrstevnické skupině. Zbylých 8 výroků mělo „odpočinkovou“ funkci a týkaly se hlavně volnočasových činností (výrok č. 2, 5, 7, 11, 13, 15, 19, 23) a do celkového výsledku nebyly započítány.

1. Snadno si nacházím nové kamarády ve škole.
2. Rád si čtu.
3. Nemám si s kým popovídat.
4. Umím spolupracovat s ostatními.
5. Hodně koukám na televizi.
6. Dělá mi potíže najít si přátele.
7. Rád chodím do školy.
8. Mám hodně přátel.
9. Cítím se osamělý.
10. Když potřebuji, mám na blízku kamaráda.
11. Hodně sportuji.
12. Je těžké přesvědčit ostatní, aby mě měli rádi.
13. Mám rád vědu.
14. Nemám s kým trávit volný čas.
15. Mám rád hudbu.
16. Rád trávím čas s ostatními.
17. Cítím se vyloučeně.
18. Nemám za kým jít, když potřebuji pomoc.
19. Rád kreslím nebo maluji.
20. Moc nevycházím s ostatními.
21. Jsem osamělý.
22. Ostatní ve třídě mě mají rádi.
23. Rád hraju deskové hry.
24. Nemám žádné kamarády.

Obrázek č. 1 Výroky dotazníkové části, přeloženo dle Asher et al. (1984)

V případě klíčových výroků byly jednotlivým hodnocením přiřazeny hodnoty 1 – 5, přičemž výrok „Rozhodně souhlasím“ měl hodnotu 1 a „Rozhodně nesouhlasím“ hodnotu 5.

Vybrané výroky (č. 3, 6, 9, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 24) měly přiřazeny hodnoty přesně opačné, tj. „Rozhodně souhlasím“ mělo hodnotu 5 a „Rozhodně nesouhlasím“ hodnotu 1.

Hodnoty získané u každého z šestnácti klíčových výroků, byly následně sečteny. Výsledek pak vymezoval míru pocitu osamocení a sociální spokojenosti, přičemž dle originálního výzkumu, nejnižší hodnota je 16 (nízká míra osamělosti) a nejvyšší 80 (vysoká míra osamělosti). Průměrným výsledkem původního výzkumu na vzorku 500 účastníků bylo 32,51 se standardní odchylkou 11,82 (Asher et al., 1984).

V tomto datovém vzorku se hodnoty účastníků s PAS pohybovaly mezi 17 až 52 s průměrnou hodnotou **40,27** se standardní odchylkou 10,9. Hodnoty kontrolní skupiny se pohybovaly mezi 24 až 45 a měly průměrnou hodnotu 32,9 a standardní odchylkou 7,1. Statistická analýza odhalila signifikantní odlišnost u skóre míry pocitu osamělosti a sociální spokojenosti v experimentální ($M = 40,3$; $SD = 10,9$) a kontrolní skupině ($M = 32,9$; $SD = 7,1$); $t(24) = 2,11$, $p = 0,046$. Lze tedy tvrdit, že kontrolní skupina se cítí méně osamělá a je sociálně spokojenější než výzkumná skupina. Četnost odpovědí účastníků s PAS i kontrolní skupiny byly zaneseny do tabulek odděleně (viz Příloha VI.), aby bylo možné najít další podobnosti a rozdíly mezi oběma skupinami účastníků.

Tabulka č. 2 (viz další strana) ukazuje jednotlivá skóre, kterých účastníci dosáhli v dotazníkovém šetření. Mezi jednotlivými skupinami je možné pozorovat signifikantní rozdíl v tom, že kontrolní skupina dosahovala celkově nižších hodnot než výzkumná, jak při individuálních, tak při skupinových setkáních. Výjimkou ve výzkumné skupině účastníků s PAS je Lukáš (PAS-S1), který dosáhl nejnižší hodnoty z celého výzkumného souboru a jeho výsledek je v rámci skupiny účastníků s PAS unikátní. Výsledky tedy naznačují, že dospívající s PAS mohou pociťovat vyšší míru osamělosti a sociální nespokojenosti než kontrolní skupina. Tyto výsledky jsou zahrnuty v interpretacích jednotlivých rozhovorů, které pocity osamělosti nebo sociální spokojenosti potvrzovaly, či naopak zpochybňovaly.

Výsledky věkových skupin	Účastníci s PAS		Kontrolní skupina	
Individuální setkání - Adolescenti	Pavel	52	Ivan	24
	Radek	46	Patrik	39
	Průměr	49 (SD=3)	Průměr	31,5 (SD=7,5)
Mladší dospívající (S1)	Štěpán	32	Kryštof	29
	Lukáš	17	Jakub	26
	Karel	39	Ondřej	31
	David	44	Pavel	27
	Jirka	41		
	Průměr	34,6 (SD=9,65)	Průměr	28,3 (SD=1,92)
Mladší dospívající (S2) (+ individuální setkání s Michaelem)	Honza	50	Adam	33
	Zdeněk	45	Jindra	35
	Luděk	27	Vojtěch	24
	Michael	50	Jáchym	40
	Průměr	43 (SD=9,46)	Průměr	33 (SD=5,79)
Adolescenti (S3)			Martin	36
			Eda	33
			Richard	45
			Tomáš	26
			Daniel	45
			Průměr	37 (SD=7,29)
Celkový průměr	40,3 (SD=10,38)		32,9 (SD=6,83)	

Tabulka 2: Výsledné hodnoty míry osamělosti jednotlivých účastníků s PAS a kontrolní skupiny

7. Individuální rozhovory s adolescenty: Radek a Pavel

Navzdory popularitě sociálních sítí, bylo náročné najít dospívající s PAS, kteří jsou na nich aktivní. Kritéria pro účastníky byla proto rozšířena na dospívající s PAS, kteří trávili alespoň hodinu denně na internetu, ne jen na sociálních sítích. V průběhu rozhovoru účastníci popisovali svůj vztah k sociálním sítím, zda na internetu komunikují a jakou formou. Forma rozhovorů – skupinový nebo individuální měla nepochybně vliv na obsah odpovědí účastníků - účastníci byli v individuálních rozhovorech v porovnání se skupinovými mnohem otevřenější.

Získané poznatky z individuálních rozhovorů jsou nejprve prezentovány v rámci deskripce, a poté interpretovány spolu s odpověďmi získanými v dotazníkovém šetření. Témata v individuálních rozhovorech jsou členěna na tři hlavní okruhy:

Přátelé a vrstevníci

Trávení času na internetu

Vztah k sociálním sítím

Postoje Radka a Pavla jsou v další části porovnány, jelikož oba patří do stejné věkové skupiny adolescentů. Okruhy v této části jsou zachovány a rovněž doplněny závěrečným shrnutím.

7.1 Radek

Radek je sedmnáctiletý učeň s Aspergerovým syndromem, který svůj volný čas věnuje airsoftu. Na internetu rád sleduje herní videa nebo seriály. Je aktivní na Facebooku a Instagramu a používá ke komunikaci Messenger a Skype. Během rozhovoru byl otevřený a komunikativní, dokázal mluvit i o intimnějších tématech[13]. Dominantním tématem rozhovoru byly jeho oblíbené seriály, ke kterým odkazoval po celou dobu setkání. Radek je jeden ze dvou účastníků skupiny s PAS, který využívá Facebook nad rámec aplikace Messenger a aktivně sdílí obsah na sociálních sítích.

[13] Radek se krátce zmínil o tématu vztahu s dívkami. Bylo to pro něj citlivé téma a nesouviselo s cílem práce, proto téma není v práci dále rozvedeno.

7.1.1 Přátelé a vrstevníci

Otázka vztahů s vrstevníky se u Radka ukázala jako problematická – zvláště pak téma přátelství. Navazování nových kontaktů pro něj není jednoduché, především kvůli pocitu, že se vnucuje a není si jistý, zda ostatní o kontakt s ním stojí.

> *Radek: Přijde mi to jakoby, mám pocit, že se vtírám. Mně to dělá problémy, že třeba o mě nestojej. Přijde mi, že se vtírám. Tak si říkám: Proč by si se vtíral? Kdyby oni přišli aspoň za mnou, tak si s nima popovídám rád. Já s tím mám takhle furt problémy, jakože i s víc lidma…*

Z rozhovoru vyplývá, že ve svém okolí za opravdového přítele nepovažuje nikoho, především kvůli potíži s důvěrou v ostatní. Výjimkou může být spolužák, který ho přivedl k airsoftu. Tento sport se aktuálně stal jeho oblíbeným koníčkem.

> *Radek: Tak kamarádi jsou většina lidí, se kterýma se znám, ale moc přátel, možná žádnýho nemám…jakoby – nikomu nesvěřuju úplně všechno…nikomu úplně nevěřím.*
>
> *Radek: Ale mám tam* (ve třídě) *jednoho největšího kamaráda, přes kterýho jsem se dostal na airsoft, ale já mám zkušenosti s tím, že většinou mě něco přestane bavit a pak toho nechám…*

Během rozhovoru mluví o „kámoších“ velmi obecně, a přestože jich má dle jeho slov hodně, je těžké říct, jak blízcí tito kamarádi jsou. Odrážel se zde opět pocit, že ostatní se s ním bavit nechtějí – uvedl totiž, že ho oni sami nekontaktují.

> *Radek: Normálně, píšem si. Jako já jsem teďko, já spíš jakoby moc nepíšu a oni taky moc ne – mně. Ale někdy se třeba na něčem domlouváme nebo tak.*
>
> (…)
>
> *Spíš takhle bych to řekl, že bych s těma kámošema byl v kontaktu, ale zase já těch kámošů mám hodně – na Facebooku a obepsat všechny? Hodně náročný by to bylo.*

Během rozhovoru zmínil tři konfliktní situace se svými spolužáky. V prvním příběhu byl „kámošem“ zesměšněn před dívkou:

> *Radek: Byl jeden člověk, se kterým jsem se samozřejmě nedávno pohádal, protože on je takovej – taky má hyperaktivitu a jaksi před jednou holkou začal předvádět na můj účet, což nebylo poprvý a podle mě to nebylo ani naposled, že jsem ho poslal někam.*

V druhém se ho zřejmě snažil ponížit spolužák:

> *Radek: ...Je to takovej nevím, jestli je namyšlenej ale jakoby třeba normálně já jsem měl účtenku, která mi spadla na zem, aniž bysem si toho všimnul, a on mi ji sebral, rozstříhal, hodil to spolužákovi, který byl v lavici, ten to dal ke mně, já jsem řek (jméno spolužáka), ať si to vyhodí a on, že už to není moje ale tvoje….*

Ve třetím případě popsal, že jeho kamarádi měli vůči němu předsudky:

> *Radek: Měl jsem s tím zkušenosti, na Skypu jsem si třeba jako malej, na online hrách vybral pár kámošů, se kterýma jsem mohl hrát.* ***Většinou to byli všichni idioti, který pak najednou stejně utekli, nebo si o mě mysleli bůhví co, takže já už jsem to postupem času vzdal.***

Podobné konfliktní situace se v dalších rozhovorech neobjevily, a budou proto interpretovány zvlášť. Problematické vycházení s ostatními Radek potvrdil i v úvodním dotazníku, kde uvedl spolu s nižší dovedností spolupráce s ostatními i pochybnostmi o vřelém přijetí v třídním kolektivu. Radek je komunikativní a společnost ostatních vyhledává, naráží však na potíže, a není si jistý jejich příčinou. Nedůvěra v okolí mu tak ztěžuje navázat důvěrnější přátelství, jelikož se zdá, že bývá průběhem přátelství zklamaný. K tomu má navíc pocit, že ostatní o kontakt s ním zájem nejeví, což může být důvodem, proč se mezi ostatní nechce tlačit jak osobně, tak online.

7.1.2 Trávení času na internetu

S internetem si Radek nejčastěji spojuje sledování videí na Youtube, sledování seriálů a navštěvování Facebooku. Je si vědom, že tráví na internetu hodně času, ale čas online prokládá i jinými činnostmi:

> *Radek: Jako je to hodně různý,* ***někdy hodinu, někdy dvě, někdy tři, někdy i pět. Někdy celej den****, ale jakoby spíš je to hodně s přestávkama – jsem furt na internetu, pak jdu něco dělat nebo někam jdu, pak se kouknu na internet, pak jdu třeba vysát nebo se koukat na film, pak jdu zase na to.*

Radek v souvislosti s tématem své odpovědi doplňoval výčtem svých oblíbených postav nebo seriálů, nebo popisoval zápletky. Na internetu i na sociálních sítích hledá hlavně zábavu – sleduje i youtubery a herní obsah.

> *Tazatelka: Co by ti chybělo nejvíc teda, kdyby internet nebyl?*
>
> *Radek: Youtube a Facebook a hlavně seriály.*

7.1.3 Vztah k sociálním sítím

Radek vnímá sociální síť jako prostor, který lidé často využívají. Do výčtu sociálních sítí proto zařadil kromě Facebooku, Instagramu, Twitche, Twitteru a Youtube i internetové stránky zprostředkující seriály a online bankovnictví. Jako další charakteristiku sociálních sítí zřejmě považuje projev uživatelů:

> *Radek: Facebook, Youtube, co znám ještě...(polohlasně vyčítá do dlaně – Facebook, Youtube), nějaký stránky na seriály jako je iprima, ty sleduju s titulkama, tvserialy.sk. Sleduju tam DC komiksy, teda jakoby Arrowa, Flashe, Legends of tomorrow, je to takový propojený svým způsobem, že to máte občas…Občas máte i příběh propojený s nima, teďka nedávno byli Vetřelci ze země X…*
>
> (…)
>
> *Tazatelka:* (dotaz směřuje na stránky se seriály) *Mě by zajímalo, jaký sociální aspekt tam je nebo prvek…*
>
> *Radek: Hodnocení! Že tam jsou i hodnocení u toho…*
>
> *Tazatelka: Aha, takže můžeš psát i komentáře.*
>
> *Radek: Komentáře přímo ne, možná jo, ale spíš to hodnocení tam je, a že tam hodně lidí choděj…*

Profil na sociální síti Facebook si založil díky matce a v současnosti ho využívá především ke komunikaci s vrstevníky nebo hledání zábavy a prohlíží si také obsah sdílený ostatními:

> *Radek: **Abych si moh‘ psát – jako nejprve to bylo proto, že mamka chtěla, abych měl Facebook, abych si už našel nějaký přátele, a pak to bylo, že jsem začal sám nějak** – nejdřív jsem to nepoužíval, ani jsem tam vůbec nechodil, ale pak jsem to začal totálně furt používat a už si ani nepamatuju, kdy jsem to fakt nepoužil vůbec…*
>
> (…)
>
> *Radek: **Píšu si s ostatníma, koukám na různý věci**. Většinou ten Facebook používám jenom kvůli tomu psaní. Sledování druhejch lidí občas, někdo si to třeba může samozřejmě vyložit jako: „Tys mě začal stalkovat nebo co jako přes ten Facebook?“ Občas mám takový lidi, který jsem začal stalkovat…a spíš tam hodně píšu.*

Radek v souvislosti s Facebookem zmiňoval psaní si s ostatními – pokud mu napíšou oni. Uvedl, že raději s ostatními mluví, ale psaní mu vyhovuje jen v konkrétních situacích. Velmi dbá na správnost svého psaného projevu a snaží se vyvarovat chybám. Je možné, že má obavu ze vzniku předsudků vůči němu a snaží se správnou formou tomu přecházet.

> *Radek: Spíš píše. Jak kdy. Spíš se mi líp mluví, když jsem na mobilu, než píše, protože „tam jsem měl zas nějakou chybu“.* ***Lepší je teda mluvit, ale když jsem fakt unavenej nebo se mi nechce mluvit, tak se mi samozřejmě líp píše raději v klidu všechno.*** *Ale na počítači se mi spíš líp píše na klávesnici, prostě „ťuk ťuk ťuk“, já nepíšu desíti prstama, já píšu tak skoro polovinou prstů.* ***Není důležitý psát deseti prstama, to není tak podstatný pro mě, důležitější je psát správně…***

V souvislosti s aktivitou na Facebooku zmínil i změnu profilové fotky, kde je zachycen během hraní airsoftu a že si ho spolužáci v komentářích dobírají:

> *Radek: A on mi na to napsal hrozně moudrý rady a mhmhmhmmm…pak ho tam podpořili ostatní lidi, v tom v mým příspěvku! Třeba spolužačka, že tam napsala….****psali asi tři lidi, kteří spíš byli proti mně, v mým vlastním příspěvku****…*

7.1.4 Interpretace a shrnutí

Radek používá sociální sítě aktivně (sdílí obsah, komentuje) i pasivně (prohlíží si profily, sleduje videa), přesto dosáhl v dotazníku sociálního uspokojení a pocitu osamělosti vysokého skóre (46)[14]. Své pocity osamělosti potvrdil ve výrocích týkajících se pocitu samoty a pocitu vyloučenosti z okolí. Zdá se, že Radek problémy s navazováním vztahů očekává, a přiznává, že je pro něj náročné zahájit rozhovor s ostatními a nadhodit pro ostatní dostatečně atraktivní téma. Strach z neznalosti vhodných témat i odmítnutí mu tak může bránit v navazování kontaktů i v online prostředí. S řešením problému navazování vztahů se mu pokusila pomoci matka, která mu přihlášení na Facebook doporučila, za účelem najít si přátele. Zřejmě považovala sociální médium za nástroj, který mu ulehčí vytváření vztahů. Radek má nicméně dojem, že ani v prostředí sociálních sítí nemají spolužáci o kontakt s ním velký zájem, a v jeho příspěvcích si ho spíše dobírají. Přestože Radek během rozhovoru často tvrdil, že se „domlouvá s kámoši“ online, mnohem častěji se v souvislosti s internetem zmiňoval o preferenci sledování videí a hraní online her. Prostředí her mu sice v mladším věku umožňovalo udržovat přátelské vazby, když v průběhu hry komunikoval s ostatními přes Skype, ale tyto kontakty se časem vyčerpaly. Radek se domnívá, že jeho kamarádi měli vůči němu předsudky, a proto přerušili kontakt.

Je možné, že si Radek přenáší vzorce sociálního chování z offline do online světa, s tím rozdílem, že v online prostředí má větší možnosti úniku v podobě zábavy – sledování seriálů a videí. Zároveň může sdílet to, co ho zajímá. Je ale obezřetný, a pocity vyloučenosti a osamělosti mohou vést spíše k přijímání zábavného obsahu než ke komunikaci

[14] Průměr účastníků ve skupině s PAS byl 40,2. Průměr účastníků s typickým vývojem byl 32,9.

a navazování kontaktů. Online a offline prostředí se mu tak nejvíce propojuje v jeho koníčku – airsoftu. Aktivně na internetu vyhledává informace, na profilových fotkách je v akci se zbraní
a na sociálních sítích sleduje stránky s tímto obsahem. Propojení online a offline prostředí probíhá tedy spíše v oblasti volnočasové aktivity než formou spojení s vrstevníky.

7.2 Pavel

Pavel je osmnáctiletý student střední školy se zaměřením na studenty se speciálními potřebami a má Aspergerův syndrom. Témata rozhovoru se točila kolem jeho oblíbené činnosti – hraní her. V kontextu tohoto tématu hovořil o své rodině nebo svých spolužácích a k sociálním sítím se stavěl spíše odmítavě – nikde nemá založený profil. Ve svých odpovědích také často kriticky hodnotil své chování, ale stejně kriticky přistupoval i ke svému okolí. Během rozhovoru míval pocit, že se otevřel až příliš a řekl více, než chtěl – nebo si myslel, že řekl více, než *měl*.

7.2.1 Přátelé a vrstevníci

Navazování kontaktů je pro Pavla náročné, a přestože se považuje za společenského člověka, je raději o samotě, jelikož přemíra kontaktu ho vyčerpává:

> *Pavel: Mít víc kontaktů by se jako hodilo,* ***protože osobně jsem spíše ten společenskej typ,*** *jenže na druhou stranu, jsem zase ten typ, kterej by měl by* ***chtěl být radši celou dobu sám*** *a to nemaj lidi moc rádi. V poslední době se spíš držím jako stranou a povídám si prostě s rodičema a takhle, jako zas tu společnost tolik nepotřebuju na můj vkus.*
>
> (…)
>
> *Pavel: Měl jsem trochu kontaktu s mladšíma dětma. Do party jsem bydlel s jednou holkou, jenže on byl pak problém, že někdy přišly, chtěly se něco hrát,* ***upřímně jsem z toho byl pak trochu unavenej z toho sociálního kontaktu pravidelnýho****. Bylo toho na mě asi trochu moc. Já nevím, proč to říkám, to tam nemá bejt…*

Se spolužáky moc společná témata nenachází, ale není s nimi přímo v rozporu. Uvedl, že s nimi zkoušel navázat kontakt právě prostřednictvím tématu her, ale nebyl moc úspěšný. Je možné, že právě proto se už o další kontakt nepokouší, pokud to není nutné (např. získání informací nebo materiálů do školy).

Pavel: …ale že bych si sed a napsal někomu něco…párkrát jsem napsal jedný spolužačce, protože jsem potřeboval nějaký materiály, co jsme probírali, protože jsem nebyl. ***Ale moc se mi do toho nechce, jakože že bych s nima psal „jak se teďka máš“, to ne.***

Pavel: …protože to začalo tím, že o tom (hře) *začali mluvit spolužáci klasicky, tak jsem to zkusil. Šoupnul jsem tam přihlašovací údaje, samozřejmě jsem – je to pitomec, řekl jsem jim přezdívku. Výsledek? Oni, level čtyřicet, já začátečník, pochopitelně voni vydělávají coiny, když porazí někoho, kdo je slabší, jako někoho na jejich levelu. A co udělají? Udělají si ze mě* (něco jako beránka – nebylo rozumět). *Tak jsem si to odhlásil…*

7.2.2 Internet a jeho využití

Pavel se na internetu nejčastěji věnuje hraní her. Je to pro něj dominantní zdroj zábavy, při kterém se dokáže uvolnit po škole. Je to jedno z témat, které může sdílet se svými spolužáky a kromě hraní her sleduje i videa věnující se herní tématice. V poslední době, je ale trochu frustrovaný, že nenachází atraktivní obsah:

Pavel: Většinou na internet, osobně už ne, ale většinou hledám…brouzdám po „youtubku“, hledám videa, co mě tam nějak přilákaly. Jenže jak čas plyne, tak mám pocit, že tam hledám samý blbosti, na který jsem dřív nekoukal, za chvíli tam nezbyde nic, co stojí za to.

Pavel: Když jsem se koukal na ty hry, vlastně to bylo způsobem, kromě několika výjimek, tak většinu her jsem si právě hrál na tom internetu, takže jsem se pak dostal k zvyku nemáš hru, která tě zajímá tak na ni čumím jako pitomec.

Pavel: Přičemž jako obecně nevím, ***z jedněch her, který jsem jako opravdu hrál, tak je ten Minecraft,*** *přičemž to vlastně začalo z toho důvodu, že jsem začal navazovat kontakty s těma spolužákama, povídali o tom, že je to úžasný a takovýhle řečičky, že tam je ten multiplayer, tak mě napadlo, že bych taky mohl nějak hrát.(…)* ***on je to trochu problém, že já mám tu chuť k tomu komplikovaný hry, hry který fungujou na principu dva týmy který se bojujou mezi sebou,*** *když už jsem měl k něčemu takovýmu někdy přístup…*

V prostředí her zažívá i různé sociální interakce a během rozhovoru detailně popsal způsob komunikace v herním prostředí. Elektronickou komunikaci hodnotil pozitivně pro její stručnost, ale byla pro něj zpočátku nesrozumitelná:

Pavel: Jako čistě ty komunikace jsou většinou právě vomezený. Na druhou stranu pomáhá to – ***lidi jsou kratší, stručnější****. Vlastně tam byl docela dost divnej jazyk jako kolem věčně se tam psalo dost nečitelno – zkratky takový divný. K čemuž jediný co jsem věděl bylo jako „GG“ a podobně, což má…no, jakmile byl někdo, naznačoval, že je naštvanej tak „O můj Bože“ – OMG*

Zkouší sice navazovat kontakty s ostatními hráči prostřednictvím chatu, ale nemá s tím příliš pozitivní zkušenost. Hráči na jeho zprávy nereagují nebo ho chat omezuje ve hře a jako bariéru v komunikaci vnímá i cizí jazyk.

> *Pavel: Jako definitivně, to chování se trochu liší, člověk pokud má – **jsou ty komunikační možnosti omezenější, jsou tam lidi jiných, eh světovejch jazyků**, tak musíte to psát jinak. Pokud je to chat, kterej běží třeba jenom v tý hře pro všechny ty hráče, kde ty hráči se překřikujou, vykřikujou, má to omezený místo, tak se stává, že někdo píše „aaaa" tak tam pak nikdo nenapíše nic**.** Občas se mi stávalo, že tam někdo napsal hodně dlouhej text do toho, což ono se to sice zobrazilo, ale **než si stihnete přečíst nebo přeložit, co to vůbec napsal, tak to většinou přehluší malý texty typu „ahoj" a podobně od hráčů, co se teprve přihlásili…***
>
> (…)
>
> *Pavel:…při hře je to takhle* (ukazuje) *tak zmáčkneš to, chceš něco napsat. **Výsledek - postava je znehybněná a je to jako kdyby si šel po ulici a jakmile bys potřeboval na někoho mluvit, tak bys prostě strnul a neudělal nic jinýho než to mluvení**…nebo se ta postava během toho mluvení nějak zasekne, začne ti jít jiným směrem.*

Pavel v souvislosti s hraním her zmiňoval často svého bratra, který má zřejmě ve správě domácí počítač a zprostředkovává mu hry. Během rozhovoru Pavel zmínil různé potíže s přihlašováním se do her (hlavně Minecraft nebo Roblocks), a jak jeho bratr tyto situace musel často řešit.

> *Pavel: Výsledek – když teďka porovnám všechny ty mapy, který tam mají různý ty efekty, že jeden hráč popolítne, zmáčkne něco támhle…úžasnej sestavu, to udělá zase támhlencto tak pak jako budovat malej projektor, ještě po jednom bloku, **protože z bratra nemůžu vymámit, aby tam nacpal nějakej mód jako admin,** tak prohlásil, že nic, zajistil, abych nic takovýho nemohl stahovat, cpát to tam sám, já jsem nevěděl, jak to tam nacpat, aby to fungovalo…*

Hraní her je pro něj výzvou - baví ho když může hrát v týmu, ale v herním světě naráží na překážky, které mu hraní znepříjemňují. V kontextu her se projevil sebekritický postoj vůči svým schopnostem:

> *Pavel: Jakože čistě o tom Minecraftu, nebo čistě o těch hrách samostatně, on je to trochu problém, že já mám tu chuť k tomu komplikovaný hry, **hry který fungujou na principu dva týmy který se bojujou mezi sebou**, když už jsem měl k něčemu takovýmu někdy přístup…. Když velká hra s otevřeným světem, kterou mi poslal brácha, tak to je fajn, dokud jsem nezjistil, že se zoufale ztrácím. Totéž v tom Minecraftu, **zoufalý ztrácení, špatná orientace, pořád nemůžu pochopit princip tý tabulky**, nebo co to tam mají…*

V kontextu hraní her Pavel zmínil jev, se kterým se během hraní online her setkal. Popsal, že se z doslechu od spolužáků dozvěděl o hře a chtěl se k nim připojit. Jeho spolužáci věděli, že je ve hře začátečník a pobyt ve hře mu komplikovali pronásledováním a zabíjením. Tento způsob hry se nazývá *griefing*[15]. Pavel byl ve výsledku přinucen založit si nový profil bez uvědomění spolužáků:

> *Pavel: Vlastně jsem tam dělal kdysi dva účty, protože to začalo tím, že o tom začali mluvit spolužáci klasicky, tak jsem to zkusil. Šoupnul jsem tam přihlašovací údaje, samozřejmě jsem – jsem to pitomec,* ***řekl jsem jim přezdívku. Výsledek? Oni, level čtyřicet, já začátečník, pochopitelně voni vydělávají coiny, když porazí někoho, kdo je slabší, jako někoho na jejich levelu.*** *A co udělají? Udělají si ze mě* (není rozumět - něco jako beránka). *Tak jsem si to odhlásil…*
>
> *Tazatelka: Jakože tě chodili účelově zabíjet?*
>
> *Pavel: Chodili mě pořád zabíjet no. Vždycky jsem to přihlásil, cvaknul jsem a byl jste poražen tím, tím, tím, tím tím, tím…něco mi říká, že to byl jejich věci v tom jako určitě.* ***Jsem to odhlásil, vrátil jsem se zpátky a už toho bylo míň, většinou to byl někdo, koho jsem porazil, tak se jako pomstil a podobný věci…***

7.2.3 Vztah k sociálním sítím

Pavel některé sociální sítě zná, ale nemá k nim dobrý vztah – považuje je za ztrátu času a jeho rodiče mu ani přihlášení neumožnili. On v nich vidí v nich bezpečnostní hrozbu v podobě úniku osobních informací a jako problém vnímá také nepříjemné vystupování některých uživatelů, kteří zneužívají své anonymity. Je možné, že se obává, aby se nestal jejich terčem.

> *Pavel: No jako, vobčas jsem byl na nějakejch těch hrách, kde byly nějaký přezdívky, ale že bych koukal po Facebooku po lidech to ani náhodou jako.* ***Facebook mi ani rodiče nedovolili založit****. Jako já sám vím, že je to pitomost, tečka. Myslím, že to není dobrý nápad, nestojí to za to.*
>
> (…)
>
> *Pavel: Jakoby vím, že existujou tyhlety věci, vím, že existuje ten Facebook, vím jako co to dělalo za šílenosti… Myslím to, ty problémy třeba s tou bezpečností a různě to, že se tam shromažďovali ty lidi, kteří se snažili tahat ty fotky z těch lidí nepěkný a tyhlety věci. Jako sám jsem se k tomu nikdy nedostal,* ***protože rodiče vyloženě řekli, že je to blbost. Nikdy mě ho nenechali založit, sám jsem se neto, věděl***

[15] Jako g*riefers* se označují hráči, kteří napadají ty nové a nezkušené, porušují pravidla, mohou okrádat jiné hráče nebo zabíjet členy vlastního týmu. Angela Adrian (2010) to označuje za nemoc virtuálních herních komunit. (1)

> ***jsem že bych neměl**, čím jsem starší tím vím, že je to jasná věc. A jsem vcelku rád.*
>
> (…)
>
> *Pavel: Jako Facebook určitě ne, slyšel jsem co s tím jako je. Navíc jako podle toho jak se znám, tak bych tam určitě něco napsal **a pak bych si bral příliš k srdci to, kdyby mi tam nadávali do nějakejch pitomců** a navíc, vím co je tam teďka za blbost, takže ne.*

Do jaké míry se Pavel setkal s agresivitou uživatelů, z rozhovoru nevyplývá, je ale možné, že svou zkušenost získal v prostředí herních chatů. Svou absenci na sociálních sítích vnímá spíše jako něco unikátního a nelituje jí.

> *Pavel: Zajímavý je, že celkem šokuju většinou spolužáky, nebo někoho novýho, s kterým se seznámím buď ve škole nebo kvůli něčemu. Ne, že bych to moc to…ale teď jsem řešil věci do školy.* (předstírá dialog) *Máš nějaký mail - jo. Máš Facebook – ne. Cože?! Jakto že nemáš Facebook – založ si ho. Ne nezaložím si ho. Proč ne? Tak jsem prostě bez Facebooku, co má bejt...*

7.2.4 Interpretace & shrnutí

Kontakt s ostatními má pro Pavla ambivalentní význam. Touží po častějším kontaktu s lidmi, ale cítí se jistější, když je sám se sebou. Se svými spolužáky není v nepřátelství, ale kontakt s nimi omezil, jelikož s nimi nenachází společné téma hovoru. Rovněž si mezi nimi nenašel žádného kamaráda. O ostatních lidech mluví nejčastěji v souvislosti se svým oblíbeným tématem počítačových her. Hry jsou pojícím tématem celého rozhovoru. V jejich souvislosti mluvil i o těžkostech s navazováním kontaktů se spolužáky, o své rodině i o trávení volného času nebo svých schopnostech. Přátelství podle Pavlova popisu funguje v herním prostředí jako komodita nebo týmový nástroj pro dosažení herního cíle. Nicméně, z rozhovoru nevyplývá, že by Pavel přátelství vnímal stejným způsobem i v offline prostředí.

Zdá se, že Pavel přenáší vzorec přístupu k ostatním z offline prostředí do online. Kontakt s ostatními mu v malé míře nevadí, ale od sociálních sítí se drží dál – jednak na popud rodič, a také proto, že sám v nich nevidí velký smysl. Svou absenci na sociálních sítích nevnímá jako překážku, jelikož lidé se k němu mohou dostat osobně. Je však potřeba zdůraznit, že se Pavel nezmínil o kamarádech nebo přátelích ve třídě nebo v jiné vrstevnické skupině. Nemá-li sociální síť offline, nemá pak potřebu ji přenášet do online prostředí. Zároveň nelze tvrdit, že se Pavel cítí osaměle nebo vyloučeně, jelikož mu určitá míra samoty vyhovuje. Veškerou podporu, kterou potřebuje, získává nejspíše v prostředí rodiny.

7.3 Porovnání témat Radka a Pavla

Oba účastníci patří do stejné věkové skupiny adolescentů s PAS. Jednotlivá témata se v souladu s otázkami rozhovoru opakovala v obou rozhovorech, ale především v otázce postoji k sociálním sítím se oba účastníci rozcházeli. Podkapitola bude členěna na témata:

Vztahy s vrstevníky

Internetu a sociálním sítím

Elektronická komunikace

7.3.1 Vztahy s vrstevníky

Radek i Pavel vidí v navazování nových vztahů výzvu, jelikož oba zmínili, že jim to činí potíže. Radek má pocit, že o něj ostatní zájem nejeví, v opačném případě by ale s ostatními trávil čas rád. Pavel působí, že je raději sám, ale nová přátelství by ve svém okolí rád navázal. Oba také uvedli podobný pocit „vnucování se" ostatním.

> ***Radek**: **Přijde mi to jakoby, mám pocit třeba, že se vtírám**. Mně to dělá problémy, že třeba o mě nestojej. Přijde mi, že se vtírám. Tak si říkám: Proč by si se vtíral? Kdyby oni přišli aspoň mnou, tak si s nima popovídám rád. Já s tím mám takhle furt problémy, jakože i s víc lidma…*
>
> ***Pavel:** Ne, to bylo na základce ještě. Jako byla to jen taková…čistě jako mluvil o tom jako…**přičemž tam je pár problémů, že se prostě vnucuju do těch konverzací, že se mě snažil zbavit a podobně.***
>
> (…)
>
> ***Pavel:** Popravdě, začínat něco novýho je vždy komplikace. Jako nikdy moc nový vztahy jako nenavazuju. Mě to moc nešlo…prostě to nejde moc, nechme to bejt.*
>
> ***Pavel:** Mít víc kontaktů by se jako hodilo, protože osobně jsem spíše ten společenskej typ, jenže na druhou stranu, jsem zase ten typ, kterej by chtěl být radši celou dobu sám a to nemaj lidi moc rádi.*

Oba uvedli, že hlavní překážkou v komunikaci s vrstevníky je téma rozhovoru. Radek si není jistý výběrem tématu a Pavel tvrdí, že o jeho témata ostatní nejeví moc zájem.

> ***Radek:*** *…tak ani se s nima moc nebavím, protože mám problém začít si sám a taky mám prostě strach z toho, že* ***když něco řeknu, a pak nebudu vědět co říct, nemám jasný téma,*** *nevím o čem si povídat, já prostě si s nima nepovídám. Pokud nepřijdou oni za mnou, což většinou nebývá a pak samozřejmě jak kdo…*
>
> ***Pavel:*** *Jako vobčas jo, problém je, že když mi chtěj něco říct, tak jim můžu odpovídat,* ***když se jim snažím něco jako, nahodit nějaký téma, tak to vůbec nechytá se****…tak se pak cítím jako blbej, že jsem na ně vůbec zkoušel mluvit.*

Téma přátelství se objevilo hlavně v popisu vztahů se spolužáky. Radek je s ostatními ve třídě v kontaktu i online a Pavel hodnotil vztahy se spolužáky jako neutrální.

> ***Radek:*** *Normálně, píšem si. Jako já jsem teďko, já spíš jakoby moc nepíšu a oni taky moc ne – mně. Ale někdy se třeba na něčem domlouváme nebo tak.*
>
> ***Pavel:*** *No, tak jako kamarádský přímo nejsou, jako je to dobrý, že to není vyložený nepřátelství, jsou tam případy, kterým bylo moje chování nepříjemný, což je trochu pochopitelný, ale jako přímo kamarádský vztah to myslím že jako ne...*

Oba během rozhovoru zmínili problémové momenty se spolužáky – Pavel uvedl pokus o manipulaci ze strany spolužačky:

> ***Pavel:*** *…Nevím, jestli jako kamarádský vztah můžete označovat, že se jedna spolužačka o mě jako…prostě že se mi snažila říkat, co mám dělat.*

Radek popsal dvě situace, v nichž se cítil ponížen. Pocity zklamání se často pojily s popisem situací s vrstevníky, a také s tématem „ideálního kamaráda“. Oba ho definovali skrze důvěru, Pavel navíc přidal i potřebu pochopení. Dle jejich definicí však nikoho takového ve svém okolí nemají[16]:

> *Radek: Tak kamarádi jsou většina lidí se kterýma se znám, ale moc přátel, možná žádnýho nemám…jakoby –* ***nikomu nesvěřuju úplně všechno…nikomu úplně nevěřím****.*
>
> *Pavel: Součástí toho kamaráda, by mělo být nějaký to* ***pochopení****, takový ty klasický věci,* ***jakože si věří ti lidi navzájem*** *a podobně. Čistě o tom nemám moc zkušeností, nechci o tom mluvit, to je trochu mimo téma...*

[16] Radek toto uvedl navzdory zmínce o „nejlepším kamarádovi“ ve třídě – je možné, že mu nedůvěřuje natolik, aby ho mohl za přítele považovat.

7.3.2 Internet a sociální sítě

Radek se k internetu připojuje pomocí telefonu, což mu umožňuje být online kdykoliv, zatímco Pavel je odkázán na tablet nebo domácí počítač. Oba používají internet obdobným způsobem – chodí se tam bavit, rádi sledují videa a hrají hry.

> ***Radek:*** *Jakoby to by bylo fakt jediný, co by mi chybělo* (z internetu). *Koukání na videa, seriály a takovýhle věci. Z toho se může člověk učit i.*
>
> ***Pavel:*** *Většinou na internet, osobně už ne, ale většinou hledám…brouzdám po „youtubku", hledám videa, co mě tam nějak přilákaly. Jenže jak čas plyne, tak mám pocit, že tam hledám samý blbosti, na který jsem dřív nekoukal, za chvíli tam nezbyde nic, co stojí za to.*

Oba uvedli, že stráví na internetu dvě až tři hodiny a oba připustili, že ho na internetu tráví až příliš:

> ***Pavel:*** *Tak dvě tři hodiny, možná to přeháním asi…**Dobře, vyloženě jsem závislák** no…*
>
> ***Radek:*** *Samozřejmě když jsem si koupil tu knížku, tak si i občas čtu, ale svým způsobem, nedokážu se bez toho počítače obejít…Jako štve mě to jo, **protože si taky říkám, že jsem svým pánem, že mě nic takového nebude ovládat**, ale jako dneska jsou všichni…že to lidi dneska potřebujou hodně.*

Pavel použil termín „závislák", což nepřímo popsal i Radek, ale obsahem závislosti, je u každého něco jiného. Radek potřebuje mít u sebe telefon a mít možnost se propojit s ostatními – telefonicky nebo online:

> ***Radek: Furt bych musel držet v sobě „já mám toho mobila", já ho prostě furt potřebuju, bez něj nemůžu bejt mám pocit.*** *(imituje těkání) - ne jako absťák, ale prostě jako nervózní. Já jsem ho vždycky potřeboval, a i když ho v zombie apokalypse nepotřebujete, prostě někomu zavoláte a „Jsem v pohodě, jsem pohodě, sejdeme se, sejdeme se!"*

Pro Pavla je zase připojení k internetu jediným zdrojem zábavy a odreagování a zásadní by pro něj byla pro něj byla absence internetového připojení, jelikož zábava online je pro něj stále atraktivnější než četba:

> ***Pavel: No jako jsem nesvůj, když jako tam nemůžu, když vím, že bych tam moh', jsem podrážděnej**, když mě z toho rodiče odtahujou, to pak nevede zrovna k nejlepšímu…k nejlepším věcem. Jako já vím, že tam nemůžu bejt moc dlouho, ale **když je to nejjednodušší princip zábavy, který mě v ten okamžik napadne.** Prostě odpoutání od školy a těhletěch věcí.*

> *…**nemám žádnej chytrej telefon s připojením někam**, takže tam většinu času trávím tím, že si čtu na čtečce něco, což…je to i příjemnější než jako koukat na něco furt. Mohl bych si číst i doma, jenže z nějakýho důvodu, pak už…**když už mám k dispozici tu možnost, tak už se mi nic jinýho nějak nechce, to je ta závislost bych řek no…***

Radek a Pavel stáli v tématu sociálních sítí na opačných pólech. Radek je aktivním uživatelem sociálních sítí a je to pro něj zdroj zábavy. Jako sociální síť chápe internetové stránky, které *„používá hodně lidí“,* proto uvedl své oblíbené stránky se seriály nebo internetové bankovnictví.

> ***Radek:** Facebook, Youtube, co znám ještě*...(polohlasně vyčítá na prstech – Facebook, Youtube)*, nějaký stránky na seriály jako je iprima, ty sleduju s titulkama, tvserialy.sk…*
>
> *…Tak smartbanking používá hodně lidí, nedá se to přímo říct, jako sociální síť, no to už je taková vedlejší…*(během toho je na mobilu a projíždí aplikace) *No, ten Facebook, Instagram, email, Twitch, Twitter využiju no.*

Radka k sociálním sítím přivedla matka, která v nich viděla příležitost k nalezení kamarádů. Radek je sice na Facebooku nebo Instagramu ve spojení s vrstevníky, ale během rozhovoru zmiňoval častěji sledování obsahu stránek. Sám je navíc na sítích aktivní a z rozhovoru působil, že raději sdílí svá oblíbená témata online než osobně s kamarády.

> ***Radek:** Abych si moh‘ psát – **jako nejprve to bylo proto, že mamka chtěla, abych měl Facebook, abych si už našel nějaký přátele,** a pak to bylo, že jsem začal sám nějak – nejdřív jsem to nepoužíval, ani jsem tam vůbec nechodil, ale pak jsem to začal totálně furt používat a už si ani nepamatuju, kdy jsem to fakt nepoužil vůbec, vím, že jsem párkrát na to vlez, **bavilo mě, koukal jsem se tam na různý třeba i videa, co tam lidi přispívaj.***

Pavel oproti tomu sociální sítě odmítá. Na rozdíl od Radkovy maminky ho od založení profilů rodiče odrazovali a Pavel se s jejich postojem časem ztotožnil:

> ***Pavel:** Jako sám jsem se k tomu nikdy nedostal, protože **rodiče vyloženě řekli, že je to blbost. Nikdy mě ho nenechali založit,** sám jsem se neto…věděl jsem, že bych neměl, čím jsem starší, tím vím, že je to jasná věc. A jsem vcelku rád.*

V odmítavém postoji ho utvrzuje nejen bezpečnostní riziko úniku osobních dat, ale má také obavu, že by na sítích nebyl svým okolím přijímán a negativní komentáře by mu mohly ubližovat:

> ***Pavel:*** *Myslím to, ty problémy třeba s tou bezpečností a různě to, že se tam shromažďovali ty lidi, kteří se snažili tahat ty fotky z těch lidí nepěkný a tyhlety věci…*
>
> *...Jako Facebook určitě ne, slyšel jsem co s tím jako je. Navíc jako podle toho jak se znám, tak* ***bych tam určitě něco napsal a pak bych si bral příliš k srdci to, kdyby mi tam nadávali do nějakejch pitomců*** *a navíc, vím co je tam teďka za blbost, takže ne.*

Radek i Pavel se rozcházeli také v tom, jaký prvek nebo funkci by převedli z internetu do reálného života. Radek byl ve své odpovědi zaměřený na sdílení s ostatními – chtěl by si totiž s ostatními „předávat" předměty skrze obrazovku a Pavel se soustředil na své tělesné funkce a uvedl prvek z herního prostředí:

> ***Radek:*** *Přeposílání věcí! Když jsem byl na Skypu a kamoš tam měl brambůrky, na který jsem měl chuť...A když jsem tam já jed Strongy – moje oblíbený čipsy, podle toho taky vypadám trochu (smích), tak chtěl taky.* ***Takový: Tak na, vem si, ono to stejně nejde. (smích). Kdybych mu to poslal přes obrazovku, nebo webkamerou…***
>
> ***Pavel:*** *No tak jako internetu přímo ne, ale přemýšlel jsem nad počítačovejma hrama, jak v některých těch přežívacích hrách, tam máte ty ukazatele hladu a tadytěch věcí.* ***Jako jasný tak cítím, že mám v žaludku dost prázdno, ale kdyby se tady vznášelo 10% zasycení, bylo by to dost pohodový.***

Podobnou orientaci (na ostatní nebo na sebe) bylo možné najít i u tématu hypotetické situace, kdy by internet už nikdy neměl fungovat. Radka nejprve zajímala vážnost situace v kontextu celého světa a pak teprve se popsal vlastní postoj k situaci, kterou by dle svých slov zvládal bez potíží:

> ***Radek:*** *Tohle by se netýkalo hlavně mě. Tohle by se týkalo celého světa najednou…*
>
> *…Já myslím, že bych to zvládal. Časem bysem si zvyknul bez internetu, musel bych se naučit žít prostě bez něj, protože musel bych využít prostě pošty, papírenský…ty složky. Byl by v tom sice docela hodně zmatek, ale dalo by se to. Kdyby byla třeba zombie apokalypsa, bylo by toho víc, ale kdyby internet vypad, tak to nevím. Ale jako dalo by se naučit žít bez toho.*

Pavlova odpověď měla opačnou strukturu, nicméně v souladu se zněním otázky[17]. Pavel v absenci internetu viděl především omezenější výběr her a ztížení sledování videí. Pozici ostatních lidí zmínil až poté, ale domnívá se, že nejvíce by se výpadek internetu dotkl těch, kteří jsou aktivní na sociálních sítích:

[17] Otázka: „Kdyby internet ze dne na den vypadnul a už nikdy neměl naskočit – co by se pro tebe změnilo?"

Pavel: *Tak určitě by se asi, určitě bych asi musel jít k těm hrám, který mám na tom, na tý ploše, jenže zase když většinu her obstaráváte přes ten internet, tak taky by to moc nešlo. Jako určitě by se to trochu změnilo, jako kdyby byl počítač kompletní, tak by to byl zase trochu jinej příběh.* ***Jako určitě bych přišel o část náplně, protože na tý ploše – na tom co mám na počítači, to se vlastně docela nudím už****. Spíš koukám na to Youtube. Jako určitě by to bylo změněný, ale pro hodně lidí by se to změnilo asi o hodně víc…*

…Jako představa, že se probudíte a zjistíte, že už nefunguje kompletně internet, v nějakým tom rozhlasu vám říkaj, že už internet nikdy nenaskočí, tak jako v tom okamžiku, kdy jste zvyklí po celý život ráno vstávat a napsat do Facebooku, „Dobrý ránko", tak problém trochu no…mě by to asi tolik nesebralo.

7.3.3 Elektronická komunikace

Komunikace v online prostředí v jednotlivých rozhovorech nebylo tolik výrazné téma, jako při jejich porovnání obou rozhovorů. Ve chvíli, kdy byli oba účastníci tázáni na elektronickou komunikaci, jejich odpovědi se shodovaly v jejich nedostatcích – oba zmínili, že při absenci obrazu je náročné číst emoce druhých, a také považují za náročné odhadnout skutečné rozpoložení druhého. Radek potřebuje k určení emocí obličej, pro Pavla je to zase intonace v projevu:

Radek: Pokud nešel videohovor, tak ty pocity sdílet*. Že někdo pošle smajlíka, tak to je dobrý, ale jinak že to je strašný…*

*…Já to tolik neřeším, ale většina lidí co znám, využívají…eh, využívaj ve svůj prospěch….prostě že..****spíš nejsou hodně upřímný, že co nechtějí říct, tak to neřeknou…***

Pavel: *Jako existujou ty značky jako na vyjádření emocí, ale jako máte člověka, kterýmu napíšete něco nehezkýho on řekne „nojo nojo nojo" přičemž vy si říkáte no tak se mu to prostě nezamlouvá a hotovo…přičemž na druhým konci on mlátí teďka do toho a říká, jaký pitomec tam napsal takovou krávovinu a píše neuvěřitelně, no tak jako…*

…ta stručnost v tom textu hraje pro mě velkou roli, pak ***tam není tón hlasu, takže nevíte kdy to myslí vážně****, kdy ne, pokud tam nedá nějaký smajlíky, a i tak se jako…prostě když někdo něco napíše, tak nevíte jak to brát vážně nebo ne…*

7.3.4 Shrnutí individuálních rozhovorů Radka a Pavla

Horizontální obsahová analýza obou rozhovorů dala vyniknout tématům, která v samostatných analýzách tolik příliš nevynikla. Například navnazování nových vztahů je pro oba účastníky náročné a oba vyjádřili nepříjemné pocity nadbytečnosti a odmítání ze strany vrstevníků. To nepochybně může ovlivnit jejich iniciativu k vytváření přátelských

vazeb. Radek i Pavel také uvedli, že ve svém okolí nemají kamaráda, kterému by důvěřovali. V případě Pavla se zdá, že ani jiné přátelské vazby ve třídě nemá. Radek o svých kamarádech často hovořil, ale ne všechny zkušenosti byly pozitivní. Oba mají o kontakt s vrstevníky zájem, ale hrozba komunikačních překážek (např. společné téma hovoru) nebo vzájemného porozumění je může od většího zapojení do vrstevnické skupiny odrazovat.

Z porovnání obou rozhovorů se zdá, že míra kontaktu s vrstevnickou skupinou se promítá do aktivity na sociálních sítích. U obou chlapců ovlivnili zapojení do sociálních sítí jejich rodiče, kteří je podporovali nebo odrazovali. Zde se mohla projevit míra rodičovské důvěry v online komunitu a vnímání postavení svých potomků ve vrstevnické skupině. Rodiče mohou dospívající s PAS chránit kvůli obavě z kyberšikany a někteří vidí v sociálních sítích snadnější cestu k propojení s vrstevníky. Radek, který sociální sítě aktivně využívá ke komunikaci, také rád sleduje obsah sdílený ostatními uživateli. Nad rámec sociálních sítí rád sleduje videa na Youtube a seriály. Spolu s Pavlem sdílí nadšení pro hraní počítačových her nebo jejich sledování skrze živě vysílaná videa jiných hráčů. Herní prostředí je pro Pavla druhem sociálního prostoru, kde může komunikovat s ostatními hráči. Přestože zde odpadá problém nalezení společného tématu, konverzace během hry je pro něj příliš rychlá a ne vždy rozumí všem zkratkám nebo cizímu jazyku. Radek i Pavel si také uvědomují jistou míru závislosti na internetovém připojení, jelikož oběma poskytuje možnost úniku do světa zábavy a zapomenout tak na každodenní starosti.

8. Skupinové rozhovory s pubescenty

V této podkapitole budou prezentovány výstupy z obou skupin (S1, S2) účastníků s PAS, které byly mezi sebou porovnány. Obě skupiny účastníků navštěvovaly kurzy nácviku sociálních dovedností a v rámci skupiny se mezi sebou dobře znali. V obou skupinách bylo v souladu s otázkami rozhovoru hlavním tématem používání internetu a postoj k sociálním sítím. V první skupině byla velká pozornost věnována hraní her, zatímco ve druhé spíše volnočasovým aktivitám.

Kapitola je členěna na tři témata:

Vztahy s vrstevníky

Sociální sítě a komunikace online

Internet a volný čas

V každé ze skupin probíhal rozhovor odlišným způsobem. První skupina měla během rozhovoru přítomnou vedoucí skupiny[18] (která vedla také druhou skupinu nácviků). Skupina se velmi rychle adaptovala na systém postupných odpovědí po jednom. V průběhu na sebe reagovali vždy k tématu a každý měl možnost se ve skupině projevit. V druhé skupině nebyla vedoucí přítomna a skupina byla více uzavřená. Přímo na otázky odpovídal jen jeden účastník a pozornost skupiny byla roztříštěná. Skupina sice prošla celou baterii otázek, ale bylo nutné se často doptávat či přijímat odmítnutí na otázku odpovídat. Stávalo se také, že na adresovanou otázku odpovídal jiný účastník, než který byl tázán. Účastníci na sebe reagovali v průběhu rozhovoru, ale mimo téma a některé poznatky vzešly až z povídání o bezpečném používání internetu, než z otázek. Výpovědi v této skupině tedy nebyly přesné tak jako v první skupině, ale umožnily získat autentičtější výpověď nejen o postoji k sociálním sítím, ale i k Internetu obecně. Druhá skupina se odlišuje i vůči odpovědím v individuálních rozhovorech, jejichž účastníci odpovídali bez potíží.

V rámci shrnutí na konci skupinové analýzy jsou zahrnuty i odpovědi, které účastníci vyplňovali v úvodním dotazníku věnovaném pocitům osamělosti a sociální spokojenosti za účelem podpoření výpovědí v rámci rozhovorů. Do analýzy druhé skupiny jsou zahrnuty

[18] Přítomnost vedoucí skupiny mohla nepochybně ovlivnit průběh setkání svojí autoritou. Nácviků sociálních dovedností se autorka účastnila ještě před zahájením výzkumu v pozici pozorovatele, který zaznamenává průběh skupiny. Z těchto účastí bylo zřejmé, že vybudování autority ve skupině je dlouhodobý proces, kdy je nutné získat důvěru jejích členů. Během rozhovoru v druhé skupině byla autorka v roli„nové tváře“, což mohlo ztížit účastníkům se více otevřít.

odpovědi i z individuálního rozhovoru s Michaelem, jelikož tento účastník byl členem druhé skupiny během nácviků, ale skupinového rozhovoru se nemohl v termínu zúčastnit – jeho matka ale svolila k individuálnímu setkání.

Porovnání skupinových odpovědí z úvodního dotazníku

Výsledky obou skupin v dotazníkovém šetření ukázaly, že se účastníci hodnotí podobným způsobem. V obou skupinách se objevily potíže s navazováním přátelství ve třídě, uvědomění, že moc nevychází s ostatními a potíže přesvědčit ostatní, aby je měli rádi. Na druhou stranu, v obou skupinách převažoval postoj, že se necítí vyloučeni ani osaměle. To může znamenat, že i přes menší síť přátel se účastníci v obou skupinách necítí osamoceně. Jednotlivé výsledky ukazují, že účastníci první skupiny jsou zřejmě častěji v osobním kontaktu s vrstevníky než ve skupině druhé (S1 = 34,6; S2 =40,6).

Deskripce rozhovoru se skupinou 1

Skupinu (S1) tvořila pětice chlapců ve věkovém rozmezí 12-17 let. Tři měli diagnózu Aspergerova syndromu a dva dětský autismus. V této skupině se na internet nejčastěji připojovali spíše doma prostřednictvím počítače s výjimkou dvou účastníků, kteří používali také mobilní telefon kvůli aplikacím umožňujícím „levnější“ komunikaci s vrstevníky. Průměrně strávili na internetu dvě a více hodin, ale dle jejich slov záleží na činnosti – hraní her a chatování účastníkům zabere nejvíce času. S výjimkou nejstaršího účastníka (Lukáš, 17 let), měla skupina rezervovaný postoj k sociálním sítím a v současnosti nejevili zájem se do nich aktivněji zapojovat. Četnost témat ukázala, že ve skupině je internet chápán jako prostředek komunikace s ostatními a jako zdroj informací a zábavy. Mezi hlavní zábavu patřilo hraní her a sledování videí, filmů nebo seriálů, což bylo společné pro všechny účastníky skupiny.

Deskripce rozhovoru se skupinou 2

Skupinu (S2) tvořili tři chlapci ve věku 13-14 let všichni s diagnózou Aspergerova syndromu. Původní skupina nácviků sociálních dovedností měla pět členů, mezi nimiž byl i Michael, se kterým proběhlo individuální setkání, další člen se omluvil z důvodu nemoci. Skupina probíhala problematicky – účastníci málo reagovali na otázky, odpovídali vyhýbavě a zpochybňovali je. Bylo nutné se častěji doptávat, jelikož pozornost skupiny byla velmi proměnlivá. Na skutečnost, že rozhovor je nahráván, účastníci reagovali vyhýbavě ve svých odpovědích. V této skupině se k internetu nejčastěji připojovali prostřednictvím počítače

a dva účastníci používali také telefon a tablet. Internet byl nejčastěji nástrojem k hledání informací nebo zábavy – sociální sítě používal pouze Luděk.

Michael navštěvuje základní školu a má diagnózu Aspergerova syndromu. Individuální rozhovor byl v porovnání s ostatními krátký (cca 25 minut) – Michael byl tichý a sám odpovídal velmi málo, častěji reagoval na otázku vztahující se ke konkrétnímu jevu. Z toho důvodu bude v jeho interpretaci kladen větší důraz na propojení odpovědí v rozhovoru a úvodního dotazníku.

8.1 Vztahy s vrstevníky

Pro většinu účastníků je hlavním místem pro tvorbu vztahů s vrstevníky školní třída. Nikdo z obou skupin však nerad navazuje kontakty v novém kolektivu z vlastní iniciativy. V první skupině častěji zazněla preference osobního kontaktu s kamarády a ve druhé skupině účastníci neměli o navazování kontaktů s ostatními velký zájem a popisovali situace, které jejich vrstevníky vykreslovali spíše negativně. Michael a Zdeněk (S2) se svým spolužákům spíše vyhýbají a Luděk (S2) popsal, že se baví více s ostatními chlapci – což je v tomto období dospívání běžné.

> ***Štěpán (S1):*** *Já mám na hodně lidí číslo, a s těma vlastně jako kamarádama přímo ze třídy organizujeme nějaký výlety na kole, že společně někam vyjedem a tak.*
>
> ***Karel (S1): Když si chci povídat, tak osobně,*** *ten email mám spíš pasivní jenom.*
>
> ***Zdeněk (S2):*** *Spolužáci vždycky po odpoledce vypadají, jakože si šlehli (...) Nebavím, radši ne. Dělají hrozný blbosti. Naposled třeba v informatice shodili málem pět počítačů…Vyházeli tam nějakou papírovou kouli, kterou oblepili izolepou a potom to tam házeli nad počítačema.*
>
> ***Luděk (S2):*** *Já víceméně jenom s klukama, protože holky ve třídě mě celkem nenávidí. Netuším proč…*
>
> ***Michael:*** *Ve třídě jsem spíš takovej sám. (...) Jinak většinou po škole se někdy sejdeme u obchoďáku.*

Téma kamarádských vztahů ve třídě bylo v obou skupinách citlivějším tématem, a proto několik účastníků své odpovědi nesdílelo. Například David z první skupiny popsal téma přátel přímo jako problematické:

> ***David (S1):*** *...já s těma kamarádama taky jako, všechno s těma kamarádama je trochu problém se mnou…takže…*

Michael má vůči ostatním rezervovaný přístup. Kontakt s ostatními aktivně nevyhledává, ale svých vrstevníků se vysloveně nestraní. Nicméně na otázku popisu svého ideálního kamaráda, odpověděl vyhýbavě. Později v rozhovoru ale zmínil, že má kamaráda mimo školní třídu.

> ***Michael:*** *Nijak... Nejde to. Nikdo není dokonalý, nic nejde očekávat.…když se něco očekává, tak to stejně dopadne zklamaně.*
>
> ***Michael:*** *Anebo jedu občas k babičce, tam mám žejo, kamaráda hnedka u sousedů, kterej je vlastně stejně starej jako já, akorát já jsem asi jenom o půl roku starší.*

Honza (S2) například popsal, že kontakt s ostatními přímo nenavazuje, pokud to nevyžaduje situace. Činilo mu potíže přesně určit, kdo z jeho spolužáků je pro něj kamarád a jako charakteristiku ideálního kamaráda uvedl určitou intelektuální úroveň, kterou možná u svých spolužáků nenachází.

> ***Honza (S2):*** *Jak pak chce člověk dělat skupinovou práci? Psát si?*
>
> ***Honza (S2)*** *o ideálním kamarádovi: Někdo, kdo má IQ pokud možno nad sto.*

Podobně jako Honza ani Zdeněk (S2) kontakt s ostatními moc nenavazuje. Uvedl, že mu stačí čtyři kamarádi, a i ohledně charakteristik ideálního kamaráda byl Zdeněk konkrétní. Zmínil se ale také o tom, že bývá terčem posměchu svých kamarádů. Je ale obtížné říct, zda to Zdeněk považuje za problém:

> ***Zdeněk (S2):*** *Mně stačí, že už mám na krku čtyři (…) …čtyři kamarády.*
>
> ***Zdeněk (S2):*** *Pro mě je kamarád, kterej by byl hodně shodnej se mnou…No jako charakterem, aby to nebyl žádnej vůl (smích). No tak to jeden z těch mých kámošů je celkem vůl, furt si z každýho dělá prdel, hlavně ze mě. Takže…hm…je to těžký s ním.*

Přestože je oblast kamarádských vztahů zřejmě choulostivá, ve většině odpovědí v první skupině zaznívala preference osobního kontaktu s vrstevníky před kontaktem prostřednictvím internetu.

> ***Karel (S1): Když si chci povídat, tak osobně,*** *ten email mám spíš pasivní jenom.*
>
> ***Štěpán (S1):*** *No tak* ***já se s nima většinou sejdu, na návštěvě nebo tak...***
>
> ***Lukáš (S1):*** *…tak,* ***co bychom s těma kámošema třeba chtěli plánovat, nějaký srazy třeba*** *nebo, já nevím…třeba nějaký i pivča a tak třeba, když už jsme starší třeba.*

Zároveň jedním z klíčových podmínek pro navázání vztahu je bez pochyby mít něco společného s ostatními – ať už povahový rys nebo koníček. Tím se mladí dospívající s PAS od svých vrstevníků bez diagnózy neliší.

8.2 Sociální sítě a komunikace online

Uživatelé sociálních sítí byli mezi účastníky v obou skupinách v menšině (S1=2; S2=1). Za účelem propojení s vrstevníky je využívali nejčastěji Lukáš a Štěpán z první skupiny. Byli také ze své skupiny jediní, kteří využívali služby Messenger. Nejčastěji se zde domlouvají s kamarády na srazech a mají možnost být v kontaktu s vrstevníky z různých prostředí. Štěpán v tom navíc vidí i výhodu šetření finančních prostředků.

> ***Štěpán (S1):*** *Já mám na hodně lidí číslo, a* ***s těma vlastně jako kamarádama přímo ze třídy organizujeme nějaký výlety na kole****, že společně někam vyjedem a tak.* (…) *Jenom přes Messenger,* ***ale já to používám tak, místo smsek, když se potřebujeme domluvit, abych neutrácel kredit****. Jinak aktivní moc na tom nejsem.*
>
> ***Lukáš (S1):*** *No tak já internetu trávím třeba…právě* ***když si píšu třeba s těma lidma*** *z mojí školy nebo třeba i z jiný školy, protože já mám nějaký přátele i z jiný školy taky.* ***Takže na internetu jsem třeba nejčastějc na Messengeru.***

Luděk z druhé skupiny má také profil na Facebooku a sleduje Instagram, ale o svých aktivitách na sociálních sítích nebyl během rozhovoru sdílný. Michael má sociální sítě spojené pouze s elektronickou komunikací zprostředkovanou aplikacemi Messenger, Skype nebo WhatsApp, z čehož používá jen poslední dvě jmenované. Profil na Facebooku má sice už delší dobu založený (od svých deseti let), ale téměř na něm není aktivní. Jeho seznam přátel tvoří převážně rodinní příslušníci. Prostor pro komunikaci s vrstevníky mu více poskytuje aplikace WhatsApp, kde mají jeho spolužáci založenou skupinu.

> ***Michael:*** *Většinou jednou za dva měsíce…*
>
> ***Tazatelka:*** *Jednou za dva měsíce tam* (na Facebook) *chodíš, jo?*
>
> ***Michael:*** *No, na delší dobu.*
>
> (…)
>
> ***Tazatelka:*** *Přidal sis někoho do přátel na Facebooku?*
>
> ***Michael:*** *Um, jenom rodiče. (...) Babičku, dědu a prostě příbuzný takhle, užší škálu.*
>
> (…)

> ***Michael:*** *No, WhatsApp, tam máme nějakou skupinu založenou…A právě mě tam pozvali do tý skupiny…*

V obou skupinách účastníků s PAS zazněl jako komunikační nástroj také email, ale vždy v souvislosti s posíláním školních prací. Nezdá se, že by sloužil jako primární způsob komunikace s vrstevníky.

> ***Karel (S1):*** *Já jsem v kontaktu, nejčastějc co se týče počtu zpráv, tak náš učitel na informatiku, posílá práce. (...) Když je potřeba, ale jinak…moc ten mail nesleduju.*
>
> ***Honza (S2):*** *Kolik lidí používá email a nemusí přitom…samozřejmě zasílání úkolů a podobně tak to jo, ale jinak kvůli dorozumívání…*

V obou skupinách se objevila skepse vůči používání sociálních sítí a k jejich bezpečnosti. S výjimkou Luďka nejevili účastníci z druhé skupiny zájem o zapojení se do sociálních sítí a pouze v této skupině zazněl problém spojený s falešnou identitou online, a také pochybnosti ohledně nakládání s informacemi ze strany Facebooku:

> ***David (S1):*** *Já nepoužívám ani jeden, protože já s těma jako…hlavně s Facebookem moc nemám velký zkušenosti.*
>
> ***Karel*** *(reaguje na Davida): Není to vůbec bohužel… (smích)*
>
> (…)
>
> ***Zdeněk (S2):*** *Já teda jako na internet, jako na Facebook nechodím. Maximálně na Youtube a jednak hodně hraju.*

Komentáře Davida a Honzy k bezpečnosti Facebooku:

> ***David (S1):*** *Trochu jako, někdy jakoby, že je nebezpečný někdy. Třeba na cizí jako…*
>
> ***Tazatelka:*** *Jakože tam jsou cizí lidi?*
>
> ***David:*** *Jo, někdy…*
>
> (…)
>
> ***Honza (S2):*** *Vy si najdete nějakou malou kamarádku, kdoví jestli to není dvoumetrový chlap s palicí v ruce.*
>
> ***Honza (S2):*** *Ale Messenger není moc dobrý, co si myslím, protože, který blbec…nebo který blbec mně říká během moderní doby, by jen tak zadarmo dal nějakou aplikaci, která něco umožní. Zadarmo. Aniž by z toho neměl vlastní zisk.* (…) *Například Facebook si prý nechává informace, i když smažete profil.*

Zdá se, že Honza (S2) s lidmi komunikuje raději osobně. Během rozhovoru sice uvedl jako online kanál pouze email, ale je pravděpodobné, že používá i Skype, jelikož se v průběhu rozhovoru ptal Luďka na kontakt:

> ***Tazatelka k Honzovi:*** *A jak ty kontaktuješ druhého člověka?*
>
> ***Honza:*** *Já obvykle zvukem.*
>
> ***Tazatelka:*** *Zvukem? Takže obvykle s lidmi mluvíš?*
>
> ***Honza:*** *Obvykle ano.*
>
> ***Tazatelka:*** *A mluvíš po telefonu?*
>
> ***Honza:*** *Obvykle je to na vzdálenost tak pět metrů maximálně.*
>
> (…)
>
> ***Honza k Luďkovi:*** *Mimochodem, jaký máš Skype? Jestli ho máš?*
>
> ***Luděk:*** *Nemám.*
>
> ***Honza:*** *Doprčic.*

Pro propojení online a offline sociální sítí záleží v obou výzkumných skupinách na síti přátel účastníků mezi jejich vrstevníky. Ve chvíli, kdy mají přátel méně, slouží internet především jako zdroj zábavy a informací.

8.3 Internet a volný čas

Pro většinu účastníků v první skupině internet hrál roli zdroje informací, který používali k plnění školních povinností nebo udržování si přehledu o světě. Pro Karla (S1) má velké kouzlo možnost sdílení velkého objemu informací, které starší analogová média (kam se řadí už i televize) nejsou schopna pojmout. Přestože v dotazníku skupina odpovídala na výrok o sledování televize jako oblíbené činnosti kladně, z rozhovoru vyplývá, že plní spíše okrajovou úlohu ve chvíli, kdy není možné se připojit k internetu. Hlavním zdrojem zábavy byla televize hlavně pro Davida, jelikož mu umožňovala sledovat online herní videa a oblíbené seriály.

> ***Karel (S1):*** *No, asi by bylo náročnější vyhledat si třeba nějaký to…věci…nebo třeba kdy se stalo tohle, co je novýho a podobně.* ***Televize třeba co je novýho, nemůže pojmout všechno.*** *Co je třeba specializovanýho a to třeba televize pojmout nemůže.*

> ***Jirka (S1):*** *Televize.*[19]
>
> ***Lukáš (S1):*** *Tak kdyby internet nebyl, prostě bych se musel spokojit s počítačem, jenom jako v „singlu“,* ***bez internetu, prostě s videama, s filmama, nebo s televizí no.***
>
> ***David (S1):*** *Já počítač a my* ***máme ještě na televizi Youtube (…)*** *a* ***koukám se hlavně na televizi*** *na různý ty normální sitcomy.*

Postoj vůči internetu byl ve druhé skupině odlišný. Honza vyjádřil nedůvěru vůči internetu jako informačnímu zdroji a Zdeněk vidí internet jako zdroj zábavy:

> ***Honza (S2):*** *Obvykle ne tak, abychom si zlepšili vědomosti nebo svět.*
>
> ***Tazatelka:*** *Proč ne vědomosti? Spoustu lidí to* (internet) *používá jako zdroj informací.*
>
> ***Honza (S2):*** *Jo, a jak ověřené jsou ty informace?*
>
> ***Zdeněk (S2):*** *Já teda jako na internet, jako na Facebook nechodím. Maximálně na Youtube a jednak hodně hraju.*

Společným tématem pro obě skupiny bylo hraní nebo sledování her, které nabízí speciální herní platformy jako je Steam nebo Twitch, nebo hrají hry volně dostupné online.

> ***Lukáš (S1):*** *Jako jestli mám nějakej účet někde kromě Facebooku jo. No tak mám ještě, to asi určitě všichni znaj, ten Steam mám taky.*
>
> ***Karel (S1):*** *Nějaký sledování videí, čtení různejch webovejch stránek třeba,* ***sem tam i hraní nějakých onlinovejch her, když nějakou zajímavou najdu.***
>
> ***Karel (S1):*** (jaké informace si hledá na internetu) *Třeba něco vo hrách občas…Druhá výhoda je ta…no,* ***je třeba nějaký sdílení, jako třeba ty onlinový hry****.*

V první skupině se objevilo téma her nejen v online prostředí ale i offline. Dle dotazníkových odpovědí jsou v první skupině u všech také velmi populární deskové hry, i když ve druhé se takovému zájmu netěší. Hernímu tématu se v první skupině věnoval Karel, který rád hraje online hry, a také sleduje herní videa. Informace o hrách – i deskových – si hledá Štěpán (S1), který je kromě hraní aktivní také na diskusních fórech o deskových hrách. Hrám se věnuje i David (S1), i když prostřednictvím sledování herních videí tzv. *walk-through* nebo *Let's Play*[20].

[19] Jirka během rozhovoru odpověděl celkem dvakrát. Toto byla jeho odpověď na otázku "Co by se pro tebe změnilo, kdyby internet ze dne na den vypadnul?" Lze tedy interpretovat, že internet by v jeho případě nahradila televize.

[20] ***Let's Play*** má obvykle formu videa, kde je popsán průchod celou hrou a je doplněn zpravidla zábavným komentářem hráče (2).***Walkthrough*** má formát videa, kdy lze sledovat průběh celé hry. Oproti Let's Play nemá doprovodný komentář (3).

> ***Štěpán (S1):*** *…a ještě na stránce* (má profil)*, kde se diskutuje o deskovejch hrách.*
>
> (…)
>
> ***David (S1):*** *…ale* ***já jsem spíš hráč jako nějakej jako sledovač****, že prostě sleduju všechna videa.*
>
> ***Karel:*** (reaguje na Davida) ***To já dost často taky****, ale taky něco hraju.*(…) *Nějaký onlinovky prostě, plus ještě nějaký stažený, co účet nevyžadujou…*

Ve druhé skupině se hrám věnuje Zdeněk, který stejně jako Luděk rád hraje hru *World of Tanks*. Zdeněk se v této souvislosti zmínil o kamarádství s jiným hráčem, díky kterému si mohl zlepšit svou angličtinu:

> ***Zdeněk (S2):*** *Já se třeba…z internetu, když jsem ještě hrál World of Tanks, tak jsem se kamarádil s jedním klukem, to byl Angličan, tak podle toho jsem se naučil právěže anglicky…*

Michael také patří mezi hráče – rád hraje online hry sám (např. *Minecraft*) nebo s kamarády a během rozhovoru rád zpřesňoval, kolik času dokáže u hry strávit. S kamarády hraje dle jeho slov déle a během hry spolu komunikují prostřednictvím programu Skype.

> ***Michael****: Většinou spíš sobota, neděle, že si, žejo, zavoláme většinou přes Skype a hrajeme spolu různý hry, povídáme si…*
>
> ***Michael*** *(k hraní): Sám ani ne, spíš s kamarádama.*
>
> ***Michael:*** *No teďka už...Když hraju s kamarádama, tak tam dokážu být u toho 6 hodin v kuse. (...) A nikdo o mně neví.*

Později v rozhovoru přesto zmínil, že tímto způsobem hlavně zahání nudu:

> ***Michael****: Spíš, že to je jenom zabíjení času.*
>
> ***Tazatelka:*** *To skypování je zabíjení času?*
>
> ***Michael:*** *No...*
>
> (...)
>
> ***Tazatelka****: A koukáš tam* (Youtube) *na herní videa?*
>
> ***Michael:*** *uhm-hm (nesouhlasně). Já si spíš nějaké to video najdu, když se nudím.*

Zmíněné hraní deskových her s sebou přináší sociální kontakt a jeho vysoká popularita v první skupině ukazuje na možnou vyšší zdatnost v sociálních dovednostech. Ve druhé skupině převažovalo spíše individuální hraní nebo sledování herních videí. Nakolik hraní online her rozvíjí sociální dovednosti dospívajících je otázkou pro další výzkum.

8.4 Interpretace a shrnutí

Témata se v rozhovorech s oběma skupinami často prolínala, ale společným bodem pro obě skupiny bylo herní prostředí. Je to oblíbená forma trávení volného času s kamarády nebo s ostatními hráči, s nimiž mohou navazovat kontakty. Mezi oběma skupinami byly také rozdíly a to i v dotazníkovém šetření. V první skupině se ukázalo, že míra osamělosti není v této skupině moc vysoká. O častém osobním setkávání s ostatními mluvili v první skupině Karel a především Lukáš se Štěpánem, kteří byli rovněž aktivní na sociálních sítích[21].

Na druhou stranu, pro Davida (S1) bylo téma kamarádských vztahů problematické. Jeho reakce na toto téma vede k myšlence, že obtížné navazování přátelských vazeb je jeho osobním deficitem, který ho ze skupiny může vylučovat[22]. Jirka (S1) o jiných lidech během rozhovoru nemluvil, ale dle jeho dotazníkových odpovědí se osamělý zřejmě necítí a jako problematickou nevnímá ani oblast navazování vztahů. Jirka a David jako jediní v dotazníku přiznali, že moc nevychází s ostatními a oba, v porovnání se Štěpánem a Lukášem, používají internet pasivnějším způsobem. David sleduje videa a Jirku zajímají informace, ale ani jeden nevyhledávají sociální interakce online. David zároveň vidí Facebook spíše negativně a nemá zájem se do sítě zapojit.

Odpovědi druhé skupiny ukázaly, že její členové příliš sociální kontakt s vrstevníky nevyhledávají, a vzhledem k jejich uzavřenosti během rozhovoru, bylo nutné věnovat vyšší pozornost odpovědím z úvodního dotazníku. Například Honza (S2) v dotazníku zhodnotil, že má potíže s nacházením přátel a uvědomuje si, že jich nemá mnoho. Z rozhovoru ale vyplynulo, že nevidí jako východisko navazování vztahů online, jelikož k internetu a jeho uživatelům nemá důvěru. Luděk (S2) působil, že ho kontakt s vrstevníky těší a přátel má dostatek, nicméně v dotazníku uvedl, že nemá s kým trávit svůj volný čas. Luděk (S2) byl zároveň jediným aktivním uživatelem Facebooku a Instagramu z druhé skupiny, ale neuvedl, zda a jakým způsobem s nimi pomocí sociálních sítí komunikuje.

Zdeněk z druhé skupiny během rozhovoru uvedl, že mu stačí jeho čtyři kamarádi, což potvrdil i v dotazníku, kde uvedl, že nemá mnoho přátel. Ze setkání však vyplývá, že mu tento stav vyhovuje a sociální sítě k navázání ani k udržení kontaktů nepotřebuje. Zdeněk a Honza mají

[21] Lukáš měl zcela nejnižší skóre ze všech zúčastněných - 17 bodů.

[22] David se ve svém dotazníku podepsal jako „Pan Osamělec“, což potvrzuje jeho uvědomění osamělosti jako problému. Oproti tomu Jirka – navzdory vyššímu skóre 41 (průměr skupiny = 32,9; průměr účastníků s PAS = 40,2) – to jako problém vidět nemusí a může být spokojený, když je sám se sebou.

pocity osamělosti smíšené – ani jeden nepotřebuje internet k navazování vztahů nebo upevňování těch stávajících. Honza ale připouští, že jeho offline sociální síť nemusí být velká, což pro něj zároveň nemusí být problém.

Srovnáním účastníků z obou skupin, kteří mají nebo nemají profil na sociálních sítích, lze dojít k závěru, že hustota sociální sítě offline může určovat míru aktivity na sociálních médiích. Nicméně z výpovědí druhé skupiny se lze domnívat, že účastníci online a offline sociální sítě nepropojují, spíše obě prostředí oddělují.

9. Závěry výstupů účastníků s PAS

Odpovědi ve skupinových i individuálních rozhovorech s účastníky s PAS vedly k těmto závěrům:

- Sociální sítě nejsou ve vzorku účastníků s PAS moc populární. Pokud mají založený profil, využívají spíše online messengery (Facebook Messenger, Skype, WhatsApp) za účelem kontaktování vrstevníků nebo členů rodiny.
- Na internetu nejraději hrají hry nebo sledují videa.
- Preferují osobní setkání s ostatními před elektronickou komunikací. Navzdory obecným potížím s navazováním a udržením kontaktu, vnímají nedostatky online komunikace hlavně v absenci její neverbální složky a riziko nepochopení obsahu sdělení.
- Na základě výpovědí účastníků je možné říci, že dochází k přenosu offline vzorců sociálního chování i do online prostředí – čím více účastníci komunikovali se svým okolím offline, tím více komunikovali i online a naopak.
- Objevily se malé rozdíly mezi věkovými skupinami pubescentů a adolescentů v otázce vztahů s vrstevníky[23]. S rostoucím věkem by měl zájem o bližší vztahy s okolím narůstat, nicméně účastníci buď kontakt aktivně navazovali, nebo naopak měli tendenci se ostatním vyhýbat – nezávisle na věku.

Účastníci s PAS otázku ideálního kamaráda nejčastěji spojovali s termínem důvěra, tolerance a s nutností společných zájmů. Většina účastníků s PAS kontakt s ostatními sama neiniciovala, a to ani osobně, ani online. Podmínkou bylo pro většinu sdílení společného zájmu nebo povahová podobnost. Oslovení cizích lidí na internetu všichni účastníci odmítají, především kvůli riziku falešné identity uživatelů.

Téma sebeprezentace na internetu se objevilo ve skupině účastníků s PAS velmi okrajově – většina z nich nevyužívala prostor sociálních sítí a neměli tedy důvod otevřeně s okolím sdílet svoji diagnózu. Velmi záleží na jejich sebepojetí, a zda vnímají diagnózu jako součást své identity. Na otázku, zda se v online prostředí chovají jinak, sice většina účastníků odpovídala kladně, ale odpovědi nijak nesouvisely s diagnózou.

[23] Jak uvádí Vágnerová (2012) nebo Macek (2003).

9.1 Shrnutí závěrů dle věkových skupin pubescentů a adolescentů

V závěrečné analýze je brán také zřetel na obě fáze dospívaní – pubescenci a adolescenci. Ve skupinách i individuálních rozhovorech byli přítomni účastníci z obou vývojových fází a níže jsou prezentovány závěry dle věkové skupiny.

Skupina 13 – 15 let

Většina účastníků (n=8) byla z této věkové skupiny, nicméně pouze tři z nich měli profily na sociálních sítích. S pojmem sociální sítě se většina účastníků setkala, ale nejevili velký zájem o to se do nich zapojit. Mnozí preferovali spíše osobní kontakt se svými vrstevníky. Účastníci většinou nehledali kamarády z řad spolužáků, ale spíše mimo školu. Jedním z hlavních faktorů malého zájmu o zapojení se do sociálních sítí může být celkově nižší aktivita jejich okolí na sociálních sítích. Pokud profil založený mají, využívají především funkci online messengeru, k čemuž je motivuje hlavně ušetření výdajů za sms zprávy. Ve skupině pubescentů převažoval názor, že internet je spíše zdrojem zábavy nebo informací.

U této věkové skupiny je velmi oblíbeným zdrojem zábavy prostředí her a to ve formě aktivního hraní (n=2) nebo sledování herního obsahu (n=4). Herní prostředí však často postrádá sociální prvek - se svými přáteli hrál pouze Michael, který je s nimi během hry v kontaktu přes Skype a mohou tak sdílet společně hru i emoce.

Skupina 16 – 18 let (Radek, Pavel, Lukáš)

Účastníci s PAS, kteří procházeli adolescentní fází vývoje (n=3) tráví většinu času na internetu sledováním obrazového obsahu – filmů, seriálů nebo herních videí. Dva účastníci jsou aktivní na sociálních sítích, kde převážně komunikují s kamarády nebo spolužáky a sami aktivně sdílí vlastní obsah. Pavel se od sociálních sítí distancoval a na internetu se věnuje hlavně hraní her, což je oblíbenou činností také Radka. Všichni tři účastníci rádi navazují kontakty offline, přičemž Pavel a Radek často naráží na problém nalezení společného tématu rozhovoru s ostatními a sami kontakt neradi iniciují. Pavel se svým používáním internetu blíží skupině pubescentů, kde vyhledávání zábavy (hraní her, sledování videí) dominovalo. Lukáš a Radek se oproti tomu projevují jako typičtí adolescenti (např. dle Blais et al., 2008) – pomocí sociálních sítí udržují kontakty s existující sítí přátel. V individuálních rozhovorech se také otevřelo téma závislosti na internetu v souvislosti s délkou času stráveného online.

Pavel i Radek zhodnotili, že tráví online větší množství času, než by měli. Toto téma se naopak ani v jednom ze skupinových rozhovorů neobjevilo.

10. Porovnání postojů dospívajících s PAS a kontrolní skupinou

Součástí výzkumné části byla i kontrolní skupina neurotypických (NT) účastníků, která prošla stejný průběhem sběru dat tj. úvodním škálovým dotazníkem měřícím pocit osamělosti a sociální spokojenosti, a také polostrukturovaným rozhovorem. Byla zachována i struktura účastníků - rozhovory proběhly ve dvou individuálních a třech skupinových setkání. Porovnání obou skupin umožní nahlédnout, do jaké míry ovlivňuje diagnóza PAS postoje k sociálním sítím a aktivitě na internetu. Mezi skupinami je zřejmý rozdíl zejména ve způsobu navazování a udržování interpersonálních vztahů, jelikož to přímo vyplývá z povahy symptomatické triády poruch autistického spektra.

Porovnání bude rozděleno na tři hlavní tematické celky, které kopírují strukturu skupinových i individuálních rozhovorů. Vzhledem k tomu, že obě skupiny (NT i PAS) nebyly zcela homogenní, pro účely porovnání byly odpovědi rozděleny do dvou věkových skupin – Adolescenti a Pubescenti. Skupinu adolescentů tvoří všichni účastníci mezi 16 – 19 lety a skupinu pubescentů mezi 12 – 15 lety. Rozdělení do určité míry kopíruje složení rozhovorů, kdy individuální rozhovory proběhly s dospívajícími v adolescentním věku a skupiny tvořily dospívající v pubescentním věku. Nicméně ve výzkumném souboru figuruje jeden individuální rozhovor účastníkem s PAS, který je v pubescentním věku a v kontrolním souboru proběhl jeden skupinový rozhovor s účastníky v adolescentním věku. Pro přehlednost tak budou porovnány postoje obou věkových skupin, kde budou prezentovány citace účastníků s PAS a citace z rozhovorů s kontrolní skupinou. Citace účastníků z kontrolní skupiny budou označeny: „Jméno (NT)“ pro individuální rozhovor a pro skupinový „Jméno (Sx-NT).

V rámci obou věkových skupin budou probírána témata:

Vztahy s vrstevníky

Sociální sítě a komunikace online

Volný čas na internetu

10.1 Srovnání postojů výzkumné a kontrolní skupiny: Adolescenti

V této části bude čerpáno z individuálních rozhovorů s Pavlem (18 let) a Radkem (17 let) a jsou doplněny o postoje Lukáše (17 let) ze skupinového rozhovoru účastníků s PAS. Z kontrolní skupiny (NT) budou použity odpovědi z individuálních rozhovorů s Patrikem (18 let) a Ivanem (18 let) spolu s postoji, které se objevily ve skupinovém rozhovoru s osmnáctiletými účastníky (SNT). Individuální rozhovory byly na téma mnohem bohatší a výpovědi účastníků otevřenější. V rámci těchto rozhovorů se objevila i podobná témata, která ve skupině vůbec nezazněla. Níže jsou shrnuty obsahy a interpretace rozhovorů s účastníky z kontrolní skupiny v dané věkové skupině 15- 18 let.

Patrik (NT), 18 let

Patrik je osmnáctiletý student osmiletého gymnázia. Během rozhovoru vystupoval sebevědomě a působil jako velmi zodpovědný a ambiciózní mladík. Podobné vlastnosti zmínil také při charakterizování ideálního kamaráda, s nímž by měl mít dle jeho popisu i podobné koníčky. Patrik se snaží ve třídě udržovat dobré vztahy, přestože ne všechny spolužáky považuje za kamarády. Ve třídě má svoji partu, se kterou tráví volný čas, a se kterou sdílí i směřování na stejnou vysokou školu. Do seznamování s novými lidmi se sám moc nehrne a pomůže mu, když je představen společným známým. Obecně se s lidmi se raději vídá osobně, jelikož elektronickou komunikace považuje za odosobněnou. Sociální sítě podle něj nabízí zjednodušenou verzi reality, jelikož všechny jejich funkce jsou v ní už dostupné. Drží si od nich mírný odstup a není příliš motivován sdílet pravidelně vlastní obsah. Uvedl, že je aktivní na Facebooku, Instagramu a Steamu. Herní platformu Steam, během rozhovoru sám definoval jako sociální síť, jelikož sdílí mnoho společných prvků např. s Facebookem. Svůj čas na internetu rozděluje na práci a zábavu, kdy práce obnáší dohledávání informací a zábava hraní počítačových her. Ty patří mezi jeho velký koníček. Považuje to za formu úniku z reality, kdy se může zcela ponořit do děje a prožívat s postavami jejich příběh.

Patrik byl v rozhovoru velmi skeptický k televizi jako médiu, jelikož ji považuje za nedůvěryhodný zdroj informací. Je si vědom rizik, které způsobuje šíření falešných zpráv nejen skrze televizi, ale také na Internetu. Během rozhovoru kritizoval chování některých uživatelů internetu, kteří svými aktivitami poškozují ostatní, do čehož se zřejmě promítla jeho osobní špatná zkušenost s vrstevníky. Popsal, že spolužáci v online prostředí zesměšnili – vytvořili z něj meme. Dnes je proto velmi obezřetný vůči veškerému obsahu, který internet nabízí.

Ivan (NT), 18 let

V celém rozhovoru s Ivanem dominovalo propojení s ostatními a téma prostředí internetu se vždy objevilo ve spojení s tématem komunikace. Zdá se, že Ivan má mnoho přátel z řad spolužáků i nad rámec třídy. Působí extrovertně a osobní i online kontakt s ostatními je přirozenou součástí jeho každodenního života. Z rozhovoru vyplývalo, že Ivan je obklopen lidmi neustále – ve škole i mimo školu. V online prostředí je převážně v kontaktu s lidmi, s nimiž se osobně zná a hledání nových tváří online ho neláká. Rovněž důvodem k založení profilu na sociálních sítích bylo udržení kontaktu s vrstevníky v levnější a rychlejší formě. Během dospívání prošel fází nezájmu po fázi, kdy si prohlížel obsah na sociálních sítích několikrát denně až po současnost, kdy sociální sítě slouží jen jako nástroj ke komunikaci.

S komunikací souvisely i negativní stránky online prostředí. Ivan by v reálném životě uvítal možnost někoho zablokovat. Je možné, že Ivan se obává průchodu negativních emocí během komunikace s nesympatickým člověkem. Navíc riziko dohledatelnosti negativní reakce online ho vede spíše k „rychlejšímu" řešení ostatní blokovat, aby ke konfliktu vůbec nedošlo. Odpovědi v jeho dotazníku nenaznačovaly sociální nespokojenost či pocity osamělosti[24] - spíše naopak Ivan během rozhovoru hovořil o potřebě „odpojení" od ostatních a touze po klidu a samotě. Tento stav nejčastěji spojoval s pobytem v přírodě, v kontrastu s městským životem, kdy je každý neustále „na příjmu". V rozhovoru se objevilo rozdílné vnímání sebe sama v online a offline prostředí. V online prostředí je Ivan spíše bavič, zatímco v realitě se vidí v roli svědomitého studenta plnícího své povinnosti.

Skupina 3 (18 let)

Ve skupině byli spolužáci z jedné třídy ve věku 18 let. Všichni byli aktivní na sociálních sítích (Facebook a Instagram) a připojovali se na internet hlavně prostřednictvím mobilního telefonu. Na Facebooku nejčastěji využívají možnost komunikace s ostatními a přehledu o činnostech ostatních skrze jejich profily. Sami ale obsah moc nesdílejí. Kromě komunikace je pro ně internet důležitým informačním zdrojem, který jim usnadňuje studium. V této skupině nezazněla žádná zmínka o sledování videí nebo hraní her – o internetu hovořili vždy v souvislosti komunikace, zdroji informací nebo také bezpečnostních hrozeb. Z nich jmenovali zneužitelnost údajů nebo anonymity. Na internetu oceňují jeho rozsáhlý obsah, který by podle nich ve fyzickém světě nebylo možné zpřístupnit. V úvodním dotazníkovém šetření byla skupina homogenní, jak v míře osamělosti,

[24] Ivan měl jedno z nejnižších hodnot z dotazníkového šetření – 24. Průměr kontrolní skupiny byl 32,9.

tak i sociálních interakcích. Skupině se trochu vymykali Richard a Daniel, kteří měli vyšší výslednou hodnotu osamělosti (=45). Mezi jejich problémovější oblasti patří zejména hledání přátel a skutečnost, že nemají s kým trávit volný čas.

10.1.1 Vztahy s vrstevníky

Navazování nových kontaktů s ostatními lidmi je v tomto porovnání nepochybně ovlivněno diagnózou účastníků s PAS. Radek i Pavel se shodli v tom, že jsou si vědomi svých limitů a obav při oslovování druhých, přestože o kontakt s ostatními stojí. Patrikovi z kontrolní skupiny vstup do nového kolektivu usnadňuje uvedení kamarádem, jelikož sám se k prvnímu kroku spíše neodhodlá:

> ***Patrik (NT):*** *…tak spíš bych se pokládal já za toho, kdo ten kontakt začne, ale nemůže to být k neznámým lidem. Jsou to většinou lidi, o kterých jsem už něco slyšel, například, že mám nějakého kamaráda a ten řekne – tě seznámím s někým, kterej je velmi zajímavej člověk a že by mi mohl sednout…*

Ivan (NT) se s novými lidmi seznamuje bezprostředně – preferuje náhodu při seznamování a raději se s novými lidmi seznamuje osobně než online. Účastníci z výzkumné ani kontrolní skupiny nevnímají internet jako místo, kde by se seznamovali s novými lidmi. Zdá se jim to zbytečné, jelikož jsou spokojeni se svou sítí přátel nebo upřednostňují osobní setkání.

> ***Ivan (NT):*** *Já mám kolem sebe lidí, který potřebuju asi dostatek, takže jsem tuhle potřebu, asi neměl nikdy… Nevím, jsem asi spíš řekněme…spíš vyhledávám ten fyzickej kontakt mezi jako lidma a celkově asi tak nějak věřím na náhodu, co se týče seznamování lidí.*
>
> ***Patrik (NT):*** *Rozhodně ne, já nejsem zrovna člověk, který by vyžadoval až moc jako kontakt s lidma, mně to stačí tak jak mám, takže to vůbec jako neřeším.*
>
> ***Pavel (PAS):*** *Popravdě, začínat něco novýho je vždy komplikace. Jako nikdy moc nový vztahy jako nenavazuju. Mě to moc nešlo…prostě to nejde moc, nechme to bejt (…) Mít víc kontaktů by se jako hodilo, protože osobně jsem spíše ten společenskej typ, jenže na druhou stranu, jsem zase ten typ, kterej by měl by chtěl být radši celou dobu sám a to nemaj lidi moc rádi.*
>
> ***Radek (PAS):*** *Přijde mi to jakoby, mám pocit třeba, že se vtírám. Mně to dělá problémy, že třeba o mě nestojej. Přijde mi, že se vtírám. Tak si říkám: Proč by si se vtíral? Kdyby oni přišli aspoň mnou, tak si s nima popovídám rád…*

Zdá se, že účastníci s PAS mají ve školní třídě jiné postavení než účastníci v kontrolní skupině. S výjimkou Pavla (PAS) mají všichni ve třídě stejný model – mezi spolužáky si našli

kamarády, s nimiž mají bližší vztah i nad rámec školy. Patrik má v tomto pragmatický přístup a snaží se ve třídě se všemi dobře vycházet.

> ***Patrik (NT):*** *Mám tu skupinku, samozřejmě já se snažím…ono je to těžké považovat všechny za kamarády, protože* ***já tu školu spíš beru tak, že se jako chovám a tvářím, že jsem kamarád a přitom tam mám doopravdy kamarádů jenom pár.*** *Ale zároveň si musím udržovat dobrý kontakt s ostatníma, protože přeci jenom jsem na gymplu od pátý třídy…*
>
> ***Radek (PAS):*** *Ale mám tam* (ve třídě) *jednoho největšího kamaráda, přes kterýho jsem se dostal na airsoft, ale já mám zkušenosti s tím, že většinou mě něco přestane bavit a pak toho nechám…*
>
> ***Pavel (PAS):*** *No, tak jako kamarádský přímo nejsou, jako je to dobrý, že to není vyložený nepřátelství, jsou tam případy, kterým bylo moje chování nepříjemný, což je trochu pochopitelný, ale jako přímo kamarádský vztah to myslím že jako ne.*

Každodenní kontakt se spolužáky měl mezi účastníky různou podobu. V kontrolní skupině pod označením „v kontaktu“ účastníci uváděli i setkávání ve třídě a až sekundárně kontakt na sociálních sítích. Účastníci s PAS si „kontakt“ spojovali spíše se zprostředkovanou formou komunikace, a to telefonicky nebo po internetu. Pavel (PAS) i Patrik (NT) se k sociálním sítím staví odmítavě – Pavel na žádných online sítích aktivní není a Patrik se této formě kontaktu zase snaží vyhýbat. Pro účastníky kontrolní skupiny adolescentů byla komunikace jedním z hlavních důvodů, proč si sociální sítě založili.

> ***Ivan (NT):*** *Eh, v kontaktu určitě jsme ať už je to každodenní kontakt ve škole i mimo školu, ale zároveň mimoškolní čas trávím spíš s jinejma lidma. (…) Zpravidla přes sociální sítě (úsměv)* ***a případně právě fyzickej kontakt ve třídě, kde máme asi největší nějakej prostor spolu něco řešit.***
>
> ***Patrik (NT): Nejvíce se vídáme osobně****…já moc totiž nepreferuju messengery, Facebooky a podobně, ale já jsem nikdy nepochopil sdílení fotek nebo psaní na Messengeru, mně to přijde hodně neosobní. Takže to využívám čistě, když potřebuju soubory nebo zápisy do školy, ale že bych považoval za nějaký kontakt s někým, tak to úplně ne.*
>
> ***Tomáš (NT-S3):*** *Primárně nejvíc používám Messenger, k tý komunikaci. U toho ve výsledku strávím nejvíc času…*
>
> ***Lukáš (PAS):*** *Tak na jednoho já mám třeba telefonní číslo a na hodně vostatních mám Facebook čili Messenger a tak…*
>
> ***Radek (PAS):*** *Normálně, píšem si. Jako já jsem teďko, já spíš jakoby moc nepíšu a oni taky moc ne – mně. Ale někdy se třeba na něčem domlouváme nebo tak.*

> ***Pavel (PAS):*** *Jako mám, díky tomu že učitel posílal, nebo jako z druhý ruky mám, co nám učitel posílal jakýsi zadání přes mail, tak bych tam měl mít ty jejich adresy, ale že bych si sed a napsal někomu něco…párkrát jsem napsal jedný spolužačce, protože jsem potřeboval nějaký materiály, co jsme probírali, protože jsem nebyl. Ale moc se mi do toho nechce, jakože že bych s nima psal „jak se teďka máš", to ne.*

V obou skupinách si účastníci nejčastěji nacházeli kamarády z řad spolužáků a v obou skupinách je definice ideálního kamaráda spjata s pojmy *důvěra*, *pochopení* nebo *jistota.* Pavel a Radek (PAS) však nikoho, kdo tyto vlastnosti naplňuje, ve svém okolí nevidí. Patrik (NT) ho definoval pomocí vlastností, které jsou vlastní nejspíše i jemu samotnému. Obdobné hledání podobných vlastností nebo koníčků se objevilo i ve skupinových rozhovorech výzkumné i kontrolní skupiny.

> ***Ivan (NT):*** *Pro mě je to* ***mnohem bližší osoba****, se kterým můžu řešit mnohem věcí a můžu mít téměř stoprocentní jistotu, že to k něčemu produktivnímu povede, asi tak.*
>
> ***Patrik (NT):*** *Rozhodně kamarád by měl přemýšlet nad tím, co dělá, určitě by – nebo nemusel by mít podobný koníčky, ono je to takový, já netuším. Prostě hnedka jak se s někým seznámím tak to ten člověk cítí, nebo minimálně já to cítím, že si prostě sedneme. (…) Určitě by měl být* ***ambiciózní****, protože v dnešní době je to důležitý,* ***určitě by měl studovat****, nebo minimálně lidi co nestudujou, tak jako přemýšlí jinak než ostatní a to je asi takovej základ pro mě.*
>
> ***Eda (NT-S3):*** *Pro mě asi, podobně jak to bylo řečeno, je to pro mě* ***někdo, komu nějakým způsobem věřím****, s kým si nějak příjemně nebo aspoň nějak příjemně mám co říct. Někdo, s kým bych jel třeba na výlet.*
>
> ***Radek (PAS):*** *Tak kamarádi jsou většina lidí se kterýma se znám, ale moc přátel, možná žádnýho nemám…jakoby –* ***nikomu nesvěřuju úplně všechno…nikomu úplně nevěřím****.*
>
> ***Pavel (PAS):*** *Součástí toho kamaráda, by mělo být nějaký to* ***pochopení, takový ty klasický věci, jakože si věří ti lidi navzájem a podobně.*** *Čistě o tom nemám moc zkušeností, nechci o tom mluvit, to je trochu mimo téma..*

10.1.2 Sociální sítě a komunikace online

Ve skupině adolescentů byly sociální sítě oblíbeným nástrojem ke spojení s kamarády nebo spolužáky, a také zdrojem zábavy. V obou skupinách zazněly hlavně sociální sítě Facebook, Instagram a Twitch, přičemž nejčastěji účastníci kontrolní skupiny využívají první dvě jmenované sociální sítě. Skupiny se lišily v chápání termínu sociální sítě. Pro Patrika a Ivana (NT) jsou synonymem pro komunikaci, zatímco pro Radka (PAS) stránky,

které lidé hodně využívají. Radek zmínil i kontaktování ostatních, ale sociální sítě považuje také za zdroj zábavy.

Motivace k založení profilů na Facebooku byla v kontrolní skupině stejná. Patrik, Ivan i Richard ze skupinového rozhovoru se chtěli přibližně mezi dvanácti – třinácti lety zapojit do nově vznikající online sociální sítě, kde byli jejich spolužáci a viděli v tom příležitost jak být nadále v kontaktu a ušetřit finance za telefon. Patrik a Ivan motivaci prezentovali jako formu „peer pressure“, Richard se nechtěl cítit od přátel odříznutý.

> ***Patrik (NT):*** *Tak v té době, to mi bylo myslím jedenáct nebo dvanáct…**a je to spíš tíha nějakýho okolí**, nemyslím si, že je to z mojí vůle… A ten Facebook – asi bych řekl proč – **kvůli ostatním, protože všichni ostatní to měli, kvůli tý komunikaci s ostatníma**, asi v tý době fakt jediný co bych řekl, protože to měli ostatní a ono to, ten věk udělá svoje. Někdo něco má, baví se o tom v kolektivu, **a když to ten člověk nemá, tak si připadá out, o tom jsme se bavili, takže mu stačí si založit Facebook kvůli ostatním a už je zase v kolektivu**.*
>
> ***Ivan (NT):*** *Protože vlastně, když jsem přišel na gympl, tak nějak jako v primě – v sekundě jsem to nějak jako nepotřeboval, protože ho neměl téměř nikdo. A pak vlastně řekněme **přelom sekunda-tercie, tam už to začalo být o tom, že si ho začalo zakládat čím dál tím víc lidí, začli se tam sdílet i věci, který byly v rámci možností i propojený se školou** - prostě posílaly se tam úkoly, testy prostě blablabla…a zároveň **prostě většina lidí okolo mě to měla a byla to prostě jakoby jednodušší varianta než si smskovat, protože to bylo zadarmo žejo.***
>
> ***Richard (NT-S3):*** *…si to pamatuju úplně přesně. Skupina kamarádů měla jakoby svoji skupinu, kam sdíleli svoje fotky, informace a jako kdy se třeba sejdou a takhle. **A já jsem si třeba připadal takovej jako odříznutej tím, protože oni se společně jakoby domlouvali přímo na tom Facebooku, tak jsem si ho právě proto založil taky**, abych mohl bejt s nima na těch společnejch akcích, který si domlouvali.*

Radek i Pavel zmínili v souvislosti se zakládáním profilů své rodiče – Radka v založení podporovala matka, zatímco Pavlovi rodiče ho od založení spíše odrazovali a on v současnosti přihlášení do sociálních sítí neplánuje.

> ***Pavel (PAS):*** *Myslím to, ty problémy třeba s tou bezpečností a různě to, že se tam shromažďovali ty lidi, kteří se snažili tahat ty fotky z těch lidí nepěkný a tyhlety věci. **Jako sám jsem se k tomu nikdy nedostal, protože rodiče vyloženě řekli, že je to blbost.** Nikdy mě ho nenechali založit, sám jsem se neto, věděl jsem, že bych neměl, čím jsem starší tím vím, že je to jasná věc. A jsem vcelku rád.*
>
> ***Radek (PAS):*** *Abych si moh‘ psát – **jako nejprve to bylo proto, že mamka chtěla, abych měl Facebook, abych si už našel nějaký přátele**, a pak to bylo, že jsem začal sám nějak – nejdřív jsem to nepoužíval, ani jsem tam vůbec nechodil, ale pak jsem to začal totálně*

furt používat a už si ani nepamatuju, kdy jsem to fakt nepoužil vůbec, vím, že jsem párkrát na to vlez, bavilo mě, koukal jsem se tam na různý třeba i videa, co tam lidi přispívaj.

Elektronická komunikace byla jedním z hlavních důvodů, proč účastníci navštěvují sociální sítě. Možnost rychle kontaktovat své kamarády odkudkoliv a kdykoliv však nepřevážila nad preferencí osobního kontaktu zvláště v případě účastníků kontrolní skupiny. Účastníci s PAS na elektronické komunikaci hodnotili svůj projev a formu, jak komunikace probíhá.

Pavel (PAS): *Jako čistě ty komunikace jsou většinou právě vomezený. Na druhou stranu pomáhá to s – lidi jsou kratší, stručnější. Vlastně tam byl docela dost divnej jazyk jako kolem věčně se tam psalo dost nečitelno – zkratky takový divný. K čemuž jediný co jsem věděl bylo jako „GG" a podobně, což má…no, jakmile byl někdo, naznačoval, že je naštvanej tak „O můj Bože" – OMG. Čistě tam byla ta komunikace slabá, protože jako angličtinu slovní dobrý, ale když to píšu tak většinou hodně zapomenu na nějaký písmenko a pak…takže proto ta stručnost no.*

Účastníci s PAS hodnotili jako nevýhodu elektronické komunikace absence neverbální složky komunikace, která může znesnadnit pochopení doručené zprávy. Patrik (NT) dokonce uvedl, že sociální sítě nerad využívá, protože se mu zdají neosobní – možná právě proto, že sdělení skrze elektronickou komunikaci může být zkreslené a Patrik chce působit autenticky. Ivan (NT) se kvůli nutnosti být online cítí zahlcený a vadí mu nerespektování osobního prostoru offline ze strany svých vrstevníků.

Patrik (NT): *Nejvíce se vídáme osobně…já moc totiž nepreferuju messengery, Facebooky a podobně,* ***ale já jsem nikdy nepochopil sdílení fotek nebo psaní na Messengeru, mně to přijde hodně neosobní.*** *Takže to využívám čistě, když potřebuju soubory nebo zápisy do školy, ale že bych považoval za nějaký kontakt s někým, tak to úplně ne.*(…)*To nevim,* ***já si moc nepovídám právě s lidma, jako přes Messenger,*** *tak se mi to jako těžce říká, jako když jsem byl mladší, tak jsem si takhle povídal spíš s lidma, pravě tím věkem to odstupuje a* ***furt věkem jdu spíš dál od toho, dál od toho, fakt jenom čistě, když potřebuju nebo jenom fakt mezi tou nejbližší skupinou kamarádů.***

Ivan (NT): *Určitě ale vlastně ani ne, protože ono jsem sice hodně aktivní, co se týče internetu a sociálních sítí a jsem hodně komunikativní člověk,* ***ale zároveň mám jednou za čas svůj klid.*** *To znamená, i kdyby se cokoliv, jakýkoliv notifikace, upozornění z tohodle zařízení mělo ještě k tomu přenést do reálného života, tak by člověk už nevypnul nikdy. (...)Možná to, že* ***spousta lidí je velice jako neodbytných. To mi možná trošku vadí, že z toho vyprchala nějaká taková základní elementární jako slušnost.*** *Že prostě po desátý večer už prostě není slušný lidem volat a takovýhle věci, to mi přijde, že prostě jako vyprchalo.*

> ***Radek (PAS):*** *Pokud nešel videohovor, tak ty pocity sdílet.* ***Že někdo pošle smajlíka, tak to je dobrý, ale jinak že to je strašný****.*
>
> ***Pavel (PAS):*** *…ta stručnost v tom textu hraje pro mě velkou roli, pak* ***tam není tón hlasu, takže nevíte kdy to myslí vážně, kdy ne, pokud tam nedá nějaký smajlíky,*** *a i tak se jako…prostě když někdo něco napíše, tak nevíte jak to brát vážně nebo ne (…) Jako existujou ty značky jako na vyjádření emocí, ale jako máte člověka, kterýmu napíšete něco nehezkýho on řekne „nojo nojo nojo" přičemž vy si říkáte no tak se mu to prostě nezamlouvá a hotovo…přičemž na druhým konci on mlátí teďka do toho a říká jaký pitomec tam napsal takovou krávovinu a píše neuvěřitelně, no tak jako…*

Téma aktivity na sociálních sítích v různých souvislostech otevřelo téma kyberšikany. Pro Pavla (PAS) byla obava z nadávek od okolí jedním z důvodů, proč se nechce do sociálních sítí zapojit. V kontrolní skupině zase Patrik (NT) uvedl příklad, jak může provokace ze strany spolužáků vypadat – spolužáci z jeho fotky vytvořili meme a dělali si legraci z jeho dětských fotografií, které kdysi sdílel na Facebooku. Zda toto chování už lze považovat za formu kyberšikany, je otázkou. Skutečnost, že to může dospívající s PAS k zapojení do sociálních sítí odrazovat, vypovídá o závažnosti tohoto jevu.

> ***Pavel (PAS):*** *Jako Facebook určitě ne, slyšel jsem co s tím jako je.* ***Navíc jako podle toho jak se znám, tak bych tam určitě něco napsal a pak bych si bral příliš k srdci to, kdyby mi tam nadávali do nějakejch pitomců*** *a navíc, vím co je tam teďka za blbost, takže ne.*
>
> ***Patrik (NT):*** *…já jsem to měl na Facebooku dřív, ale oni nemyslí úplně špatně, oni měli jinej humor –* ***oni ze mě dělali jako meme. Ale mně se to úplně nelíbilo, jim se to nelíbilo, že se mi to nelíbí a furt to dělali dál,*** *takže já jsem říkal hele kluci ne a prostě jsem to nahlásil Facebooku a hnedka to zrušil.*
>
> (…)
>
> ***Patrik (NT):*** *Já jsem byl takový crazy dítě strašně, takový roztřepejřený vlasy, jak kdyby předemnou vybuchla sopka a strašně opálenej a takovej, a různý takový zvláštní pózy, prostě jsem si úplně neuvědomoval, já jsem prostě takovej hodně „svůj" a jako* ***úplně jsem si neuvědomoval, že některý lidi to, samozřejmě v ostatních kolektivech, potom můžou vytáhnout ty fotky*** *a to byla přesně ta doba, kdy jsem se rozhodl dávat všechny tadyty fotky do soukromí…*

10.1.3 Volný čas a internet

Účastníci v kontrolní i ve výzkumné skupině hledají na internetu zábavu – navštěvují Youtube, kde sledují pravidelně obsah, nebo hrají hry online. Účastníci kontrolní skupiny však vedle zábavy rozlišovali ještě pracovní čas, který se (ani ve významu přípravy do školy) u adolescentních účastníků s PAS neobjevil. Jak Ivan, tak Patrik (NT) tak i členové

kontrolní skupiny (NT-S3) na internetu vykonávají úkoly související s prací nebo školou a používají internet jako komunikační nástroj nebo informační zdroj. Komunikaci s ostatními uvedl vedle Ivana (NT) také Lukáš (PAS) pro něhož je to i nejčastější náplň návštěvy internetu.

> ***Ivan (NT):*** *Ale teďkonc vlastně* ***co se týče tý pracovní doby přes ten den, tak to jako řeším tu komunikaci z toho Messengeru, smsky, maily pracovní – cokoliv. A pak když třeba přijdu ze školy nebo z práce domů, tak si otevřu třeba ten Youtube, mrknu se, co mě jako zajímá****, jestli je tam něco z těch odebíraných kanálů – nějaký novinky co vyšlo, přečtu si zprávy večer prostě.*
>
> ***Patrik (NT):*** *No zařadil bych do toho dvě věci a to,* ***když chci pracovat a chci dělat něco pro sebe*** *– například to beru studijní informace nebo programování rozvíjení se v tom, nebo ta grafika. Prostě cokoliv co dělám pro sebe spíš do budoucnosti, to beru jako jednu věc. A ta druhá věc je volnost, to že vím, že teďka mám hodinu a půl, nemusím nic dělat a chci si čistě odpočinout a vyprázdnit si hlavu.*
>
> ***Eda (NT-S3):*** *Že třeba ten internet je super naprosto obrovská zásobárna informací, ale rozhodně bych je nechtěl mít všechny kolem sebe v reálným světě…A vyhovuje mi, že na tom internetu jdou jednoduše filtrovat a najít si jen co potřebuju.*
>
> (…)
>
> ***Richard (NT-S3):*** *…zároveň to vyhledávání informací by bylo strašně těžký a asi bych trávil víc času v knihovnách a takhle.*
>
> ***Eda (NT-S3):*** *- reaguje na Richarda* ***-*** *Já si právě nejsem jistej, jestli bych měl víc času vzhledem k tomu, že je to tak snadný najít tu informací,* ***že tu samou informaci bych hledal výrazně dýl*** *a vlastně ten čas, kterej bych strávil na internetu bych sice strávil jinak, ale zase třeba méně efektivně.*
>
> ***Radek (PAS) o internetu:*** *Svým způsobem tak trávím, jak to říct, tak polovinu svýho života. (smích)*
>
> ***Pavel (PAS):*** *Většinou na internet, osobně už ne, ale většinou hledám…brouzdám po „youtubku“, hledám videa, co mě tam nějak přilákaly. Jenže jak čas plyne, tak mám pocit, že tam hledám samý blbosti, na který jsem dřív nekoukal, za chvíli tam nezbyde nic, co stojí za to.* (…) *Jako já vím, že tam nemůžu bejt moc dlouho,* ***ale když je to nejjednodušší princip zábavy****, který mě v ten okamžik napadne. Prostě odpoutání od školy a těhletěch věcí…*
>
> ***Lukáš (PAS):*** *No tak já internetu trávím třeba…****právě když si píšu třeba s těma lidma z mojí školy nebo třeba i z jiný školy, protože já mám nějaký přátele i z jiný školy taky.*** *Takže na internetu jsem třeba nejčastějc na Messengeru.*

Všichni účastníci se shodli na tom, že velmi záleží na druhu činnosti, kterou na internetu zrovna vyhledávají. Někteří účastníci do svého výměru nepočítali elektronickou komunikaci nebo hraní online her a prezentovali tak pouze čas, kdy něco vyhledávají.

Otázka délky denně stráveného času online však otevřela v individuálních odpovědích účastníků s PAS téma možné závislosti. Pavel i Radek (PAS) hodnotili svou online aktivitu jako „přehnanou". V kontrolní skupině se téma zmínilo v souvislosti s hypotetickou situací výpadku internetu, kde účastníci své vrstevníky hodnotili jako *závislé*, zejména na sociálních sítích.

> ***Ivan (NT):*** *Tak kdybych to spektrum zúžil na čistě na školu, a vidím, jak všichni ti lidi bez toho telefonu nejdou ani na záchod, tak mi to přijde…*
>
> ***Patrik (NT):*** *…druhá věc by byla, že bych přemýšlel nad tím, co by dělali ti ostatní, protože spíš v tom mým okolí vidím ty lidi, jak jsou na tom závislí a furt přidávají různý fotky na Instagram, furt zrovna co jí a tak. Já si říkám jako, já nevím, co by tyhle lidi spíš dělali, než já. Já bych se spíš díval a kochal tím, jak ostatní blbnou…*
>
> ***Richard (NT-S3):*** *Mně se zdá, že spoustu lidí tam tráví až moc času, že už pak ztrácí kontakt s tím reálným světem. Což moc dobrý si myslím, že není.*
>
> ***Pavel (PAS):*** *Tak dvě tři hodiny, možná to přeháním asi… Dobře, vyloženě jsem závislák no…*
>
> ***Radek (PAS):*** *Jako štve mě to jo, protože si taky říkám, že jsem svým pánem, že mě nic takovýho nebude ovládat, ale jako dneska jsou všichni… že to lidi dneska potřebujou hodně.*

Mezi oblíbené volnočasové online činnosti všech adolescentních účastníků patřilo právě sledování videí nebo seriálů a hraní her. V kontrolní skupině bylo hraní her upozaděno studijními nebo pracovními povinnostmi a Ivan (NT) měl tuto činnost spojenou s mladším obdobím svého dospívání. Účastníci z kontrolní i výzkumné skupiny zmiňovali webové stránky jako Steam nebo Twitch, které hry nebo doprovodný herní obsah zprostředkovávají. Radek, Pavel (PAS) a Patrik (NT) také rádi sledují živé přenosy her ostatních hráčů – například prostřednictvím Twitch nebo i Youtube.

> ***Radek (PAS):*** *…aaa, počkat co tam ještě je – Twitch jsem si zakládal kvůli tomu, že lidi hodně streamujou, tak na Twitchi streamujou PUBG, což je hra, znáte ji?*
>
> ***Pavel (PAS):*** *Přičemž jako obecně nevím,* ***z jedněch her, který jsem jako opravdu hrál, tak je ten Minecraft,*** *přičemž to vlastně začalo z*

toho důvodu, že jsem začal navazovat kontakty s těma spolužákama, povídali o tom, že je to úžasný a takovýhle řečičky, že tam je ten multiplayer, tak mě napadlo, že bych taky mohl nějak hrát.(…) ***on je to trochu problém, že já mám tu chuť k tomu komplikovaný hry, hry který fungujou na principu dva týmy který se bojujou mezi sebou,*** *když už jsem měl k něčemu takovýmu někdy přístup…*

Patrik (NT) o Twitch*: Mně to přijde strašná pohoda****, já teda strašně rád sleduju seriály, ale když nemám chuť na seriály, ono je to takový těžký, protože já fakt miluju hry,*** *já jsem dřív chtěl bejt vývojář v některý společnosti, ale spíš se teďka ubírám na bezpečnost v IT a tak dále…*

Ivan (NT): *Hry hraju určitě, a je to zas vo tom, že taky nemám tolik času, jako když mi bylo patnáct, protože už mám do toho tu práci, mám do toho prostě ty povinnosti vůči škole maturitě a tak, takže na to nemám tolik čas a když už chvilku plonkovou mám, tak si sednu pustím si Netflix a radši se na něco mrknu a teďkonc vlastně hry jako takový moc nehraju…*

10.1.4 Shrnutí výpovědí adolescentů ve výzkumné (PAS) a v kontrolní skupině účastníků (NT)

Interpersonální vztahy jsou pro dospívající s PAS problematickou oblastí. Právě v tomto tématu lze najít mezi skupinami adolescentů nejvíce rozdílů, ale na některé aspekty vztahů nemá přítomnost diagnózy žádný vliv. Téma vztahu s vrstevníky bylo možné pozorovat míru propojení sociálních sítí online a offline. Účastníci kontrolní skupiny měli ve třídě kamarády, s nimiž udržovali kontakt online, ale stále upřednostňovali osobní setkávání přímo ve třídě nebo po vyučování. Účastníci s PAS rovněž navazovali ve třídě kamarádské vztahy, ale nikoliv důvěrnější. Srovnání mezi oběma skupinami ukázalo, že nalezení kamarádů může být pro účastníky s PAS mnohem náročnější.

Blízkost s ostatními vrstevníky odrážela postoj k sociálním sítím. Například Pavel (PAS), jehož vztah se spolužáky byl charakterizován spíše vzájemnou tolerancí, nemá o zakládání profilu zájem. Patrik (NT), který preferuje uzavřenější okruh přátel, založený profil sice má, ale ke komunikaci online se staví spíše odmítavě. Stejně jako Ivan (NT) nebo Lukáš (S1-PAS) preferuje setkání s kamarády tváří v tvář. Radek, Lukáš (PAS) a Ivan (NT) zase ve svých odpovědích zmiňovali časté využití online messengerů za účelem komunikace s kamarády. Faktor, který odlišil skupinu účastníků s PAS, je nepochybně přítomnost rodičů, kteří ovlivnili v případě Radka a Pavla vztah k sociálním sítím i jejich motivaci si je založit. Rodiče působili v roli ochránce nebo podporovatele zřejmě v závislosti na vědomí, zda jim aktivita na sociálních sítích pomůže nebo uškodí.

Adolescenti z kontrolní skupiny měli tendenci se z elektronické komunikace spíše vyvazovat. Oba účastníci z kontrolní skupiny preferovali spíše osobní setkání a komunikace online představovala levnější formu textových zpráv, nenahrazovala přímo osobní dialog s vrstevníky. Účastníci s PAS věnují v online konverzaci více pozornosti správnosti svých formulací. Nicméně potýkají se potížemi s porozuměním některých zpráv. Elektronická komunikace účastníky s PAS stavěla do podobné role jako v reálných interakcích, jelikož mají potíže dekódovat sdělení „mezi řádky“ kvůli absenci neverbálních složek komunikace. Navíc zejména v herním prostředí, se setkávají s cizím jazykem a speciálními znaky, kterým musí porozumět.

Náplň času stráveného na internetu byla v případě adolescentů obou skupin velmi podobná. Jediným rozdílem bylo rozlišování volného a pracovního času kontrolní skupinou. Účastníci s PAS viděli internet primárně jako zdroj zábavy, nebo jako komunikační nástroj. Důležitým zdrojem zábavy pro obě skupiny bylo hraní her nebo sledování herního obsahu případně seriálů, přičemž pro kontrolní skupinu to byla v současnosti činnost spíše okrajová, pro výzkumnou skupinu často hlavní náplň času stráveného online.

10.2 Srovnání postojů výzkumné a kontrolní skupiny: Pubescenti

Setkání s účastníky, kteří byli v první fázi dospívání, probíhalo skupinově. Kontrolní skupina účastníků ve věku 14 – 15 let byla rozdělena na dvě skupiny po čtyřech členech. Celkem (tj. výzkumné a kontrolní) proběhly čtyři skupinová setkání s účastníky ve věku 12 – 15 let a jeden individuální rozhovor. Skupiny měly 3 – 5 až pět členů a procházeli stejnou strukturou jako rozhovory individuální. Odpovědi ve skupinách byly ve srovnání s individuálními rozhovory mnohem obecnější. Skupinová dynamika nezávisle na tom, zda se jednalo o výzkumnou nebo kontrolní skupinu se v jednotlivých setkáních lišila – od velké uzavřenosti po otevřenost, kdy se skupina v rámci svých odpovědí vzájemně doplňovala. Někteří účastníci se k tématu ve skupině nechtěli vyjadřovat nebo přijali postoj ve skupině. Struktura témat v prezentaci odpovědí je stejná jako u adolescentní skupiny účastníků:

Vztahy s vrstevníky

Sociální sítě a komunikace online

Internet a volný čas

Níže jsou prezentovány profily obou kontrolních skupin, kde je popsáno jakým způsobem rozhovor probíhal a jaká témata byla ve skupině nejčastější.

Skupina 1 (NT-S1)

Účastníci první skupiny byli spolužáci z osmé třídy základní školy ve věku 14 – 15 let. Skupinový rozhovor lze rozdělit tři tematické oblasti, které se mezi sebou propojovaly: kamarádi – komunikace online – hraní počítačových her. Všichni účastníci mají profily na Facebooku nebo Instagramu a hledají v online prostředí především zábavu – rádi sledují videa nebo hrají hry online. Sociální sítě používají hlavně za účelem udržení kontaktu s ostatními, jelikož komunikace zde je podle nich rychlejší a levnější. Internet je pro skupinu rozsáhlým a rychlým zdrojem informací, který upřednostňují před knihovnami. V úvodním dotazníku skupina dosáhla nejnižšího průměrného skóre mezi všemi skupinami (=28,3). Během rozhovoru se to odrazilo i ve výrazné dynamice, k čemuž prospěly víceméně přátelské vztahy mezi spolužáky.

Skupina 2 (NT-S2)

Ve druhé skupině byli rovněž spolužáci osmé třídy základní školy ve věku 14 – 15 let. Skupina byla spíše uzavřená a názorově poměrně homogenní. Shodli se na charakteristice kamaráda jako osoby, která je jim sympatická svým chováním nebo koníčky a zdůraznili i roli vzájemné důvěra. Mezi používané sociální sítě uvedli Facebook, Instagram a také Snapchat, který pravidelně navštěvoval jeden z členů skupiny. Skupina udržuje kontakty se svými vrstevníky hlavně pomocí Messengeru, ale samotný Facebook příliš nenavštěvují. Nicméně uvedli, že sledují profily ostatních, ale sami příliš informací o sobě nesdílí z důvodu ochrany svého soukromí. Navzdory aktivitě na sociálních sítích ve skupině zazněl názor, že při absenci internetu *by se stali více sociálními*, ve významu častějšího osobního kontaktu s kamarády. V ostatních skupinách podobný názor nezazněl a sami účastníci to vysvětlili nízkou motivací srazy organizovat. Všichni účastníci uvedli mezi svými koníčky hraní online her, ale téma v rozhovoru rozvedli pouze okrajově. Výsledek z úvodního dotazníku vyšel téměř totožně s průměrem celé kontrolní skupiny (=33). Účastníci ve většině uvedli, že nemají potíže s hledáním kamarádů ani se necítí osaměle.

10.2.1 Vztahy s vrstevníky

Účastníci obou skupin zmiňovali kamarády, které si nachází často v řadách svých spolužáků. Záleží jim na tom, jak se kamarád chová, zda spolu můžou sdílet společný zájem

a jestli je s ním zábava. Vztahy se spolužáky měly v obou skupinách s PAS odlišnou podobu. První skupina (PAS-S1) mluvila spíše v pozitivních kontextech společných srazů a vzájemného kontaktu osobně i v online prostoru. Ve druhé skupině (PAS-S2) popis kamarádských vztahů zazněl, ale způsob popisu spolužáků vyznával spíše negativně. Je těžké tedy přesně určit blízkost účastníků druhé skupiny s PAS s ostatními ve třídě, nicméně jeden účastník s PAS považuje navazování přátelských vztahů za problematické.

> ***Pavel (NT-S1):*** *No, jakože kamarád, že s ním* ***mám něco společnýho****, že s ním třeba chodím do třídy, že máme společný zájmy, takže se s ním* ***mám o čem bavit a je to většinou sranda a nenudím se****…*
>
> ***Jindra (NT-S2):*** *Aby nebyl namyšlenej třeba…*
>
> ***Adam (NT-S2):*** *Třeba stejnej smysl pro humor.*
>
> ***Vojtěch (NT-S2): Musí bejt zábavnej*** *a mít stejný zájmy.*
>
> (…)
>
> ***Štěpán (PAS-S1):*** *Já mám na hodně lidí číslo, a s těma vlastně jako kamarádama přímo ze třídy organizujeme nějaký výlety na kole, že společně někam vyjedem a tak.*
>
> ***Zdeněk (PAS-S2):*** *Spolužáci vždycky po odpoledce vypadají, jakože si šlehli (…)* ***Jeden můj kamarád****, když to řeknu tak jako hnusně,* ***tak je to průserář tak trochu…už dvakrát propad*** *– ve čtvrtý. On měl být teďka v devátý, ale propad' k nám…*
>
> (…) *Ale je pravda,* ***že mě furt tahali ven*** (kamarádi) ***a já se vždycky vymluvil tím, že nemám čas,*** *i když ležím doma na posteli a nic nedělám.*
>
> ***David (PAS-S1):*** *Já jako, mám trochu problém s těma kamarádama. (…) já s těma kamarádama taky jako, všechno s těma kamarádama je trochu problém se mnou…*

Bližší přátelství pak obě kontrolní skupiny charakterizovaly vzájemnou důvěrou a upřednostněním „kvality nad kvantitou". Skupiny účastníků s PAS spojovali téma ideálního kamaráda s povahovou podobností nebo požadovanými vlastnostmi, ale o důvěře se nezmínili.

> ***Kryštof (NT-S1):*** *Člověk má víc kamarádů, ale přátel jenom pár…*
>
> ***Jakub (NT-S1):*** *Asi mu víc věřím tomu člověku…*
>
> ***Jan (NT-S2):*** *Ano, třeba že jako dlouholetý přítel je jakoby hodně dobrý a že si pouštíme hodně k sobě a třeba necháme jakoby i…****mu hodně věříme. Zatímco přítelovi, kterýho neznáme tak dlouho, nebo kamarád, tak mu jakoby ne tak moc důvěřuju.***
>
> (…)

Zdeněk (PAS-S2): *Pro mě je kamarád, kterej by byl hodně shodnej se mnou.*

Honza (PAS-S2): *Někdo, kdo má IQ pokud možno nad sto.*

Navazování vztahů s novými lidmi je v obou skupinách podobné – málokdo udělá první krok. V případě kontrolní skupiny velmi záleží na tom, jak na ně druhý člověk působí, a zda mají něco společného. Internet ani pro jednu skupinu není lákavým prostorem pro poznávání nových lidí. Roli zde hraje vědomí jisté míry nebezpečí, před kterým jsou varováni ze strany různých autorit. V kontrolní skupině jsou navíc spokojení se svou sítí přátel z reálného prostředí.

Kryštof (NT-S1): *Jakože vždycky, jsme měli ty policajty, co chodí do škol, přesně odrazujou od toho úplně všichni, i učitelé i ti policajti…*

Pavel (NT-S1): *A hlavně když už máme kamarády v běžným životě, tak stačí nám to, tak není důvod hledat si nějakou divnou známost na internetu, když nemáte jako ověřený že to vyjde…*

(…)

Karel (PAS-S1): *Ne, proč. Dalo by se to rozšířit na „Ne, proč?“*

Honza (PAS-S2): *Takovou blbost bych neudělal…*

Zdeněk (PAS-S2): *Mně stačí, že už mám na krku čtyři…čtyři kamarády.*

10.2.2 Sociální sítě a komunikace online

Účastníci výzkumné i kontrolní skupiny preferují kontakt s kamarády nejčastěji osobně v rámci třídy. Signifikantním rozdílem mezi oběma skupinami byly kontakty prostřednictvím sociálních sítí, které mnohem více využívala kontrolní skupina. Účastníci nejčastěji využívali Facebook, Instagram nebo Snapchat. Udržení kontaktu a „levnější“ komunikace byly v kontrolní skupině hlavními důvody, proč se její účastníci na sociální sítě zapojili. Obě kontrolní skupiny popsali, že zde mají založenou také třídní skupinu, která ale neslouží jako komunikační kanál – spíše zde sdílí učební materiály a třídní vtípky.

Jakub (NT-S1): *No tak já jsem si to založil už před lety* ***a bylo to kvůli tomu, že všichni tam choděj*** *samozřejmě taky a měl jsem to teda, když jsem to ani nemoh mít, v deseti letech jsem si to založil, což ono je to od třinácti, ve čtvrtý třídě teda* ***a hlavně kvůli kamarádům, abych si mohl dopisovat*** *(…) Jsem to právě využíval kvůli tomu,* ***že smsky já jsem taky používal a to bylo placený,*** *no máma nebyla nejšťastnější, když viděla kolik smsek…*

> ***Pavel (NT-S1):*** *No protože jsem chtěl jakože,* ***hledal jsem nějakou síť kde by byli kámoši, kde bych si s nima mohl psát*** *stejně no nejdřív jsem si založil Twitter, tam jsem zjistil, že nikdo kromě (jméno spolužáka) není, tam si nikdo žejo nedopisoval.* ***Pak jsem našel nějak magicky Facebook, tak jsem si ho založil a tam byli skoro všichni****.*
>
> ***Adam (NT-S2):*** *Určitě víc kontaktů s kámošema abychom věděli, jestli mají v tu dobu čas, abysme se nemuseli…****abysme byli jako víc v kontaktu,*** *abychom věděli, co třeba v tu dobu dělaj a no hlavně tak.*

Elektronická komunikace je pro všechny účastníky kontrolní skupiny důležitou součástí návštěvy internetu. Považují ji za rychlejší a levnější způsob propojení s ostatními. Pro obě skupiny by ztráta připojení na internet znamenala složitější spojení se svými vrstevníky. Účastníci první skupiny jmenovali také nevýhody, které tento způsob komunikace přináší. Uvedli, že může dojít ke změně vyznění zprávy z důvodu absence neverbálních složek sdělení – intonace a výrazu obličeje. Podle nich může komunikace online usnadňovat skrývání skutečných významů, což podle nich není tak lehké v offline prostředí.

> ***Adam (NT-S2):*** *No určitě, když už máme tu možnost se s někým bavit, přes ten internet a chtěli bysme mu říct, nějaký…něco malýho, tak bysme si neřekli, chci s tebou mluvit hele, pojďme se setkat někam sem, abysem ti řekl jednu věc,* ***určitě bysme si to spíš napsali přes nějakou tu sociální síť, abysme neztráceli čas****…*
>
> ***Pavel (NT-S1):*** *Zároveň ta komunikace s těma lidma, by žádná nebyla prakticky, protože se vidíme jenom ve škole většinou a no a bylo by to takový špatný.*
>
> ***Kryštof (NT-S1):*** *…že když někdo něco napíše, tak nevíme jakým tónem to řek' nebo jakým tónem to myslel a to je hodně důležitý. Ono se to nezdá, ale je to jedna z nejdůležitějších věcí, když někdo se mnou mluví.*

Účastníci s PAS o sociálních sítích příliš nemluvili, častěji se setkávají se spolužáky osobně ve třídě a z forem elektronické komunikace používali online messengery. Email zmínili dva účastníci, ale nikoliv jako primární komunikační nástroj s vrstevníky.

> ***Lukáš (PAS-S1):*** *Já to mám taky s tím Facebookem no, že tam jsem ve spojení skoro s každým,* ***jelikož na tom učňáku mám taky hodně přátel, takže já jsem tam ve spojení skoro s úplně každým****, protože hodně lidí tam jsou jako full aktivní, s každým tam jsem furt ve spojení skoro.*
>
> ***Karel (PAS-S1):*** *Já jsem v kontaktu, nejčastějc co se týče počtu zpráv, tak náš učitel na informatiku, posílá práce. (…) Když je potřeba, ale jinak…moc ten mail nesleduju.*
>
> ***Honza (PAS-S2):*** *Kolik lidí používá email a nemusí přitom…samozřejmě zasílání úkolů a podobně tak to jo, ale jinak kvůli dorozumívání…*

Z odpovědí vyplynulo, že dospívající chlapci s PAS zatím nemají o zapojení do sociálních sítí velký zájem. Uváděli obavy o bezpečnost sdílených informací a potenciál nebezpečí ze strany cizích uživatelů. Účastníci, kteří mají založené profily, spíše využívají online messengery ze stejného důvodu jako kontrolní skupinu – ušetření nákladů za textové zprávy.

> ***Štěpán (PAS-S1):*** *Jenom přes Messenger,* ***ale já to používám tak, místo smsek, když se potřebujeme domluvit, abych neutrácel kredit.*** *Jinak aktivní moc na tom nejsem.*
>
> ***David (PAS-S1):*** *Já nepoužívám ani jeden, protože já s těma jako…hlavně s Facebookem moc nemám velký zkušenosti.*
>
> ***Karel*** *(reaguje na Davida): Není to vůbec bohužel… (smích)*
>
> (…)
>
> ***Honza (PAS-S2):*** *Například Facebook si prý nechává informace, i když smažete profil.*

Je trochu paradoxní, že v odpovědích obou kontrolních skupin se objevil vlažný postoj vůči Facebooku. Navzdory velké aktivitě na online messengerech se od užívání Facebooku pubescenti spíše odklání ve prospěch Instagramu. Jedna z kontrolních skupin totiž uvedla, že Facebook je pro ně poslední volbou v momentě, kdy se obsahy jiných stránek už vyčerpají a pro jednoho je Instagram i jako komunikační nástroj.

> ***Ondra (NT-S1):*** *Ačkoliv mám Facebook tak skoro vůbec nepoužívám, mně třeba přijde že, třeba Facebook, mně se líbí nejmíň z těch sociálních sítí, takový nepřehledný mi to přijde a občas ty statusy těch lidí jsou takový, asi taky to číst není…*
>
> ***Jakub (NT-S1):*** *Já asi nejvíc používám Instagram, protože mně přijde jak, jednak ji mám nejdýl ze všech sociálních sítí a prostě asi je to nejjednodušší, že to jde jako rychle, že člověk si to rychle projede, se podívá, co ho zajímá, když ho nic nezajímá tak jde pryč a teďka tam je ten direkt, že si tam člověk může psát s těma lidma…*
>
> ***Jáchym (NT-S2):*** *Já tam spíš chodím na ten Facebook nebo Instagram jenom když se nudím, nebo chci vědět, co se v tu dobu třeba děje, ale jinak jako rutinu to ne.*

Kontrolní i výzkumné skupiny se shodli i v otázce aktivity na sociálních sítích – v obou skupinách zaznělo, že raději sledují obsah vkládaný ostatními a sami přispívají málo nebo vůbec. Účastníci z druhé kontrolní skupiny uvedli, že nechtějí, aby ostatní o nich věděli všechno. V první skupině dokonce zaznělo, že časté sdílení obsahu je spíše „holčičí“ záležitost.

> ***Jakub (NT-S1):*** *No jako můžu, ale já nevím, asi nemám potřebu na ty sociální sítě dávat věci. Jako já to nemám spíš kvůli tomu, abych tam měl já svůj profil, který bych prezentoval,* ***já to mám spíš kvůli tomu, abych jako viděl ty ostatní****, ty profily jakože prostě kolem tý komunikace…*
>
> ***Kryštof (NT-S1):*** *Já ty svoje zážitky, vždycky mě mrzí, když už to jako skončí, že jsem to tam nedal, na druhou stranu si říkám jako, jestli to vůbec někoho zajímá, že co jsem dneska dělal, jestli můžu říct z toho, co já vidím hodně –* ***spíš ty holky tam dávají dost svých dnů a věci co, že byli v kavárně a takhle, takže to kluci jako spíš nedělají no.***
>
> ***Adam (NT-S2):*** *Prostě třeba, já teda jako moc…těma sociálníma sítěma* ***jako spíš prohlížím a koukám se, co dělají ostatní,*** *než abysem já dával svoje vlastní fotky na Instagram nebo Facebook teda.*

Zajímavý postoj se objevil ve druhé kontrolní skupině v souvislosti s otázkou na jejich reakci při úplné absenci internetového připojení. Účasti uvedli, že by se pak stali „více sociálními“, navzdory tomu, že považují elektronickou komunikaci za rychlejší. Uváděli, že by se častěji setkávali se spolužáky osobně a více by chodili ven, což v současnosti moc nedělají.

> ***Jáchym (NT-S2):*** *Určitě bych chodil víc ven s kamarádama, nebo s přátelema. Jako určitě bych byl víc sociální než jako bejt doma na mobilu nebo na počítači.*
>
> ***Vojtěch (NT-S2):*** *Že bych víc začal chodit ven a začal bych být víc sociální člověk a zajímat se o jakoby víc o okolní svět – jakoby venku, ne jenom na tom internetu. (…) Mě moc nebaví chodit ven, jsem spíš zalezlej doma.*

Na těchto dvou tématech lze sledovat určitou názorovou homogenitu kontrolních skupin, kdy se některé názory účastníků v rámci jedné otázky opakovaly. Ve skupinách účastníků s PAS více reagovali sami za sebe nebo reagovali na druhé, ale ne nutně se souhlasem nebo nesouhlasem.

10.2.3 Volný čas a internet

Internet v kontrolní a výzkumné skupině vystupoval jako rychlý zdroj informací, který usnadňuje zpracovávat úkoly do školy. V obou skupinách zaznělo, že v případě absence internetu by bylo náročnější a pomalejší získávat informace. Knihovny nebo televize dle odpovědí výzkumné i kontrolní skupiny nemohou internet kvůli své omezené kapacitě nahradit. Na druhou stranu jeden účastník s PAS internet jako informační zdroj velmi zpochybňoval.

> ***Jakub (NT-S1):*** *No, my musíme třeba na občanku dělat různý práce a právě bysme se vůbec nemohli vyhledat nějaký ty věci, takže bysme* ***museli jít do knihovny…kde samozřejmě kde není samozřejmě vůbec***

jako dostačující ty věci, *který potřebujeme, tam se musí hledat, jako dlouze. Zatímco tam si to člověk napíše a hned to má, nemusí to hledat.*

Ondra (NT-S1): *Všechno trvá dýl, když se třeba učím a něco nevím, nějakej pojem, tak si to najdu na internetu a hned to vím. To bych musel psát, jestli to někdo neví, nebo v knížkách hledat nebo takhle,* ***takže by to taky bylo zdlouhavější****…*

Karel (PAS-S1): *No, asi by bylo náročnější vyhledat si třeba nějaký to…věci…nebo třeba kdy se stalo tohle, co je novýho a podobně.* ***Televize třeba co je novýho, nemůže pojmout všechno.*** *Co je třeba specializovanýho a to třeba televize pojmout nemůže.*

(…)

Honza (PAS-S2) k používání internetu: *Obvykle ne tak, abychom si zlepšili vědomosti nebo svět.*

Tazatelka: *Proč ne vědomosti? Spoustu lidí to* (Internet) *používá jako zdroj informací.*

Honza (PAS-S2): *Jo, a jak ověřené jsou ty informace?*

Hlavní oblíbenou náplní dospívajících chlapců kontrolní i výzkumné skupiny je hraní her online. Ať jsou aktivními hráči, nebo jen sledují při hře jiné hráče, hry nepochybně plní velkou část volného času dospívajících.

Vojtěch (NT-S2): *Jakože hraní na počítači nebo florbal. (úsměv)*

Adam (NT-S2): *Tak já taky hraju na počítači a na konzoli, ale ještě hraju fotbal a někdy dělám ještě box.*

Kryštof (NT-S1): *No já mám nějaký ty filmy, hry na počítači, taky sportuju a někdy teda, taky se učim.*

(…)

Zdeněk (PAS-S2): *Já teda jako na internet, jako na Facebook nechodím.* ***Maximálně na Youtube a jednak hodně hraju***

Karel (PAS-S1): *Nějaký sledování videí, čtení různejch webovejch stránek třeba,* ***sem tam i hraní nějakých onlinovejch her, když nějakou zajímavou najdu.***

Účastníci s PAS věnují hraní her zřejmě dost času nejen online. V dotazníkovém šetření se u výroku „Rád hraji deskové hry“ objevilo více pozitivních odpovědí u účastníků s PAS než v kontrolní skupině, což potvrdily i odpovědi v rámci rozhovoru. V kontrolních skupinách téma deskových her vůbec nezaznělo.

Štěpán (PAS-S1): *…a ještě na stránce* (má profil)*, kde se diskutuje o deskovejch hrách.*

> ***Karel (PAS-S1):*** *Čtu, dělám něco na intern – na počítači ať už na internetu nebo nějaký hry a když je vobčas možnost, tak třeba společně, třeba hrajem nějaký deskovky třeba večer.*

Jako oblíbený žánr online her účastníci uváděli ty, kde bylo cílem zneškodnit druhý tým nebo ostatní hráče[25]. Hrají-li dospívající kamarády, jsou ve spojení pomocí VOIP (Voice Over Internet Protocol)[26] a během hovoru se věnují především náplni hry. V první skupině zaznělo, že se moc do konverzací s ostatními hráči zapojovat nechtějí kvůli nepříjemné atmosféře.

> ***Ondra (NT-S1):*** *My jako, většinou jako hrajem si s kámošema.*
>
> ***Kryštof (NT-S1):*** *No já to mám stejný, vždycky když hraju s kamarádama, tak se tam někdo začne hádat a nechci do toho lízt. To je právě taková nevýhoda těch her…*
>
> ***Adam (NT-S2):*** *Já teda Fortnite teď moc nehraju, protože já jsem na konzoli a není to tak jako dobrý než hrát jako na počítači. Já teď hraju hry co…já když hraju, tak hraju taky proti lidem, co mají konzoli, takže teď víc hraju Rainbow Six. To je střílečka, first-person střílečka…nebo Battlefield (…) No, přes ten voicechat a tam poznávám ty lidi a já si je někdy přidám, takže si s nimi zahrajeme i příště, takže to není vždycky náhodný.*
>
> ***Michael (PAS)****: Většinou spíš sobota, neděle, že si, žejo, zavoláme většinou přes Skype a hrajeme spolu různý hry, povídáme si…*
>
> ***Zdeněk (PAS-S2):*** *Já se třeba…z internetu, když jsem ještě hrál World of Tanks, tak jsem se kamarádil s jedním klukem, to byl Angličan, tak podle toho jsem se naučil právěže anglicky…*

Některé otázky týkající se pobytu na internetu měly kvantitativní charakter, a proto jsou odpovědi účastníků uspořádány to tabulek (viz Tabulka č. 3 a 4). Denní online strávený čas se ve výzkumné a kontrolní skupině moc nelišil, jelikož obě se vešly do rozmezí 1 – 6 hodin. V obou skupinách zaznělo, že délka závisí na struktuře dne, ale podíl má i typ zařízení, přes který se účastníci připojují. Účastníci kontrolní skupiny převážně využívají smartphone, zatímco ve výzkumné skupině zaznával domácí počítač častěji. Smartphone nabízí rychlejší připojení odkudkoliv a bez přímého dozoru rodičů, a tudíž by měla kontrolní skupina strávit na internetu více času. Navzdory tomu účastníci (NT) častěji uváděli rozmezí 1 – 3 hodiny,

[25] World of Tanks, Fortnite, Battlefield, Rainbow Six nebo Player's Unknown Battleground.

[26] Jedním z nejznámějších VOIP je Discord, který umožňuje chat i hovor s ostatními hráči. Účastníci používají se stejným účelem také Skype.

ale lze pozorovat, že Radek (PAS) a Michael (PAS) jako uživatelé smartphonů mají ve srovnání s ostatními časová rozmezí delší.

Účastníci obou skupin nejčastěji uváděli Facebook jako příklad sociální sítě, přestože na nich někteří nejsou aktivní. Účastníci s PAS častěji uváděli online messengery typu Skype nebo WhatsApp, které používali pro spojení s rodinou nebo s vrstevníky. Jako sociální sítě byly v obou skupinách uvedeny platformy Steam a Twitch, které zprostředkovávají herní obsah a jsou oblíbeným zdrojem zábavy celé skupiny dospívajících.

Velké rozdíly lze pozorovat ve velikosti online sociální sítě u obou skupin – zatímco ve výzkumné skupině se čísla pohybují v rámci desítek, ve výzkumné je to v rámci stovek. Účastníci kontrolní skupiny často dodávali, že si přidávají do přátel pouze ty, které znají osobně, nebo s nimi chtějí zůstat v kontaktu. Komunikace s vrstevníky byla častěji jmenována účastníky kontrolní skupiny – účastníci s PAS sice komunikují převážně pomocí messengerů anebo se zapojí do hromadného chatu během hraní hry (Pavel, PAS). Obě skupiny uvedly jako zdroj zábavy sledování videí (převážně na Youtube nebo Twitch), a také sledování seriálů.

Tabulka vztahu účastníků s PAS a internetu					
Účastníci	**Radek (17 let)**	**Pavel (18 let)**	**Michael (13 let)**	**S1 (ø 14,4 let)**	**S2 (ø 13,6 let)**
Čas na internetu (denně)	1 - 5 hod	2 - 3 hod	4 - 6 hod	1 - 2 hod	4 hod*
Aktivní sociální sítě & messengery	Facebook, Instagram, Skype	nechce zakládat profil	Facebook, Skype, Whatsupp, Twitch	Facebook, Steam	Skype, Twitch
Počet přátel nebo sledujících na Facebooku (cca)	50	x	10	x	30*
Typ zařízení	smartphone, počítač	počítač	smartphone, počítač	smartphone, počítač, tablet	smartphone, počítač, tablet
Nejčastější činnost online	sledování videí a seriálů, komunikace	hraní her, sledování videí	hraní her, sledování seriálů	komunikace, hraní her, hledání informací	sledování videí, hraní her

*údaj uvedl pouze jeden účastník ze skupiny
x - účastníci údaj neuvedli

Tabulka 3 Údaje výzkumné skupiny účastníků s PAS ve vztahu k sociálním sítím a internetu

Tabulka vztahu neurotypických (NT) účastníků a internetu					
Účastníci	**Ivan (18 let)**	**Patrik (18 let)**	**S1 (ø 14 let)**	**S2 (ø 14,5 let)**	**S3 (ø 18 let)**
Čas na internetu (denně)	2 - 6 hod	1 - 2 hod	1 - 3 hod	2 - 4 hod	1 - 2 hod
Aktivní sociální sítě & messengery	Facebook, Instagram	Facebook, Instagram, Twitch, Steam	Facebook, Instagram, Snapchat, Steam	Facebook, Instagram, Snapchat, Twitter	Facebook, Instagram
Počet přátel nebo sledujících na Facebooku (cca)	150	180	100-200	60 - 200	200 -500
Typ zařízení	smartphone, počítač	počítač, smartphone	smartphone, počítač, tablet	smartphone	počítač, smartphone
Nejčastější činnost online	komunikace, hledání informací	hraní her, komunikace, hledání informací	komunikace, hraní her, sledování videí	hledání informací, hraní her, sledování videí	hledání informací, komunikace

Tabulka 4 Údaje kontrolní skupiny (NT) ve vztahu k sociálním sítím a internetu

10.2.4 Shrnutí poznatků ze skupinových rozhovorů

Rozdílů mezi výzkumnou a kontrolní skupinou pubescentů nebylo mnoho. Největší pozorovatelný rozdíl se týkal vztahů se spolužáky, s nimiž účastníci s PAS udržovali buď dobré vztahy i nad rámec třídy, nebo se o nich zdráhali mluvit, či je zmiňovali v negativních kontextech. Další rozdíly bylo možné najít ve výsledných hodnotách dotazníkového šetření, kde obě skupiny účastníků s PAS dosáhly o něco vyšších hodnot než kontrolní skupina[27]. Rozhovory však pocity nespokojenosti a osamělosti u účastníků s PAS přímo neukázaly, spíše naopak – dle jejich odpovědí se zdá, že jsou s menší sociální sítí spokojení.

Ve vztahu k sociálním sítím se v postojích obou skupin odrazila potřeba kvalitního vztahu se spolužáky. Třída je primární vrstevnickou skupinou a základem pro tvorbu kamarádských vazeb, což se potvrdilo zejména v kontrolních skupinách. Mezi účastníky s PAS se ukázalo, že ve chvíli, kdy pubescent vztahy s vrstevníky aktivně rozvíjí, přenášejí je i do online prostředí a vztahy tím posilují. Aktivitou na sociálních sítích se obě skupiny neliší – chlapci obecně neradi sdílí své zážitky a fotografie a preferují spíše sledování ostatních. V kontrolní skupině nejčastěji navštěvovali Instagram a Facebook, z něhož nejčastěji používají funkci Messenger.

Ve výzkumné i kontrolní skupině převažovala jako oblíbená aktivita hraní online her. Účastníci skupin s PAS se o této činnosti zmínili jen krátce, ale v kontrolní skupině ji často uváděli jako koníček. Populární je rovněž sledování jiných hráčů online prostřednictvím Youtube nebo Twitch. Hraní her často bývá skupinovou záležitostí, kdy účastníci hrají se

[27] (PAS-S1 = 34,6; PAS-S2 = 43; NT-S1 = 28,3; NT-S2= 33)

svými kamarády z offline prostředí. Z účastníků s PAS se svými kamarády hraje Michael, zatímco například Zdeněk (PAS-S2) hraje spíše s náhodnými hráči. Hry uváděné účastníky kontrolních skupin byly ze skupiny *first-person* soubojové týmové hry.

11. Diskuze a shrnutí poznatků výzkumné části

V této kapitole jsou prezentovány získané poznatky z výzkumné části diplomové práce a porovnány s dosavadním výzkumem. Zjištění diplomové práce se v mnoha ohledech shodují s výsledky výzkumů zahraničních autorů. Výjimkou je skutečnost, že čeští dospívající s PAS nepoužívají internet k seznamování se s novými lidmi. V rozhovorech se rovněž ukázalo, že velmi důležitou oblastí Internetu jsou hry, kde dospívající chlapci hrají s kamarády a socializují se, což výzkumy příliš nezmiňovaly. Dosavadní výzkum přistupoval k tématu aktivity dospívajících s PAS na sociálních sítích spíše kvantitativně. Diplomová práce pomocí kombinace kvantitativní a kvalitativní metody hledala odpovědi na následující otázky:

1) Jaká sociální média preferují dospívající s PAS?
2) Má užívání sociálních médií pozitivní vliv na sociální dovednosti dospívajících s PAS?
3) Liší se motivace užívání sociálních médií dospívajících s PAS a lidí s typickým vývojem?
4) Jaká digitální zařízení mladí lidé s PAS nejčastěji využívají ve srovnání s kontrolní skupinou lidí s typickým vývojem?
5) Jak ovlivňuje užívání sociálních médií pocit osamělosti u dospívajících s PAS a dospívajících s typickým vývojem?
6) Liší se motivace užívání internetu dospívajících s PAS a lidí s typickým vývojem?

Práce se rovněž snažila ověřit následující hypotézy:

H1: Dospívající s PAS aktivně využívající sociální média, aktivně udržují přátelské vztahy i mimo internet.
H2: Vzhledem k symptomům PAS budou dospívající více preferovat webové stránky, které sociální kontakt primárně nezprostředkují.

Jaká sociální média preferují dospívající s PAS?

Sociální média umožňují primárně kontakt s ostatními lidmi prostřednictvím online komunikace, poskytují prostor pro sdílení myšlenek nebo pocitů s uzavřeným okruhem přátel nebo širšího publika a to ve formě textu nebo audiovizuálního obsahu. Ukázalo se, že o tento typ médií účastníci s PAS příliš nejeví zájem napříč celým vývojovým obdobím

dospívání. Znají sice sociální sítě jako je Facebook nebo Instagram, ale aktivní uživatelé byli v tomto výzkumném souboru spíše v menšině.

Účastníci, kteří mají aktivní profil na Facebooku využívají převážně službu Messenger pro kontaktování svých kamarádů, ale vlastní obsah spíše nevytvářejí. K podobnému závěru došla ve svém výzkumu i Micah O. Mazurek a (2013), v jejímž výzkumu byl pro dospělé účastníky s PAS nejčastějším důvodem návštěv sociálních sítí právě kontakt s ostatními lidmi. Na druhou stranu výzkumy Kristen Gillespie-Lynch (2014) a Christine van der Aa (2016) ukázaly, že dospělí s PAS používají sociální sítě spíše pro poznávání nových lidí, s nimiž mají stejné zájmy. To se ve výzkumu diplomové práce nepotvrdilo, jelikož účastníci kontrolní a výzkumné skupiny kontakt s cizími lidmi v online prostředí odmítali. Tento rozdíl může způsobovat rozdílný věk účastníků, jelikož předchozí výzkumy dotazovaly především dospělé, kteří online prostor mohou využívat také k hledání partnerů.

Sledování videí online patří mezi oblíbené činnosti a obdobně jako ve výzkumu Anne Vermeulen (2018) účastníci uváděli jako sociální síť také Youtube, přestože nevyužívají jeden z mála sociálních prvků – přidávání komentářů. Typům činností v online prostředí se věnovala ve svém výzkumu Julie J. Blais (2008), která dávala do souvislosti typ činnosti online s mírou úspěšnosti ve vztazích s vrstevníky. Dle jejích poznatků může preference zábavního obsahu ovlivňovat kvalitu těchto vztahů. Podobné směřování můžeme sledovat u skupiny účastníků s PAS, kteří se na obsah zaměřují častěji než na komunikaci.

Výzkum diplomové práce **potvrdil hypotézu č. 2** o preferencích činností na internetu. Pro účastníky s PAS byl internet primárně zdrojem zábavy nebo informací a až sekundárně jako prostor pro komunikaci. Účastníci s PAS ukázali větší zájem o stránky zprostředkovávající obsah v podobě online her, videí anebo seriálů a to i na sociálních sítích.

Má užívání sociálních médií pozitivní vliv na sociální dovednosti dospívajících s PAS?

Pohledem do offline i online sociálních aktivit účastníků s PAS lze vyvodit, že hustota vazeb ve vrstevnické skupině může ovlivňovat, zda si dospívající profil na sociálních sítích vůbec založí. Účastníci s PAS popsali přátelské vazby jen s několika vrstevníky v rámci školní třídy. Účastníci s PAS ve svých odpovědích také zmiňovali, že preferují spíše osobní kontakt anebo naopak se od kolektivu drží stranou. Nemají-li ve vrstevnické skupině větší síť kamarádů, s nimiž by chtěli udržovat kontakt, nemají motivaci si sociální sítě zakládat. Menší sociální síť offline i online zároveň přináší méně příležitostí, kdy mohou dospívající své sociální dovednosti zlepšovat. Sociální média tedy mohou

podporovat sociální dovednosti v případě, že dospívající už disponuje vazbami s vrstevníky, které může v online prostředí dále kultivovat. Dle Stephanie Reich (2016) existuje přímá souvislost mezi sociálními dovednostmi online a offline. Ve svém výzkumu zjistila, že chlapci se sociálními úzkostmi používají komunikaci online častěji ke kompenzaci sociálních vazeb, ale jejich sociální dovednosti se tím nerozvíjí. Tomu oponují poznatky výzkumu kolektivu autorů spolu s Gillespie-Lynch (2014). Podle nich může aktivita na sociálních médiích sociální dovednosti naopak zlepšovat.

Z dostupných poznatků je tedy obtížné jednoznačně vymezit prospěšnost sociálních sítí pro dospívající s PAS. Promítání sociální dovedností do online interakcí ukazuje, nakolik problematické je používat sociální média jako bezpečný tréninkový prostor pro podporu rozvoje sociálních dovedností. K tomuto závěru dospěla i pilotní studie věnující se možnostem Facebooku v roli terapeutického nástroje (Gwynette et al., 2017), kde na přenos triády symptomů PAS také upozornili. Výzkum Christine van der Aa (2016) došel spíše k opačnému závěru a uvádí, že komunikační potíže způsobené diagnózou PAS se v elektronické komunikaci zmírňují.

Získané poznatky **potvrzují hypotézu č. 1**, podle níž dospívající s PAS jsou na sociálních sítích převážně v kontaktu s kamarády z offline prostředí. Je ale nutné zdůraznit, že hypotéza platí pro účastníky výzkumu této diplomové práce.

Liší se motivace užívání sociálních sítí dospívajícími s PAS a dospívajících s typickým vývojem?

Motivaci ve skupině účastníků s PAS ovlivňovalo subjektivní vnímání bezpečnosti sociálních sítí, a také jejich rodiče. Účastníci s PAS, kteří měli sociální sítě založené tak učinili buď ze zvědavosti, kvůli udržení kontaktů s vrstevníky nebo na popud rodičů. Ostatní účastníci nepovažují aktivitu na sociálních sítích za příliš důležitou nebo atraktivní a s vrstevníky se setkávají raději osobně ve třídě nebo během volnočasových aktivit. Kontrolní skupina se shodla na potřebě *zapojit se do skupiny*. Zvětšující se online síť kamarádů je vedla k přihlášení se na sociální sítě, a tím vytvořit další komunikační kanál, který je levnější a zároveň není zcela pod dohledem autorit.

Elektronická komunikace

Významnou složkou návštěv sociálních sítí byla elektronická komunikace, jelikož účastníci navštěvující Facebook oceňovali zejména funkci online messengeru. Rychlá a levná komunikace s vrstevníky byla důležitá hlavně pro adolescentní účastníky, a také pubescentní účastníky v kontrolních skupinách.

Výpovědi účastníků výzkumné i kontrolní skupiny popsaly nevýhodu této formy komunikace – absence neverbální prvků sdělení. Ke stejnému závěru došly i výzkumy Christine van der Aa (2016) nebo Anne Vermeulen (2018). Potíže s porozuměním sdělení zazněl napříč rozhovory s dospívajícími z obou skupin, což je v online rozhovoru staví do stejné pozice – pro obě skupiny je náročné pochopit přesný význam sdělení bez intonace a výrazu tváře. Ve srovnání s některými výzkumy[28] účastníci s PAS se během rozhovoru nezmiňovali vlastnosti elektronické komunikace jako je pomalejší tempo rozhovoru, čas na rozmyšlenou nebo srozumitelnost sdělení, ale dbají na správnost svého projevu během chatování. Účastníci kontrolní skupiny se zmínili o možnosti, kterou reálný kontakt neumožňuje, což je zablokování lidí. Na tento problém ve své knize naráží Danah Boyd (2017), kde uvádí, že komunikace online umožňuje nedorozumění jen obejít než přímo řešit.

Tématu komunikace online se věnuje ve své eseji také Ian Hacking (2010). Poruchy autistického spektra podle něj odráží skutečnost, že v dnešní době jsou mezilidské vztahy čím dál více zprostředkovány přístroji. Uvádí, že lidé (nejen) s PAS se na internetu cítí svobodněji, jelikož mohou objevovat svět bez osobní konfrontace s ostatními lidmi. Internet mění způsoby komunikace, jelikož elektronická komunikace z větší části spoléhá na textový obsah, který přenos neverbální stránky každého sdělení neumožňuje. V online prostředí tak komunikují všichni stejným způsobem a pro lidi s PAS je to způsob, jak obejít symptomatickou triádu (Frith, 2008 in Pinchevski et al., 2016). Podle Hacking (2010) se i lidé s typickým vývojem v online prostředí dokonce chovají ve výsledku autistickým způsobem a internet tak umožňuje stírat rozdíly mezi lidmi s diagnózou PAS a bez ní.

[28] van der Aa et al. (2016), Vermeulen et al. (2018), Gillespie-Lynch et al. (2014)

Jaká digitální zařízení mladí lidé s PAS nejčastěji využívají ve srovnání s kontrolní skupinou lidí s typickým vývojem?

Účastníci s PAS se připojují na internet častěji pomocí domácího nebo školního počítače než pomocí mobilního telefonu. Oproti tomu v kontrolní skupině, kde používání mobilního telefonu s internetovým připojením převažovalo. V této souvislosti se ukázalo, že uživatelé mobilních zařízení mají častěji založený profil na sociálních sítích. V kontrolní skupině měli profily založené všichni účastníci, zatímco ve výzkumné skupině pouze čtyři účastníci, a to na Facebooku. Rozdílu mezi uživateli různých zařízení si všiml i Sallafranque St-Louis (2017), ve svém výzkumu o používání sociálních sítí lidmi s mentálním deficitem nebo PAS. Jev vysvětlil jako formu *digital divide*, kdy lidé s mentálními poruchami mají k internetu obtížnější přístup než většinová populace. Dospívající s PAS nebo mentální poruchou, kteří navštěvují Internet na počítači, jsou tak pod větším dohledem autorit – rodičů nebo školy a mají ve výsledku méně příležitostí k online kontaktu s vrstevníky.

Jak ovlivňuje užívání sociálních médií pocit osamělosti u dospívajících s PAS a dospívajících s typickým vývojem?

Naměřená míra osamělosti byl jedním z důležitých ukazatelů pozitivního vlivu sociálních sítí na dospívající. Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že většina účastníků výzkumné i kontrolní skupiny používající sociální sítě, má nižší hodnoty míry osamělosti než ti, kteří je nepoužívají. Průměr celé skupiny s PAS byl 40,3 a průměrný výsledek uživatelů sociálních sítí byl 34,4. V kontrolní skupině měli sociální sítě založené všichni a účastníci dosáhli průměrné hodnota byla 32,9.

Mezi účastníky s PAS se ukázalo několik rozdílů – dva aktivní účastníci[29] na sociálních sítích dosáhli vyšších hodnot v porovnání s ostatními z výzkumné skupiny. Ryan Tracii a Sophia Xenos (2011) tento jev vysvětlují tak, že osamělí lidé mají tendenci trávit na sociálních sítích více času a více se zajímají o jejich obsah než komunikaci. To může být případ Radka, který dosáhl poměrně vysoké hodnoty míry osamělosti, často navštěvuje sociální sítě, ale sleduje spíše jeho obsah.

[29] Michael měl hodnotu 50 a Radek 46, při celkovém průměru skupiny 40,3. Michael není na Facebooku příliš aktivní – navštěvuje ho jednou za čas. Radek je oproti tomu aktivní na Facebooku každý den, ale z rozhovorů vyplývá, že spíše sleduje jeho obsah než by aktivně komunikoval. Luděk, Lukáš a Štěpán, kteří jsou také aktivní na sociálních sítích, dosáhli o něco nižších hodnot: 27, 17 a 32.

Nicméně z výsledků všech účastníků je možné vyvodit, že aktivita na sociálních sítích *může snižovat* pocit osamělosti a zvyšovat pocit sociální spokojenosti dospívajících. Je tomu tak zvláště pokud jsou v kontaktu s existující sítí přátel z offline prostředí. Záleží tedy na druhu činnosti dospívajících na sociálních sítích – pokud dospívající snaží své sociální dovednosti kompenzovat online, pocit osamělosti se naopak zvyšuje (Teppers et al., 2013).

Liší se motivace užívání internetu dospívajících s PAS a lidí s typickým vývojem?

V obou skupinách hraje internet roli nenahraditelného zdroje informací a zábavy. Jako komunikační médium sloužil internet hlavně v kontrolní skupině, zatímco ve výzkumné převažoval zájem o zábavu v podobě sledování videí nebo hraní her. Kontrolní skupina častěji rozlišuje činnosti na internetu na povinnosti a zábavu. Otázka po oblíbené aktivitě online pomohla objevit téma, které bylo významné pro obě skupiny účastníků a to byly online hry. Délka času strávená na internetu odpovídá výsledkům z let 2010 (Vašutová & Panáček, 2010) a 2006 (Šmahel & Konečný). Starší údaje z roku 2006 uvádí, že chlapci ve věku 15 – 17 let strávili denně online 83 minut a později ve věku 18 – 20 let až 92 minut. Podle údajů z roku 2010 chlapci ve věku 10 – 12 let strávili online denně 74 minut denně a ve věku 13 – 14 let 106 minut denně. Zdá se, že během čtyř let se délka času strávená na Internetu celkově prodloužila.

Účastníci výzkumu z výzkumné i kontrolní skupiny uváděli, že velmi záleží na druhu činnosti online, a také na jejich denním režimu. Časové rozmezí se u adolescentů s PAS pohybovalo mezi 1 – 5 hodinami denně, kdy více času stráví u sledování videí a hraní online her. U skupin pubescentů bylo rozmezí téměř stejné 1 – 4 hodiny. Kontrolní skupina se v tomto od výzkumné moc nelišila. V jejich odpovědích však bylo možné sledovat, že do svého odhadu nezapočítávají čas strávený elektronickou komunikací.

<u>Svět online her</u>

V tomto aspektu nebyly mezi výzkumnou a kontrolní skupinou téměř žádné rozdíly, jelikož ve skupině účastníků s PAS a mladších dospívajících v kontrolní skupině to byla významná část náplně volného času. Chlapci také vyhledávali obdobný druh her (týmové akční hry, nebo hry s otevřeným světem, tzv. *sandbox*) a využívali obdobné platformy s herním obsahem – Steam nebo Twitch. V obou skupinách zmínili hraní s kamarády z offline vrstevnické skupiny, které doprovázeli živým komentářem zprostředkovaným VOIP. Je pravdou, že tímto způsobem hrají pouze dva účastníci s PAS

oproti většině účastníků v kontrolní skupině. Zdá se, že herní komunita je pro účastníky s PAS prostředím, které je pro navazování kontaktů přirozenější. Její členy automaticky spojuje společný zájem a odpadají prvotní potíže s hledáním tématu nebo začátku konverzace, což uvedli dva účastníci jako problém.

Toto prostředí není bezchybné, a také zde se objevily problémy vrstevnické skupiny. Jeden z účastníků popsal formu kyberšikany – *griefing*, kdy spolužáci v online hře opakovaně využívali účastníkovy slabší pozice ve hře a znemožňovali mu hrát. Ostatní výzkumy uvedli hraní her jako druhou nejoblíbenější aktivitu lidí s PAS na internetu (Mazurek, 2013). Pro některé účastníky s PAS tato činnost přímo dominovala nad komunikací s ostatními a byla hlavní náplní volného času. Výzkum věnující se českým dospívajícím z roku 2017 ukázal, že dospívající chlapci inklinují k závislosti na hraní online her a dívky zase k závislosti na sociálních sítích (Spilková et al., 2017). Téma možné závislosti reflektovali jen účastníci s PAS, ale ve vztahu k používání telefonu nebo internetu obecně, nikoliv v souvislosti s hraním online her. V kontrolní skupině naopak závislost popisovali ve svém okolí než u sebe samých a vždy ve vztahu k sociálním sítím.

11.1 Limity diplomové práce

Diplomová práce m§že sloužit jako pilotní náhled do aktivit českých dospívajících s PAS na sociálních sítích. Práce má ale několik omezení. Jednak z podstaty kvalitativní metody výzkumu není možné výsledky zobecnit na celou populaci dospívajících s PAS. Dalším důvodem omezené generalizace výsledků je malý vzorek účastníků a v souboru dospívajících byli pouze chlapci. Kvantitativní část výzkumu se věnovala pouze omezenému úseku poznatků (pocitům osamělosti). Kombinace obou metod zkoumání je nepochybně přínosná a dotazník by měl důležitým krokem v získávání poznatků. Budoucí výzkumy by však měli jeho obsah upravit a kromě měření pocitů osamělosti by měl obsahovat i charakteristiky vymezující účastníky pro kvalitativní fázi výzkumu. Úvodní dotazník by díky tomu rovnou pojal informace týkající se času stráveného online, oblíbené stránky nebo preference sociálních sítí.

Diplomová práce se věnovala postojům pubescentů i adolescentů z v reakci na zjištění z pilotního skupinového rozhovoru. Ukázalo se, že adolescenti a pubescenti mají na v online prostředí trochu jiné preference. Pro další výzkum by bylo proto efektivnější zaměřit se jen na jednu skupinu dospívajících a prozkoumat jejich skupiny detailněji. Polostrukturované rozhovory pomohly nahlédnout osobním postojům, bylo ale nutné zejména

ve skupinových rozhovorech reagovat na situaci a jeho průběh upravit. Na základě zkušenosti s individuálním setkáním s mladšími dospívajícími (či pubescenty) se zdá forma skupinových rozhovorů je vhodnou metodou ve výzkumné i kontrolní skupiny. Účastníci odpovídali otevřeněji a v případě náročnějšího tématu bylo snadnější pomocí skupinové dynamiky účastníky osmělit. Zkušenosti individuálního rozhovoru s pubescentem ukázaly, že je tato forma vhodnější pro starší dospívající. Adolescenti dokázali v rozhovorech snadněji reflektovat své pocity a zkušenost. Na druhou stranu skupinový rozhovor se staršími dospívajícími ukázal, že jsou ve skupině spíše uzavření.

Problematické může být také nahlížení sociálních dovedností zprostředkovaně skrze osobní popis interpersonálních vztahů a míry využití sociálních sítí. Může totiž dojít ke zkreslení skrze vyprávění samotného účastníka, který v případě citlivějších témat nemusí sdělit všechny skutečnosti ohledně svých vztahů s okolím. Další roli může hrát míra sebereflexe, která se v průběhu dospívání teprve vyvíjí. Získání konkrétních projevů sociálních dovedností by bylo možné například skrze nezúčastněné pozorování účastníků v interakci s vrstevníky a sledování jejich aktivit na internetu. Tento způsob získávání dat by byl vhodnější pro kvalitativní přístup na souboru několika účastníků.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, zda a jak dospívající chlapci s poruchou autistického spektra komunikují v online prostředí, a jestli může aktivní používání sociálních sítí pomoci zlepšovat jejich sociální dovednosti.

Výpovědi účastníků s poruchou autistického spektra (PAS) ukázaly, že sociální sítě příliš nevyužívají, kvůli nedůvěře v jejich bezpečnost, nebo zkrátka nevidí v jejich využívání velký význam. Další skutečností je, že většina účastníků s PAS se připojuje na internet pomocí počítače, což ve srovnání s účastníky používající mobilní telefon s internetovým připojením limituje čas strávený online na prostory školy nebo domova. Účastníci s PAS, kteří mají profil na sociálních sítích, se k internetu připojují častěji prostřednictvím mobilního telefonu. Na sociálních sítích nejvíce využívají služby online messengerů jako levnější formu komunikace s vrstevníky. Zároveň účastníci s PAS využívající sociální sítě měli v kvantitativním měření nižší míru osamělosti v porovnání s výsledky celé skupiny. Dospívající s PAS spolu s kontrolní skupinou ukázali na limity elektronické komunikace, které je stavěly do obdobné pozice – v online prostředí mohou mít obě skupiny potíže s porozuměním významů sdělení kvůli absenci neverbálních složek komunikace jako je intonace nebo výraz tváře.

Z výsledků také vyplývá, že dospívající s PAS mají více příležitostí ke zlepšování sociálních dovedností během osobního kontaktu s vrstevníky. Ukázalo se také, že má-li dospívající s PAS stabilní přátelské vazby ve vrstevnické skupině, je pravděpodobnější, že může sociální dovednosti procvičovat pomocí sociálních sítí. O seznamování se s novými lidmi online nemají účastníci s PAS zájem a jedinou výjimkou je komunita kolem online her. Zde mohou účastníci navazovat nové kontakty nebo hrát společně s kamarády z reálného prostředí. Herní svět je pro účastníky s PAS v jistém ohledu přirozenější, jelikož slouží jako „filtr“ shromažďující vrstevníky se stejným zájmem na jednom místě.

Budoucí výzkumy by se mohly zaměřit na pozici dospívajících s PAS právě v herním prostředí. Jakým způsobem si mohou během hry rozvíjet své sociální dovednosti, a zda si tímto způsobem mohou rozšířit síť přátel v reálném prostředí. Bylo by přínosné zjistit, jaký typ her preferují, a jestli tyto hry vůbec umožňují nějakou formu socializace. Nabízí se také otázka, zda by nácviky sociálních dovedností mohly pojmout i průzkum a nácvik společenských norem v online prostředí a usnadnit tak přijetí ve vrstevnické skupině.

Přehled použité literatury

ATTWOOD, Tony, (2007). *The complete guide to Asperger's syndrome* [online]. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007 [cit. 25.1.2018]. ISBN 978-184-3104-957. Dostupné z: http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10182480.

BENFORD, Penny a P STANDEN. The internet: a comfortable communication medium for people with Asperger syndrome (AS) and high functioning autism (HFA)?. *Journal of Assistive Technologies* [online]. 2009, **3**(2), 44-53 [cit.22.1.2018]. DOI: 10.1108/17549450200900015. ISSN 1754-9450. Dostupné z: http://www.emeraldinsight.com/doi/10.1108/17549450200900015

BLAIS, Julie J., Wendy M. CRAIG, Debra PEPLER a Jennifer CONNOLLY. Adolescents Online: The Importance of Internet Activity Choices to Salient Relationships. *Journal of Youth and Adolescence* [online]. 2008, **37**(5), 522-536 [cit.20.6.2018]. DOI: 10.1007/s10964-007-9262-7. ISSN 0047-2891. Dostupné z: http://link.springer.com/10.1007/s10964-007-9262-7

BOYD, Danah. *Je to složitější: sociální život teenagerů na sociálních sítích*. Přeložil Lukáš NOVÁK. Praha: Akropolis, 2017. ISBN 9788074701658.

BURKE, Moira, Robert KRAUT a Diane WILLIAMS. Social use of computer-mediated communication by adults on the autism spectrum. In: *Proceedings of the 2010 ACM conference on Computer supported cooperative work - CSCW '10* [online]. New York, New York, USA: ACM Press, 2010, 2010, s. 425 [cit.20.1.2018]. DOI: 10.1145/1718918.1718991. ISBN 9781605587950. Dostupné z: http://portal.acm.org/citation.cfm?doid=1718918.1718991

CAPLAN, Scott E. A Social Skill Account of Problematic Internet Use. *Journal of Communication* [online]. 2005, **55**(4), 721-736 [cit.16.12.2018]. DOI: 10.1111/j.1460-2466.2005.tb03019.x. ISSN 0021-9916. Dostupné z: https://academic.oup.com/joc/article/55/4/721-736/4103034

CARRINGTON, Suzanne, Tracy PAPINCZAK a Elizabeth TEMPLETON (2003). Adolescents with Asperger's Syndrome and Perceptions of Friendship. In: *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. [online] 18(4), s. 211-218, [cit. 16.2.2014] ISSN1538-4829 Dostupné z: http://eprints.qut.edu.au/1712/1/1712.pdf

COOLEY, Charles Horton. *Human nature and the social order*. [online] Chicago: C. Scribner's sons, 1922. [cit.17.12.2018] Dostupné z: https://archive.org/stream/cu31924002409104/cu31924002409104_djvu.txt

COTTINI, Lucio, Giacomo VIVANTI, Benedetta BONCI a Rita CENTRA. *Autismus: jak pracovat s dětmi a dospívajícími s poruchami autistického spektra : komplexní manuál a rádce při realizaci inkluzivního vzdělávání pro pedagogy, terapeuty a rodiče*. Přeložil Jana BÍLKOVÁ. Praha: Logos, [2017]. ISBN 9788090670716.

DURKIN, Kevin; JAQUET, Emma; WHITEHOUSE, J. O. Andrew, Kathryn ZIATAS , (2009). Friendship, Loneliness and Depression in Adolescents with Asperger's Syndrome. In: *Journal of Adolescence*. [online] 32(2), s. 309-322, [cit. 20.2.2014]. ISSN 0140-1971. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.03.004.

GILLBERG, Christopher a Theo PEETERS. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. Vyd. 3. Přeložil Miroslava JELÍNKOVÁ. Praha: Portál, 2008. Speciální pedagogika (Portál). ISBN isbn9788073674984.

GILLESPIE-LYNCH, Kristen, KAPP, Steven, SHANE-SIMPSON, Christina, Shane SMITH, David, HUTMAN, Ted. Intersections Between the Autism Spectrum and the Internet: Perceived Benefits and Preferred Functions of Computer-Mediated Communication. *Intellectual and Developmental Disabilities* [online]. Research Gate. Dec 2014, **52**(6). 456-469 [cit. 20.1.2018]. DOI: 10.1352/1934-9556-52.6.456.

GUTSTEIN, Steven E., (2003). Can My Baby Learn to Dance? Exploring the Friendships of Asperger Teens. In WILLEY, Liane Holliday. *Asperger syndrome in adolescence: living with the ups, the downs, and things in between*. New York: J. Kingsley Publishers, s. 98-128. ISBN 1843107422.

GWYNETTE, McLeod Frampton, Danielle MORRISS, Nancy WARREN, et al. Social Skills Training for Adolescents With Autism Spectrum Disorder Using Facebook (Project Rex Connect): A Survey Study. *JMIR Mental Health* [online]. 2017, **4**(1) [cit.16.12.2018]. DOI: 10.2196/mental.6605. ISSN 2368-7959. Dostupné z: http://mental.jmir.org/2017/1/e4/

HACKING, Ian. Autism Fiction: A Mirror of an Internet Decade?. *University of Toronto Quarterly* [online]. 2010, **79**(2), 632-655 [cit.16.12.2018]. DOI: 10.3138/utq.79.2.632. ISSN 0042-0247. Dostupné z: https://utpjournals.press/doi/10.3138/utq.79.2.632

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Druhé, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-262-0873-0.

HRDLIČKA, Michal a Vladimír KOMÁREK, ed. *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. 2., dopl. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0686-6.

JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2284-9.

LAMPE, Cliff, Nicole ELLISON a Charles STEINFIELD. A face(book) in the crowd. In: *Proceedings of the 2006 20th anniversary conference on Computer supported cooperative work - CSCW '06* [online]. New York, New York, USA: ACM Press, 2006, 2006, s. 167- [cit.16.12.2018]. DOI: 10.1145/1180875.1180901. ISBN 1595932496. Dostupné z: http://portal.acm.org/citation.cfm?doid=1180875.1180901

LENHART, Amanda a MADDEN Mary, 2007. Social networking websites and teens: An overview.Washington, DC: *Pew Internet & American Life Project* [online] August 9, 2007, [cit.16.12.2018] Dostupné z: http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_SNS_Data_Memo_Jan_2007.pdf

MAZUREK, Micah O. Social media use among adults with autism spectrum disorders. *Computers in Human Behavior* [online]. 2013, **29**(4), 1709-1714 [cit. 22.1.2018]. DOI: 10.1016/j.chb.2013.02.004. ISSN 07475632. Dostupné z: https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563213000708

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

PAVICA Sheldon. Voices that cannot be heard: Can shyness explain how we communicate on Facebook versus face-to-face?. *Computers in Human Behavior*. [online] Elsevier. July 2013, **29**(4), 1402-1407 [cit. 20.1.2018]. ISSN 0747-5632, Dostupné skrze Science Direct: https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.01.016.

PINCHEVSKI, Amit a John Durham PETERS. Autism and new media: Disability between technology and society. *New Media & Society*[online]. 2016, **18**(11), 2507-2523 [cit. 24.11.2018]. DOI: 10.1177/1461444815594441. ISSN 1461-4448. Dostupné z: http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444815594441

PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

REICH, Stephanie M. Connecting offline social competence to online peer interactions. *Psychology of Popular Media Culture* [online]. 2016, **6**(4), 291-310 [cit. 15.4.2018]. DOI: 10.1037/ppm0000111. ISSN 2160-4142. Dostupné z: http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/ppm0000111

REICH, Stephanie M., Kaveri SUBRAHMANYAM a Guadalupe ESPINOZA. Friending, IMing, and hanging out face-to-face: Overlap in adolescents' online and offline social networks. *Developmental Psychology* [online]. 2012, 48(2), 356-368 [cit.24.11.2018]. DOI: 10.1037/a0026980. ISSN 1939-0599. Dostupné z: http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/a0026980

ROBERTS, Donald F, Ulla G. FOEHR, Victoria J. RIDEOUT, V.J. & Brodie M. 1999. *Kids & Media @ the New Millennium* [online]. A Kasier Foundation Report [cit.16.12.2018]. Dostupné z: https://kaiserfamilyfoundation.files.wordpress.com/2013/01/kids-media-the-new-millennium-report.pdf

RYAN, Tracii a Sophia XENOS. Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in Human Behavior*[online]. 2011, **27**(5), 1658-1664 [cit. 20.1.2018]. DOI: 10.1016/j.chb.2011.02.004. ISSN 07475632. Dostupné z: http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563211000379

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.

SALLAFRANQUE-ST-LOUIS, François a Claude L. NORMAND. From solitude to solicitation: How people with intellectual disability or autism spectrum disorder use the internet. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* [online]. 2017, **11**(1) [cit.10.9.2018]. DOI: 10.5817/CP2017-1-7. ISSN 1802-7962. Dostupné z: http://cyberpsychology.eu/article/view/6757

SPILKOVÁ, Jana, Pavla CHOMYNOVÁ a Ladislav CSÉMY. Predictors of excessive use of social media and excessive online gaming in Czech teenagers. *Journal of Behavioral Addictions* [online]. 2017, **6**(4), 611-619 [cit. 13.5.2018]. DOI: 10.1556/2006.6.2017.064. ISSN 2062-5871. Dostupné z: http://www.akademiai.com/doi/10.1556/2006.6.2017.064

SUBRAHMANYAM, Kaveri a GREENFIELD, Patricia. Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children*[online]. 2008, **18**(1), 119-146 [cit.24.11.2018]. DOI: 10.1353/foc.0.0006. ISSN 1550-1558. Dostupné z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/future_of_children/v018/18.1.subrahmanyam.html

SUBRAHMANYAM, Kaveri, Stephanie M. REICH, Natalia WAECHTER a Guadalupe ESPINOZA. Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. *Journal of Applied Developmental Psychology* [online]. 2008, **29**(6), 420-433 [cit. 15.4.2018]. DOI: 10.1016/j.appdev.2008.07.003. ISSN 01933973. Dostupné z: http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0193397308000713

ŠMAHEL, David. *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton, 2003. Psychologická setkávání. ISBN 80-7254-360-1.

ŠMAHEL, David a KONEČNÝ, Štěpán. Vztahy na internetu: fantazie i zklamání. In: MACEK, Petr, ed. a LACINOVÁ, Lenka, ed. *Vztahy v dospívání*. Vyd. 1. Brno: Barister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-034-1.

TEPPERS Eveline, LUYCKX Koen, A. KLIMSTRA Theo, GOOSSENS Luc. Loneliness and Facebook motives in adolescence: A longitudinal inquiry into directionality of effect. *Journal of Adolescence* [online]. Elsevier. Jul 2014, **37**(5), 691-699 [cit. 20.1.2018]. ISSN 0140-1971. Dostupné skrze Science Direct: https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.11.003.

THOROVÁ, Kateřina. *Poruchy autistického spektra: dětský autismus, atypický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační porucha*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0215-8.

VAN DER AA, Christine, M.H POLLMANN, Monique., PLAAT, Aske, VAN DER GAAG, Rutger Jan. Computer-mediated communication in adults with high-functioning autism spectrum disorders and controls.*Research in Autism Spectrum Disorders* [online]. Elsevier. March 2016, 23, 15-27 [cit. 20.1.2018]. ISSN 1750-9467. Dostupné skrze Science Direct: https://doi.org/10.1016/j.rasd.2015.11.007

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 9788024621531.

VAŠUTOVÁ, Maria a Michal PANÁČEK. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-125-1.

VERMEULEN, Anne, Heidi VANDEBOSCH a Wannes HEIRMAN. #Smiling, #venting, or both? Adolescents' social sharing of emotions on social media. *Computers in Human Behavior* [online]. 2018, **84**, 211-219 [cit. 2018-11-24]. DOI: 10.1016/j.chb.2018.02.022. ISSN 07475632. Dostupné z: https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563218300803

Zdroje z poznámek pod čarou:

(1) ADRIAN, Angela. Beyond griefing: Virtual crime. *Computer Law & Security Review* [online]. 2010, **26**(6), 640-648 [cit.17.12.2018]. DOI: 10.1016/j.clsr.2010.09.003. ISSN 02673649. Dostupné z: https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0267364910001421
(2) WHITE, Patrick, 2013. Fan fiction more creative than most people think. In*: The Kansas State Collegian* [online] 18.4. [cit.17.12.2018]. Dostupné z: https://www.kstatecollegian.com/2013/04/18/fan-fiction-more-creative-than-most-people-think
(3) Cambridge Dictionary, 2018 [online]. [cit.17.12.2018] Dostupné z: https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/walkthrough

Přílohy

I. Vymezení obsahu nácviku sociálních dovedností organizací NAUTIS
II. Vzor informovaného souhlasu
III. Škála pro určení míry pocitu osamělosti a sociálního uspokojení
IV. Children‘s Loneliness and Social Dissatisfaction Scale
V. Otázky polostrukturovaného rozhovoru pro skupinové a individuální setkání
VI. Distribuce dotazníkových odpovědí účastníků výzkumné skupiny s PAS a kontrolní skupiny

Příloha I.

Vymezení obsahu nácviku sociálních dovedností dle organizace NAUTIS

Cílová skupina: děti/žáci s PAS Pro umožnění integrace žáků s PAS do běžných tříd je nezbytné zajistit rozvoj jejich dovedností.

Do projektu jsou zařazeny individuální a skupinové nácviky, které pomohou dětem a žákům ke zvládání běžných situací.

A. Individuální nácviky

Individuální nácviky jsou zaměřeny na činnosti běžného dne. Mezi nejčastější patří používání MHD k cestě do školy a bezpečnost při pohybu po městě, nákup jídla v rychlých občerstveních, drobné nákupy (např. papírnictví, potraviny), nácviky her, orientace v prostoru, nácvik telefonování, nácvik chování v krizových situacích (např. ztracení se) apod.

B. Skupinové nácviky sociálních dovedností

Skupinové nácviky jsou určeny především žákům s Aspergerovým syndromem ve věku od 7 let. Skupiny jsou tvořeny vždy 3 až 6 žáky podobného věku a konají se dvakrát týdně po dobu 60 minut. Celý blok trvá celkem šest týdnů. Náplň je upravována dle požadavků a věku. Nejčastěji se nácviky týkají komunikace se spolužáky, seznamování se, nácviku komunikace s učiteli a rodiči, rozpoznávání emocí druhých lidí, orientace v neverbální komunikaci.

Zdroj: *Národní ústav pro autismus*, 2011 [online]. [cit.16.12.2018] Dostupné z: http://www.praha.apla.cz/individualni-a-skupinove-nacviky-socialnich-dovednosti.html

Příloha II.

Vzor informovaného souhlasu

Univerzita Karlova
Ústav informačních studií a knihovnictví
Obor: Studia nových médií
U Kříže 661/8, 158 00 Praha 5-Jinonice

Informovaný souhlas

V souladu se Všeobecnou deklarací lidských práv, zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, Vás žádám o souhlas na pořízení audionahrávek v rámci výzkumu diplomové práce věnované vlivu užívání online sociálních sítí na sociální dovednosti dospívajících s poruchou autistického spektra ve srovnání se skupinou dospívajících s typickým vývojem.

Výzkum má dvě části: v první části účastníci vyplní krátký dotazník a v druhé části proběhne polostrukturovaný rozhovor na dané téma, který bude nahráván. Kompletní nahrávky a přepisy rozhovorů jsou určeny pouze pro účely práce a budou k nahlédnutí pouze na vyžádání vedoucímu nebo oponentovi diplomové práce. Veškeré údaje budou anonymizovány a jména účastníků budou změněna.

Děkuji Vám za spolupráci na výzkumu a v případě dotazů se na mne neváhejte obrátit.

Jméno a příjmení řešitelky: Lucie Trojanová Podpis: ……
Kontakt: xxxxxxxx
Email: luci.trojanova@gmail.com

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s publikací dat ve výše uvedeném projektu, a že jsem měl možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu, zeptat se na vše podstatné týkající se mé účasti ve výzkumu a že jsem dostal jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Byl jsem poučen o právu odmítnout účast ve výzkumu nebo svůj souhlas kdykoli odvolat bez represí.

Datum: Podpis: …….

Verze informovaného souhlasu rodiče obsahovala navíc tuto část:

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že můj syn……, narozen …… byl nahráván na audiozáznam v průběhu polostrukturovaného rozhovoru pro účely vypracování diplomové práce na FF UK.

Příloha III.

Škála pro určení míry pocitu osamělosti a sociálního uspokojení

1. Snadno si nacházím nové kamarády ve škole.
2. Rád si čtu.
3. Nemám si s kým popovídat.
4. Umím spolupracovat s ostatními.
5. Hodně koukám na televizi.
6. Dělá mi potíže najít si přátele.
7. Rád chodím do školy.
8. Mám hodně přátel.
9. Cítím se osamělý.
10. Když potřebuji, mám na blízku kamaráda.
11. Hodně sportuji.
12. Je těžké přesvědčit ostatní, aby mě měli rádi.
13. Mám rád vědu.
14. Nemám s kým trávit volný čas.
15. Mám rád hudbu.
16. Rád trávím čas s ostatními.
17. Cítím se vyloučeně.
18. Nemám za kým jít, když potřebuji pomoc.
19. Rád kreslím nebo maluji.
20. Moc nevycházím s ostatními.
21. Jsem osamělý.
22. Ostatní ve třídě mě mají rádi.
23. Rád hraju deskové hry.
24. Nemám žádné kamarády.

Škála:

1 = s tímto tvrzením **rozhodně nesouhlasím**

2 = s tímto tvrzením **nesouhlasím**

3 = **Nevím**

4 = s tímto tvrzením **souhlasím**

5 = s tímto tvrzením **rozhodně souhlasím**

Příloha IV.

Children‘s Loneliness and Social Dissatisfaction Scale

1. It’s easy for me to make new friends at school.
2. I like to read.
3. I have nobody to talk to.
4. I’m good at working with other children.
5. I watch TV a lot.
6. It’s hard for me to make friends.
7. I like school.
8. I have lots of friends.
9. I feel alone.
10. I can find a friend when I need one.
11. I play sports a lot.
12. It’s hard to get other kids to like me.
13. I like science.
14. I don’t have anyone to play with.
15. I like music.
16. I like to get along with other kids.
17. I feel left out of things.
18. There’s nobody I can go to when I need help.
19. I like to paint and draw.
20. I don’t get along with other children.
21. I’m lonely.
22. I am well-liked by the kids in my class.
23. I like playing board games a lot.
24. I don’t have any friends.

Scale:

1= Always True
2= True most of the Time
3= Sometimes True
4 = Hardly Ever True
5= Not True at all

Příloha V.

Otázky polostrukturovaného rozhovoru pro skupinové a individuální setkání

Když jsi mezi novými lidmi, uděláš první krok k seznámení?

Ano: Co tě na ostatních zajímá?

Ne: Hledáš si i nové kamarády na internetu?

Bavíš se se spolužáky ve třídě?

Odpověď ano: Jsou někteří z nich kamarádi?

Jak jste spolu v kontaktu?

Chodíš na internet?

Odpověď ano: Přes jaké zařízení se nejčastěji připojuješ?

Kolik času denně trávíš na internetu?

Znáš nějaké sociální sítě?

Odpověď ano: Máš na některé svůj profil?

Odpověď ne: Co si pod tím pojmem představuješ?

Máš tam přátele/sledující? Kolik asi?

Máš v přátelích i spolužáky?

Odpověď ano: Povídáte si o škole?

:Navštěvuješ jejich profily? Co tě u nich nejvíce zajímá?

Sdílíš rád s ostatními co tě baví?

Odpověď ano: Setkáváš se někdy s kritikou?

Odpověď ne: Co tě na stránce nejvíce baví?

Je něco, co bys chtěl přenést z internetu (sociálních sítí) do reálného světa?

Varianta otázky: Jaké jsou podle tebe výhody v trávení času s ostatními na internetu?

Je něco co bys naopak nechtěl?

Varianta otázky: Jsou i nějaké nevýhody?

Myslíš, že se na internetu chováš jinak, než ve skutečnosti?

Kdyby internet ze dne na den vypadnul, co by se pro tebe změnilo?

Příloha VI.

Distribuce dotazníkových odpovědí účastníků výzkumné skupiny s PAS a kontrolní skupiny

V tabulce jsou obsaženy **výroky týkající se pocitů osamělosti** a **výroky týkající se sociálních interakcí a dovedností.**

Distribuce výroků ve skupině s PAS (n=11)	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Nevím	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
1. Snadno si nacházím nové kamarády ve škole.	1	3	3	4	0
2. Rád si čtu.	5	3	0	1	0
3. Nemám si s kým popovídat.	1	0	4	4	2
4. Umím spolupracovat s ostatními	3	2	3	2	1
5. Hodně koukám na televizi	2	4	3	1	1
6. Dělá mi potíže najít si přátele	1	2	5	1	2
7. Rád chodím do školy.	1	5	1	2	2
8. Mám hodně přátel.	3	2	0	4	2
9. Cítím se osamělý.	0	1	3	1	6
10. Když potřebuji, mám na blízku kamaráda.	3	4	3	0	1
11. Hodně sportuji.	2	2	2	4	1
12. Je těžké přesvědčit ostatní, aby mě měli rádi.	1	4	4	1	1
13. Mám rád vědu.	4	2	1	1	1
14. Nemám s kým trávit volný čas.	1	1	2	3	4
15. Mám rád hudbu.	7	3	1	0	0
16. Rád trávím čas s ostatními	3	1	4	2	1
17. Cítím se vyloučeně	0	2	4	1	4
18. Nemám za kým jít, když potřebuji pomoc.	0	0	2	3	6
19. Rád kreslím nebo maluji.	5	0	1	3	2
20. Moc nevycházím s ostatními.	1	4	1	2	3
21. Jsem osamělý	1	1	4	0	5
22. Ostatní (děti) ve třídě mě mají rádi.	1	2	4	3	1
23. Rád hraju deskové hry.	3	5	1	2	0
24. Nemám žádné kamarády.	1	0	2	2	6

Tabulka 5: Distribuce výroků výzkumné skupiny s PAS

Distribuce výroků v kontrolní skupině (n=15)	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Nevím	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
1. Snadno si nacházím nové kamarády ve škole.	0	5	6	2	1
2. Rád si čtu.	3	5	1	4	2
3. Nemám si s kým popovídat.	0	0	1	7	7
4. Umím spolupracovat s ostatními	4	8	2	0	1
5. Hodně koukám na televizi	1	3	5	3	3
6. Dělá mi potíže najít si přátele	1	0	3	10	1
7. Rád chodím do školy.	0	4	4	4	3
8. Mám hodně přátel.	2	5	5	3	0
9. Cítím se osamělý.	0	1	5	4	5
10. Když potřebuji, mám na blízku kamaráda.	5	9	1	0	0
11. Hodně sportuji.	4	7	2	2	0
12. Je těžké přesvědčit ostatní, aby mě měli rádi.	0	2	10	2	1
13. Mám rád vědu.	3	6	3	3	0
14. Nemám s kým trávit volný čas.	0	2	0	7	6
15. Mám rád hudbu.	12	2	1	0	0
16. Rád trávím čas s ostatními	5	7	2	1	0
17. Cítím se vyloučeně	0	2	2	4	7
18. Nemám za kým jít, když potřebuji pomoc.	0	0	1	8	6
19. Rád kreslím nebo maluji.	0	4	4	4	3
20. Moc nevycházím s ostatními.	0	0	2	11	2
21. Jsem osamělý	0	1	1	6	7
22. Ostatní (děti) ve třídě mě mají rádi.	0	7	8	0	0
23. Rád hraju deskové hry.	1	7	3	3	1
24. Nemám žádné kamarády.	0	0	0	1	14

Tabulka 6: Distribuce výroků kontrolní skupiny

Komentář k tabulkám

Z rozložení jednotlivých odpovědí na výroky týkající se osamělosti se zdá, že se účastníci s PAS stejně jako kontrolní skupina osaměle spíše necítí. Je možné, že mají kolem sebe menší okruh přátel a rodiny, kteří je podporují a rozumí jim. Jiná situace může být ve třídním kolektivu, kde nemusí dojít vždy k souhře. Z toho důvodu může být dospívající s PAS náročné získat pocit, že jsou dospívající v kolektivu oblíbení. Zejména u dvou výroků (č. 16 a 20) účastníci s PAS odpovídali nejednoznačně. Z rozhovorů lze vyvodit, že může velmi záležet na osobě, s níž má dospívající s PAS vycházet a stejně tak záleží na osobě, zda s ní tráví čas rád nebo ne. Téměř polovina účastníků s PAS se ale cítí přijímaná.

V kontrolní skupině se ukázaly jako jediné náročnější výroky týkající se oblíbenosti ze strany okolí (tj. výroky č. 12 a 22), kde se odpovědi nejvíce koncentrovaly na „Nevím“, přestože většina účastníků v pozdějším výroku uvedla, že je spolužáci mají rádi. Účastníci kontrolní skupiny častěji uváděli, že v interakcích s druhými nemají potíže. Účastníci s PAS naopak některé potíže přiznali, čímž lze vysvětlit rozdílné výsledné hodnoty obou skupin.

Za pozornost stojí výrok č. 5 „Hodně koukám na televizi“. Zdá se, že účastníci s PAS sledují televizi raději a v rozhovorech o ní mluvili častěji než kontrolní skupina. Pro ni byl možná tento výrok matoucí, jelikož není jasné, zda se do toho počítá sledování čistě televizních kanálů, nebo i vysílání na internetu.